

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
TAUTSAIMNIECĪBAS KATEDRA

JAUNIEŠU NODARBINĀTĪBA LATVIJĀ

BAKALAURA DARBS

Autors: **Ieva Jākobsone**

Stud. apl. ij13003

Darba vadītājs: lekt., Mg.biz.vad. Daira Barānova

RĪGA 2013

ANOTĀCIJA

Jauniešu nodarbinātības problēmas ir vairāku valstu viens no sāpīgākajiem jautājumiem pēdējos gados, ko īpaši izgaismojusi ekonomiskā krīze.

Bakalaura darbs “Jauniešu nodarbinātība Latvijā” analizē jauniešu nodarbinātību Latvijā, atklājot to ietekmējošos faktorus un problēmas, kā arī sniedz priekšlikumus jauniešu nodarbinātības problēmu risināšanai. Darbā ir veikts jauniešu nodarbinātības pētījums uz kvantitatīvo un kvalitatīvo pētījumu metožu pamata. Pētījuma rezultāti liecina, ka pastāv cieša saikne starp jauniešu nodarbinātību un ieguldījumiem cilvēkkapitālā. Darba apjoms ir 79 lappuses, darbs satur 13 tabulas, 16 attēlus, 3 pielikumus. Bakalaura darbā ir izmantoti 63 informācijas avoti.

Atslēgvārdi: nodarbinātība, jaunieši, bezdarbs, cilvēkkapitāls

SUMMARY

Youth employment problems are one of the most painful issues in recent years of several countries, particularly highlighted by the economic crisis. The bachelor paper “Youth employment in Latvia” analyzes youth employment in Latvia, revealing influencing factors and challenges of youth employment, as well as gives solutions for youth employment problems.

The exploration of youth employment is based on the quantitative and qualitative research methods. The results of the research show that there is a close link between youth employment and investments in human capital. The paper consists of 79 pages, 13 tables, 16 images, 3 attachments. In the bachelor paper 63 sources of information are used.

Keywords: employment, youth, unemployment, human capital

S A T U R S

Ievads	5
1. Nodarbinātības teorētiskie aspekti	8
1.1. Nodarbinātības jēdziens	8
1.2. Nodarbinātības teorijas	11
1.3. Nodarbinātība un bezdarbs	14
2. Jauniešu nodarbinātības un ietekmējošo faktoru analīze Latvijā.....	22
2.1. Nodarbinātības politikas vadlīnijas.....	22
2.2. Jauniešu nodarbinātības tendences	24
2.2.1. Jauniešu populācija	24
2.2.2. Nodarbinātības novērtējums	28
2.2.3. Jauniešu nodarbinātības iespējas darba tirgū.....	35
2.2.4. Jauniešu perspektīvas darba tirgū	38
2.3. Jauniešu nodarbinātību ietekmējošie faktori.....	40
2.3.1. Izglītība un darba pieredze.....	40
2.3.2. Jauniešu diskriminācija darba tirgū	44
3. Jauniešu nodarbinātības pētījums	47
3.1. Jauniešu anketēšanas rezultātu analīze	47
3.2. Ekspertu interviju analīze	64
Secinājumi un priekšlikumi	69
Izmantotā literatūra un avoti	74
Pielikumi.....	79
1.pielikums. Anketas paraugs	1
2.pielikums. Ekspertu intervija ar I.Lemešonoku	6
3.pielikums. Ekspertu intervija ar S.Tauriņu	7

IEVADS

Nereti ir dzirdēta doma, ka “jaunieši ir mūsu nākotne”, taču skaidrs, ka jaunieši ir arī sabiedrības tagadne. Un vēl jo vairāk, ja par to tiek spriests nodarbinātības kontekstā. Sabiedrības nākotne un valsts ekonomikas attīstība tieši atkarīga no tā, kādi ir jaunieši šodien un kādi ir jauniešu lēmumi saistībā ar nodarbinātību.

Visā pasaulē, tostarp vairākās augsti attīstītās Eiropas Savienības valstīs vērojama jaunu cilvēku ekonomiskā statusa pasliktināšanās, globālā krīze un tās sekas ir negatīvi ietekmējušas jauniešu iespējas darba tirgū. Jauniešiem, nespējot iekļauties darba tirgū, pastāv risks kļūt sociāli izstumtiem, tiek apdraudētas jauniešu nākotnes izredzes darba tirgū, iespējas dzīvot labklājīgu un pilnvērtīgu dzīvi. Jauniešu nodarbinātības jomā Latvija nav izņēmums, jo bezdarbs jauniešu vidū pārsniedz citu vecumu grupu rādītājus. Galvenais jauniešu bezdarba iemesls ir nepietiekama izglītība - jauniešiem ir nepietiekams izglītības un zināšanu līmenis, kas apdraud to nodarbinātību, turklāt palielinās to jauniešu skaits, kas ne mācās, ne strādā. Nespējot atrast darbu, liela daļa jauniešu emigrē. Temats ir aktuāls, jo no jauniešiem un viņu izvēlēm šodien ir atkarīgs tas, kāds būs nākotnes darba tirgus un nodarbinātība Latvijā.

Jauniešu nodarbinātības jomā vērojamas vairākas problēmas – augstais jauniešu bezdarbs, praktisko zināšanu trūkums, profesijas neesamība, darba pieredzes trūkums, augstākās izglītības iegūšana nepiemērotās vai nepareizās studiju programmās, nepietiekams izglītības līmenis un zema izglītības kvalitāte, izvēle studēt darba tirgū nepieprasītas profesijas, emigrācija. Pēdējos gados globālās krīzes iespaidā liela daļa šo problēmu ir kļuvušas dziļākas. Vaina tiek meklēta gan valstiskā līmenī, gan izglītības sistēmā, gan pašos jauniešos. Ja netiks risinātas jauniešu nodarbinātības problēmas, tuvākajā nākotnē Latviju sagaida demogrāfiskā krīze, darbaspēka trūkums, valsts un iedzīvotāju labklājības krišanās.

Bakalaura darbā “Jauniešu nodarbinātība Latvijā” ir analizētas jauniešu nodarbinātības problēmas, kā arī pētīti jauniešu bezdarba rašanās cēloņi. Pētījuma objekts – Latvijā dzīvojoši jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem. **Bakalaura darba mērķis** ir izpētīt jauniešu nodarbinātību Latvijā, atklājot to ietekmējošos faktorus un problēmas, kā arī izstrādāt priekšlikumus jauniešu nodarbinātības problēmu risināšanai.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tika noteikti sekojoši uzdevumi:

- iepazīties ar darba tirgus, nodarbinātības, bezdarba jēdzienu, veidiem, teorijām;
- analizēt jauniešu nodarbinātības līmeni Latvijā, salīdzināt ar citu Eiropas valstu rādītājiem;
- izpētīt jauniešu bezdarba rašanās cēloņus un sekas;
- izstrādāt secinājumus un priekšlikumus jauniešu nodarbinātības uzlabošanas un bezdarba novēršanas iespējām.

Pētījuma mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem, kas dzīvo Latvijā. Lai arī jaunieši ir personas no 15 līdz 24 gadu vecumam, tomēr autoram šķita būtiski apskatīt, vai un kā mainās situācija nodarbinātības jomā pēc noteiktā vecuma.

Bakalaura darbs sastāv no trīs daļām:

- pirmajā daļā tiek apskatītas nodarbinātības, bezdarba, darba tirgus un cilvēkkapitāla teorētiskās nostādnes un svarīgākās definīcijas, tiek aplūkotas darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma attiecības, apskatītas nodarbinātības teorijas – klasiskā, keinsa un monetārisma teorija, analizēti bezdarba cēloņi un veidi, apskatīta ieguldījumu cilvēkkapitālā nepieciešamība;
- otrajā daļā tiek analizēti statistikas dati, valdības oficiālā informācija, informācija no pēdējos gados pieejamām publikācijām par situāciju jauniešu nodarbinātības jomā, jauniešu nodarbinātības tendencēm, analizēta demogrāfiskā situācija Latvijā, jauniešu nodarbinātības novērtējums, apskatītas jauniešu iespējas darba tirgū, jauniešu perspektīvas darba tirgū, kā arī analizēti jauniešu nodarbinātību ietekmējošie faktori – izglītības un darba pieredzes nozīme, jauniešu diskriminācija;
- darba trešā daļa ir autora veikts pētījums – jauniešu anketēšana un ekspertu intervija par tendencēm un īpatnībām jauniešu nodarbinātības jomā.

Darbā tika izmantotas kvantitatīvās un kvalitatīvās pētījumu metodes – anketēšana, ekspertu metode, dokumentu analīze, monogrāfiskā, indukcijas un dedukcijas metodes. Autors veica patstāvīgu pētījumu, izmantojot kvantitatīvās pētījumu metodes – jauniešu anketēšanu un ekspertu intervijas. Jauniešu anketēšana tika veikta 2013.gada aprīlī, aptaujā piedalījās 190 respondentu vecumā no 15 līdz 30 gadiem. Ekspertu intervijās piedalījās divi karjeras konsultanti – konsultants no Jauniešu un vecāku karjeras informācijas un konsultēšanas centra un konsultants no NVA Rīgas reģionālās filiāles.

Tika izmantotas šādas literatūras un avotu grupas - speciālā ekonomiskā literatūra, normatīvie akti, LR Finanšu ministrijas, Ekonomikas ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, Labklājības ministrijas oficiālā informācija, valsts statistikas dati. Darbā izmantota ārzemju literatūra, tulkojumu no angļu valodas veicis autors.

Par analīzes periodu ir izvēlēts laika posms no 2009.gada līdz 2012.gadam, atsevišķos gadījumos autors sniedzis informāciju par 2013.gada 1.ceturksni. Šāds periods izvēlēts, jo jauniešu nodarbinātības problēmām pēdējos gados tiek pievērsta liela uzmanība.

Pētījumā tika noteikts tēmas ierobežojums. Autors darbā neapskata un neizceļ kādas atsevišķas jauniešu sociālās grupas nodarbinātības problēmas, bet mēģina analizēt jauniešus kā visaptverošu grupu. Autors darbā detalizētāk aplūko jauniešu nodarbinātības problēmas un to

cēloņus, īpaši koncentrējoties uz jauniešu bezdarbu, tā ietekmējošiem faktoriem – izglītības, prasmju un darba pieredzes nozīmi.

1. NODARBINĀTĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI

Lai pilvērtīgi iepazītos un spētu veikt secinājumus par jauniešu nodarbinātības problēmām, to cēloņiem un sakarībām, jāiepazīstas ar nodarbinātības teorētiskiem aspektiem, izmantojot teorētiskās literatūras avotus.

1.1. Nodarbinātības jēdziens

Katrs indivīds dzīvē meklē veidus, kā sevi realizēt. Darbs ir viens no veidiem, kas ļauj realizēt savas spējas, kļūstot noderīgam sabiedrībai un pasaulei. Plašākā nozīmē darbs ir cilvēka mērķtiecīga darbība materiālo vai garīgo vērtību radīšanai¹, tas ir viens no ražošanas resursu veidiem. Darbs ieņem ļoti nozīmīgu vietu cilvēka dzīvē, jo kā materiālās labklājības avots garantē cilvēkam iespējas dzīvot piesātinātu un interesantu dzīvi. Un tā kā nodarbinātība iet roku rokā ar valsts attīstību, ir svarīgi vērot procesus darba tirgū un analizēt tos.² Tautsaimniecības labvēlīgas izaugsmes gadījumā katras valsts prioritāte ir rūpes par augsta nodarbinātības līmeņa sasniegšanu.

Nodarbinātība ir rādītājs, ko izmanto valsts makroekonomiskā stāvokļa raksturošanai. Nodarbinātības līmenis ir tautsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars darbaspējas vecuma iedzīvotāju kopskaitā. To aprēķina pēc formulas³:

$$\text{Nodarbinātības līmenis} = \frac{\text{Nodarbinātie}}{\text{Iedzīvotāji darbaspējas vecumā}} \times 100 \quad (1.1)$$

Pēc Eiropas Savienības Statistikas biroja “Eurostat” informācijas nodarbinātības līmeni aprēķina kā attiecību starp nodarbināto personu skaitu pret kopējo iedzīvotāju skaitu. Kopējais nodarbinātības līmenis tiek aprēķināts pret iedzīvotājiem darbaspējas vecumā, bet nodarbinātības līmeni ir iespējams aprēķināt konkrētai vecuma grupai.⁴ ES noteiktais darbaspējas vecums ir no 15 (atsevišķās valstīs no 16) līdz 64 gadu vecumam.

Lai iepazītos ar nodarbinātības būtību sīkāk, jāapskata svarīgākās definīcijas. Nodarbinātība ir kopējais algota darba piedāvājums un pieprasījums.⁵ Nodarbinātības procesi vislabāk redzami darba tirgū, kur darbojas divi spēki – darbaspēka piedāvājums un pieprasījums.

¹ Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca, letonika.lv, <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=1107&q=darbs&id=2014103&g=1>, skatīts 10.04.2013

² Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 93.lpp.

³ Bikse V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi: Mācību līdzeklis. – Rīga: SIA “Izglītības solī”, 2007. - 281.lpp.

⁴ Glossary:Employment rate, European Commission, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Employment_rate, skatīts 25.05.2013

⁵ Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca, letonika.lv, <http://letonika.lv/groups/default.aspx?r=1107&q=pied%C4%81v%C4%81jums&id=2060410&g=1>, skatīts 15.04.2013

Darbspēka potenciālu jeb noteiktas kvalitātes darba daudzumu, ko spēj veikt sabiedrība vai cilvēku grupa¹, raksturo darbspējas vecuma iedzīvotāju kopums valstī, to sastāvs pēc dzimuma un vecuma, demogrāfiskā slodze, dzīvotspēja, iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte, izglītība, profesija.²

Darba tirgus ir tirgus, kas piešķir darba ņēmējiem darba vietas un koordinē nodarbinātības lēmumus³, darba tirgus ir kopējais darbspēka piedāvājums un pieprasījums.⁴ Līdz ar to, izejot no definīcijas, varam secināt, ka darba tirgus un nodarbinātība ir mehānisms un process ar vienādu nozīmi.

Darba tirgus ir unikāls veidojums. Darba pakalpojumus var tikai iznomāt, paši darbinieki nevar tikt pirkti un pārdoti. Un, tā kā darba pakalpojumi nevar tikt nošķirti no darba darītājiem, apstākļi, kādos šie pakalpojumi tiek iznomāti, bieži ir tikpat svarīgi kā pati cena. Darba apstākļi, traumu risks, darba devēja personība, taisnīgas attieksmes izpratne, darba stundu elastība spēlē daudz lielāku lomu darbspēka tirgū nekā preču tirgū, kā arī likumdošanas un valsts institūciju ietekme uz darba attiecībām citos tirgos neeksistē. Apstākļi, kādos darba devējs un darbinieks nomā darbspēka pakalpojumus, nepārprotami veido tirgus attiecības, vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tādas instances kā personālatlases un nodarbinātības aģentūras ir izveidotas ar mērķi veicināt kontaktu starp darba pakalpojuma pircējiem un pārdevējiem. Otrkārt, kad kontakts ir nodibināts, informācija par cenu un kvalitāti iegūstama caur darba pieteikumiem un intervijām. Treškārt, kad tiek panākta vienošanās, dažādi līgumu veidi - formāli vai neformāli - tiek noformēti, gan attiecībā uz kompensācijām, darba apstākļiem, darba drošību un pat uz darba ilgumu. No darba devēja tiek prasīts kompensēt darbiniekam par patērēto darba laiku un nevis par to, ko tas ražo. Šāda atlīdzība paredz, ka darba devējs atlases un darba procesa laikā pievērš uzmanību darbinieku motivācijai un uzticamībai. Gala rezultātā darba devēja - darbinieka darījumi darba tirgū savieta cilvēku nodarbošanos pa noteiktām darba algas likmēm. Šis darbspēka sadalījums kalpo ne tikai personiskajām indivīda vajadzībām, bet arī plašākas sabiedrības vajadzībām.⁵ Pēc autora domām darba devējs daļēji atlīdzina darbiniekam par tā motivāciju būt nodarbinātam ne tikai pie konkrētā darba devēja, bet vispārīgi strādāt. Darbinieka motivācija pirms tas sācis strādāt pie kāda no darba devējiem, atkarīga no vēlmes būt

¹ Akadēmiskā terminu datubāze, LZA Terminoloģijas komisija,

<http://termini.lza.lv/term.php?term=darbsp%C4%93ka%20potenci%C4%81s&list=darbsp%C4%93ka%20potenci%C4%81s&lang=LV>, skatīts 05.05.2013

² Krūmiņa I. Darbspēka paaudžu nomaiņa Latvijā. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Zinātniski pētnieciskie raksti. – Rīga: Zinātne, 2007. – 104.lpp.

³ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 26.p.

⁴ Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca, letonika.lv,

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?cid=49884&r=1107&lid=49884&g=1&q=darba%20tirgus&h=1958>, skatīts 10.04.2013

⁵ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 2.p.

nodarbinātībam. Autors uzskata, ka jauniešu motivācija strādāt ir lielākais virzītājspēks uz patstāvīgas dzīves uzsākšanu.

Darbspēks ir visi iedzīvotāji darbaspējas vecumā, kuri ir nodarbināti, aktīvi meklē darbu vai vēlas to atrast. Kopējais darbaspēks veidojas gan no nodarbinātajiem, gan nenodarbinātajiem iedzīvotājiem.¹

Visi valsts iedzīvotāji dalās divās grupās - ekonomiski aktīvos iedzīvotājos un ekonomiski neaktīvos iedzīvotājos. Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji - tie, kas piedāvā savu darbu materiālo vērtību ražošanai vai pakalpojumu sniegšanai. Pārsvarā šie iedzīvotāji ir nodarbināti, taču šajā grupā ietilpst arī nestrādājošie, kas meklē un vēlas atrast darbu.²

Ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji – visi iedzīvotāji līdz darbaspējas vecumam, kā arī virs tā, kā arī īpašas iedzīvotāju grupas, kuras nevar pieskaitīt ne pie nodarbinātiem, ne arī darba meklētājiem. Šajā grupā ietilpst māsaimnieces, skolnieki, studenti, kas nestrādā, nestrādājoši pensionāri, cilvēki ar īpašām vajadzībām.³ Atkarībā no ekonomiskās aktivitātes jaunieši ietilpst abās no minētām grupām. Tie, kas ir nodarbināti vai meklē darbu, ir ekonomiski aktīvi, bet tie, kas mācās un darbu nemeklē – ekonomiski neaktīvi. Ņemot vērā jauniešu vecuma posma īpatnības, darba tirgū jauniešu darbaspēks ir pieprasīts.

Darba tirgus analīze nav iespējama bez pieprasījuma un piedāvājuma apskatīšanas. Pieprasījumu veido darba devēji, kuru lēmumus pieņemt darbā strādniekus ietekmē apstākļi gan kapitāla, gan patēriņa, gan darba tirgos. Piedāvājumu veido strādnieki un potenciālie strādnieki, kuru lēmumi vai un kur strādāt izriet no brīvā laika pavadīšanas iespējām.⁴

Vieni no darbaspēka piedāvājumu ietekmējošiem faktoriem ir demogrāfiskā situācija un izglītības sistēma. Negatīvs dabiskais pieaugums un problēmas izglītības sistēmā (zema izglītības kvalitāte un konkurētspēja, nepietiekams finansējums) rada sociālo spriedzi sabiedrībā un kavē valsts izaugsmi.

Galvenie darba tirgus rezultāti ir saistīti ar, pirmkārt, darba nosacījumiem (algas, kompensācijas līmenis, darba apstākļi) un, otrkārt, nodarbinātības līmeni. Analizējot abus šos rezultātus, kāds no tiem parasti diferencēsies starp dažādu profesionālo, prasmju vai demogrāfisko grupu, kas ietekmē kopējo darba tirgu. Jebkurš darba tirgus iznākums vienmēr tiek ietekmēts no vienas vai no otras puses – no pieprasījuma vai piedāvājuma puses.⁵

¹ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 27.p.

² Šenfelde M. Makroekonomika: 4.izdevums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 102.lpp.

³ Turpat 102.lpp.

⁴ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 35.p.

⁵ Turpat 36.lpp.

1.2. Nodarbinātības teorijas

Pastāv dažādas makroekonomikas koncepcijas saistībā ar nodarbinātību, kas apskata valsts lomas nepieciešamību nodarbinātības ietekmēšanā.

Klasiskā nodarbinātības teorija ir ekonomikas teorija, kas bija ļoti populāra līdz 20.gs. 30.gadiem. Tā pauž uzskatu, ka brīvā tirgus saimniecība ir spējīga nodrošināt visu darbaspēka resursu pilnīgu nodarbinātību un nav vajadzīga nekāda valsts iejaukšanās tirgus mehānismā.¹ Klasiskās teorijas pamatlikums - "Piedāvājums rada pieprasījumu".²

Klasiskās teorijas pamatlicējs Ā.Smits uzskatīja, ka ekonomikā pastāv pilnīga nodarbinātība, darba algas, cenas, kā arī procentu likmes ir elastīgas, ražošanas apjoms atbilst potenciālajam. Klasiski uzskatīja, ka kopējais piedāvājums pilnīgas nodarbinātības apstākļos nosaka ražošanas apjomu. Pastāvēja uzskats, ka nauda ir kopējā pieprasījuma ietekmējošais faktors, ar kuras palīdzību var nodrošināt cenu stabilitāti un vēlamu kopējā pieprasījuma apjomu.³

Lielu ieguldījumu bezdarba izpētē devis keinsisma teorijas pamatlicējs Džons Meinards Keins, kas apgalvoja, ka valstij vajag iejaukties ekonomikā. Šīs teorijas uzplaukums bija vērojams no 20.gs. 30. līdz 80.gadiem. Dž.Keins trīsdesmito gadu Lielās depresijas laikā izvirzīja jaunu nodarbinātības teoriju, kura lielā mērā atšķīrās no klasiskās teorijas.⁴ Savā darbā "Vispārējā nodarbinātības, procenta un naudas teorija" Dž.Keins apskata sakarības starp bezdarba līmeņa izmaiņām un ekonomikas attīstības ciklisko raksturu. Viņš vērsa uzmanību uz apstākli, ka periodos, kad pieaug valsts bagātība, aktivizējas saimnieciskā darbība, lielākā daļa iedzīvotāju visus ienākumus neizmanto patēriņam, daļu pārvēršot ietaupījumos, kas tālāk tiek novirzīti investēšanai tautsaimniecībā. Lai ietaupījumi kļūtu par investīcijām, nepieciešams noteikts ražošanas līmenis un patērētāju pieprasījums. Ja tirgū patērētāju pieprasījums nepalielinās vai krītās, uzņēmējiem zūd interese veikt kapitālieguldījumus, pieprasījums pēc investīcijām samazinās, līdz ar to saimnieciskā darbība kļūst vājāka, nerodas jaunas darba vietas, esošo skaits samazinās, palielinās cikliskais bezdarbs. Pēc ekonomista Dž.Keinsa uzskatiem valdība var ietekmēt investēšanas procesus – panākot aizdevuma procentu likmes samazināšanos vai arī veicot ieguldījumus valsts ekonomikā. Tādā veidā valdībai iespējams regulēt ekonomisko aktivitāti un nodarbinātību.⁵

Tabulā 1.1. attēlotas Keinsa un klasiskās teorijas atšķirības.

¹ Akadēmiskā terminu datubāze, LZA Terminoloģijas komisija,

<http://termini.lza.lv/term.php?term=klasisk%C4%81%20nodarbin%C4%81%C4%ABbas%20teorija&list=klasisk%C4%81%20nodarbin%C4%81%C4%ABbas%20teorija&lang=LV>, skatīts 05.05.2013

² Slavin S. Macroeconomics: 9th edition. – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 252.p.

³ Eglīte S. Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā: Promocijas darba kopsavilkums. - Rīga: LU, 2006. – 11.lpp.

⁴ Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 96.lpp.

⁵ Šenfelde M. Makroekonomika. Mācību līdzeklis. – Rīga: Kamene, 2003. – 85.lpp.

Keinsa un klasiskās teorijas atšķirības¹

Klasiskā nodarbinātības teorija	Keinsa teorija
Uzskats, ka brīvā tirgus kapitālisms spēj nodrošināt praktiski pastāvīgu pilnīgu nodarbinātību <i>-Ekonomika ar pilnīgu nodarbinātību</i>	Kapitālismā nav tāda mehānisma, kas varētu garantēt pilnīgu nodarbinātību <i>-Ekonomika ar bezdarbu</i>
Apgalvo, ka arī tad, ja samazinās kopējais patēriņš, tas tiks kompensēts ar cenu un darba algas pazemināšanu un rezultātā ražošanas apjoms, nodarbinātības līmenis un reālais ienākums nesamazināsies <i>-Cenas un darba algas ir pilnīgi elastīgas</i>	Atspēko uzskatu par cenu un darba algu elastīgumu. Apgalvojums, ka arodbiedrību un monopolu pastāvēšana, kā arī likumdošana par minimālo darba algas lielumu un citi tamlīdzīgi faktori novērš darba algas būtiskas samazināšanas iespēju. Darba algas un cenu samazināšana pazemina kopējo ienākumu līmeni un līdz ar to pieprasījumu pēc darbaspēka, kas savukārt palielina bezdarba līmeni. <i>-Neelastīgas cenas un darba algas</i>
Uzskats, ka kapitālisms spēj attīstīties pats par sevi un valsts iejaukšanās un palīdzība ekonomikas funkcionēšanā nav vajadzīga un ir kaitīga <i>-Valsts iejaukšanās ekonomikā nav attaisnota</i>	Uzskats, ka kapitālisms nevar pašregulēties, un apgalvo, ka valsts iejaukšanās ekonomikā var to stabilizēt un sekmēt tās attīstību <i>-Ekonomiskās politikas efektivitāte</i>

Keinsa teorija īpaši akcentē valsts lomu ekonomikā un uzskata, ka valsts politikai jāklūst par to mehānismu, kas regulē un stabilizē ekonomiku.²

Viena no jaunākajām ekonomiskajām teorijām ir monetārisms. Monetārisma ideja piedāvā ietekmēt ekonomiku ar monetārās politikas instrumentiem³, monetārisma ideja balstās uz naudas piedāvājuma pieaugumu. Balstoties uz naudas daudzuma teoriju, monetāristi ir vienisprātis ar klasiķiem, ka tad, kad naudas piedāvājums aug, cenu līmenis ceļas. Monetāristi atspēkoja keinsistu argumentus, ka, ja naudas piedāvājums palielinās lejupslīdes laikā, cilvēki var

¹ Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 97.lpp.

² Turpat 97.lpp.

³ Eglīte S. Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā: Promocijas darba kopsavilkums. - Rīga: LU, 2006. – 13.lpp.

“pieturēt” šos naudas līdzekļus. Tāpat kā klasiķi, arī monetāristi pieņem, ka, lai nopelnītu ir jātērē, ne vienmēr pērkot patēriņa preces, bet gan ieguldot akcijās, parādzīmēs, nekustamajā īpašumā un citos bezskaidros aktīvos.¹

Monetārisma pamatnostādnes ir šādas:

1. Stabils ekonomikas izaugsmes pamatā ir naudas piedāvājuma pastāvīga pieauguma tempi;
2. Ekspansīva monetārā politika tikai īslaicīgi samazina procentu likmes;
3. Ekspansīva monetārā politika tikai īslaicīgi samazina bezdarba līmeni;
4. Ekspansīva fiskālā politika tikai īslaicīgi palielina izlaidi un nodarbinātību.²

Pieskaroties bezdarba līmeņa izmaiņām, monetāristi uzskata, ka tad, kad monetārā izaugsme paātrinās, izlaide tiek paplašināta, bet ilgtermiņā cenas pieaug. Pieaugot ražošanas jaudām samazinās bezdarba līmenis, īstermiņā bezdarbs samazinās. Bet ilgtermiņā monetārā izaugsme paaugstina cenas nevis izlaidi, tāpēc bezdarba līmenis pieaug. Ekspansīva monetārā politika tikai īslaicīgi nomāc procentu likmes. Īstermiņā daudz naudas nozīmē zemākas procentu likmes, kas veicina ieguldījumus un tādejādi samazina bezdarbu. Taču ilgtermiņā papildus nauda apgrozībā izraisa inflāciju, kas savukārt paaugstina procentu likmes. Līdz ar to samazinās investīcijas un bezdarba līmenis pieaug.³

Skaidrojot bezdarbu monetāristi uzsver, ka piespiedu bezdarba iemesls ir tirgus mehānisma nepilnības, kad reālā darba alga vairs nelīdzsvaro situāciju darba tirgū un darbaspēks netiek pilnībā pieprasīts no uzņēmēju puses. Teorētiski darbaspēka cenai jeb reālai darba algai tirgū jāveidojas līdzsvara līmenī kā darbaspēka piedāvājuma un pieprasījuma mijiedarbības rezultātam. Taču arodbiedrību un valsts ietekmē tā veidojas līmenī, kas ir augstāks par līdzsvara līmeni. Līdz ar to uzņēmēji vairs nevar būt spiesti algot vairāk darbinieku kā tie vēlas, tāpēc nodarbināto skaits ir daudz mazāks nekā darbaspēka piedāvājums. Starpība ir nepieprasītais darbaspēks. Ja reālā darba alga kritīsies līdz līdzsvara līmenim, palielināsies darbaspēka pieprasījums un samazināsies piedāvājums.⁴

Pēc autora domām ir nepieciešama valsts iejaukšanās ekonomikas procesos, valdībai jāveicina ekonomiskā izaugsme, kas sekmēs nodarbinātības līmeņa paaugstināšanos, bezdarba samazināšanos. Valdībai jāiesaistās nodarbinātības politikas veidošanā, jāraugās, lai neveidojas darbaspēka pārprodukcija atsevišķās profesijās un nozarēs, jāveicina atsevišķu problēmgrupu, tai skaitā jauniešu, nodarbinātība un aizsardzība darba tirgū.

¹ Slavin S. *Macroeconomics: 9th edition.* – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 370.p.

² Turpat 369.lpp.

³ Turpat 371.lpp.

⁴ Šenfelde M. *Makroekonomika. Mācību līdzeklis.* – Rīga: Kamene, 2003. – 86.lpp.

1.3. Nodarbinātība un bezdarbs

Bezdarbs ir viena no lielākajām nodarbinātības problēmām. Ekonomikas teorijā bezdarbam tiek veltīta liela uzmanība, jo tas, pirmkārt, ietekmē valsts ekonomikas attīstību. Jauniešu bezdarbs mūsdienās kļuvis par globālu ekonomikas problēmu.

Bezdarbs nozīmē, ka visi valsts resursi netiek izmantoti pilnībā.¹ Bezdarbs ir “tāda situācija ekonomikā, kad ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, kas vēlas strādāt, nevar šo vēlmi īstenot darba vietu trūkuma dēļ.” Bezdarbs ir pretrunā ar tautas attīstības idejām, jo tas neļauj indivīdam izmantot pašas nozīmīgākās iespējas dzīvē.²

Nodarbinātais ir cilvēks, kam ir regulārs darbs pret atlīdzību, bet bezdarbnieks ir tāds darbaspējīgs cilvēks, kam nav darba, bet kurš vēlas strādāt un darbu meklē.³

Bezdarba raksturošanai izmanto divus rādītājus – bezdarba līmeni un bezdarba ilgumu.⁴

Bezdarba līmenis ir rādītājs, kuru aprēķina attiecinot bezdarbnieku skaitu pret ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu. To aprēķina pēc formulas⁵:

$$\text{Bezdarba līmenis} = \frac{\text{Bezdarbnieku skaits}}{\text{Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits}} \times 100 \quad (1.2)$$

Jauniešu bezdarba līmenis, izteikts procentos, ir bezdarbnieki vecumā no 15 līdz 24 gadiem attiecībā pret kopējo darbaspēku (gan nodarbinātie, gan nenodarbinātie) šajā pašā vecuma grupā. Jauniešu bezdarba līmenis parasti ir augstāks kā kopējais bezdarba līmenis un augstāks nekā citu vecumu grupu bezdarba rādītājs, jo liela daļa jauniešu 15 līdz 24 gadu vecumā ir ārpus darba tirgus mācību un studiju dēļ.⁶

Bezdarba līmenis atspoguļo daļu tās sabiedrības grupas, kas aktīvi vēlas strādāt, taču nav nodarbināti. Tam var būt vairāki iemesli, tomēr tie ne vienmēr dod precīzu šīs sabiedrības grupas ekonomisko grūtību atspoguļojumu. Tie, kas aktīvi nemeklē darbu, ieskaitot tos, kas darbu ir meklējuši nesekmīgi un padevušies meklējumos, netiek uzskatīti par bezdarbniekiem. Ievērojama bezdarbnieku daļa nāk no ģimenēm, kur kāds no ģimenes jau strādā, piemēram, daudz bezdarbnieku ir jauniešu grupā, šie jaunieši nav primārais finansiālais atbalsts viņu ģimenēm. Liela daļa bezdarbnieku saņem zināmu atbalstu ienākumu veidā.⁷

¹ Slavin S. Macroeconomics: 9th edition. – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 31.p.

² Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 94.lpp.

³ Šenfelde M. Makroekonomika: 4.izdevums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 102.lpp.

⁴ Turpat 102.lpp.

⁵ Akadēmiskā terminu datu bāze, LZA Terminoloģijas komisija,

<http://termini.lza.lv/term.php?term=bezdarba%20%C4%ABmenis&list=bezdarba%20%C4%ABmenis&lang=LV>, skatīts 15.03.2013

⁶ Glossary: Youth Unemployment, European Commission, Eurostat,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Youth_unemployment_rate, skatīts 24.05.2013

⁷ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 496.p. 496.p.

Bezdarba līmeni nav iespējams aprēķināt precīzi, jo, kā jau minēts, par bezdarbniekiem nevar uzskatīt personas, kas zaudējušas cerības atrast darbu vai to vairs nemeklē. Pastāv slēptā bezdarba forma, kad cilvēks faktiski nestrādā, bet skaitās bezalgas atvaļinājumā, cilvēks ir reģistrēts kā bezdarbnieks, taču strādā nelegāli (tā saucamā “ēnu ekonomika”).¹ Šāda nelegālā nodarbinātība kaitē gan valsts, gan paša nelegāli nodarbinātā drošībai un attīstībai. Mazinās valsts labklājības līmenis, nodarbinātais būtiski apdraud savu veselību.

Vidējais bezdarba ilgums valstī raksturo izveidojušos situāciju, attiecīgi, jo lielāks ir ilgstošā bezdarba īpatsvars, jo nopietnāka ir nodarbinātības problēma ekonomikā.² Ilgstošie bezdarbnieki ir slogs darba tirgum un sabiedrībai. Vērojama sakarība - jo ilgāks laiks ir pavadīts ārpus darba tirgus, jo grūtāk šādiem bezdarbniekiem ir iekļauties atpakaļ darba tirgū.

Bezdarba cēloņi ir dažādi:

- pārmaiņas ekonomikas struktūrā, kas noved pie strukturālā bezdarba līmeņa paaugstināšanās;
- darbaspēka pieprasījuma kritums, ko izraisa ekonomikas kritums, depresija (cikliskais bezdarbs);
- valdības politika (minimālās algas palielināšana paaugstina ražošanas izmaksas, pazeminās pieprasījums pēc darbaspēka);
- sezonas izmaiņas dažās tautsaimniecības nozarēs (sezonālais bezdarbs);
- izmaiņas demogrāfiskajā struktūrā – darbaspējīgo iedzīvotāju skaita pieaugums palielina darbaspēka piedāvājumu un bezdarba līmeni.³

Jauniešu bezdarba cēloņi jāmeklē gan ārējos apstākļos – situācija tautsaimniecībā, valdības politika attiecībā uz nodarbinātību, demogrāfiju, gan iekšējos cēloņos – nepietiekama kvalifikācija un izglītības līmenis, darba pieredzes trūkums.

Pastāv šādas bezdarba formas:

- Frikcionālais;
- Strukturālais;
- Cikliskais;
- Sezonālais bezdarbs.⁴

Frikcionālais bezdarbs ir īslaicīga bezdarba forma. Tas nozīmē, ka valstī pastāv īslaicīgi nenodarbinātie, darba tirgū tikko ienākušie, iedzīvotāji, kas pāriet no vienas darba vietas uz otru. Šī bezdarba forma pastāv, jo nav iespējams tūlītēji aizpildīt vakanci. Šajā grupā ietilpst iedzīvotāji, kas brīvprātīgi atstājuši darbu, meklējot labāku darba vietu, tiek atlaisti vai pieņemti

¹ Šenfelde M. Makroekonomika: 4.izdevums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 103.lpp.

² Turpat 103.lpp.

³ Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 94.lpp.

⁴ Slavins S. Macroeconomics: 9th edition. – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 226.p.

darbā, kā arī studenti, kas beiguši mācību iestādes un meklē pirmo darba vietu.¹ Nepilnīga informācijas plūsma, laiks, kas nepieciešams, lai potencionālais darbinieks un darba devējs atrastu viens otru – šie aspekti raksturo frikcionālā bezdarba formu. Pat, ja darbaspēka lielums ir nemainīgs, darba tirgū būs jaunpienācēji, kas meklēs darbu un būs citi nodarbinātie, kas pametīs darbu. Daudzi strādājošie pamet pašreizējo darbu, lai meklētu jaunu. Turklāt pieprasījuma izmaiņas uzņēmumiem liek pārtraukt to darbību, savukārt citiem uzsākt uzņēmējdarbību vai palielināt nodarbinātību. Tādejādi pat, ja darbaspēka pieprasījums būs vienāds ar piedāvājumu, frikcionālais bezdarbs vienalga pastāvēs. Frikcionālā bezdarba līmenis ekonomikā tiek noteikts pēc indivīdu plūsmas uz un no darba tirgus un ātruma, ar kādu nenodarbinātie indivīdi atrod darbu un stājas darba attiecībās.² Šis bezdarba veids tiek uzskatīts par vēlamu, jo šo izmaiņu rezultātā indivīdam ir iespēja iegūt augstāku darba algu, gandarījumu par profesiju, kā arī pilnīgāk tiek apmierināts darbaspēka pieprasījums citā reģionā, kā visa rezultātā palielinās ražošanas apjomi.³ Lai gan frikcionālais bezdarbs pēc savas formas ir īstermiņa, tomēr bieži jauniešiem, kas pabeiguši mācību iestādes, ir grūtības atrast pirmo darba vietu, tā vietā darba devējs priekšroku dod darbiniekam ar darba pieredzi. Līdz ar to jauniešu bezdarbam ir risks kļūt par strukturālu parādību.

Strukturālais bezdarbs ir viens no sarežģītākajiem un grūtāk novēršamajiem bezdarba veidiem, jo tas saistīts ar izmaiņām ekonomikas struktūrās.⁴ Tādas personas, kas darbu nespēj atrast ilgstoši, var saukt par strukturāliem bezdarbniekiem.⁵

Tautsaimniecības struktūras izmaiņas samazina pieprasījumu daļai profesiju vai padara tās nevajadzīgas. Lai šāds bezdarbnieks iekļautos atkal darba tirgū, nepieciešams iegūt jaunu profesiju vai paaugstināt kvalifikāciju. Strukturālo izmaiņu dēļ indivīdam ir iespēja migrēt, ja citur šāda kvalifikācija ir nepieciešama. Salīdzinot strukturālo bezdarba formu ar frikcionālo bezdarba formu, redzams, ka frikcionālā bezdarba gadījumā bezdarba periods ir salīdzinoši neliels, kamēr strukturālā bezdarba gadījumā, indivīdam jāiegūst jauna kvalifikācija un jāiekļūst atpakaļ darba tirgū, tādejādi bez darba pavadītais periods būs ilgāks. Daļai nodarbināto var nākties aiziet no darba tirgus pavisam.⁶ Ja darba algas ir pilnīgi elastīgas un, ja darbaspēka vai pārvietošanās izmaksas ir zemas, korekcijas darba tirgū varētu ātri novērst šāda veida bezdarbu, tomēr praksē šādi apstākļi var nebūt iespējami. Strukturālais bezdarbs pastāv, ja darbiniekam ir maza varbūtība atrast darbu un bezdarba ilgums ir samērā garš. Indivīda iekļūšana atpakaļ darba tirgū ir paātrināta, ja tas pārkvalificējas un ja pārkvalificēšanās izmaksas ir mazākas kā

¹ Slavin S. *Macroeconomics: 9th edition.* – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 226.p.

² Ehrenberg R., Smith R. *Modern Labor Economics: Theory and public Policy.* – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 502.p.

³ Šenfelde M. *Makroekonomika: 4.izdevums.* – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 103.lpp.

⁴ Economics A-Z terms, *The Economist*, <http://www.economist.com/economics-a-to-z/#node-21529340>, skatīts 18.05.2013

⁵ Slavin S. *Macroeconomics: 9th edition.* – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 227.p.

⁶ Šenfelde M. *Makroekonomika: 4.izdevums.* – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 104.lpp.

migrācijas izmaksas.¹ Strukturālais bezdarbs ir neatbilstība starp darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu, kad darbaspēka piedāvājuma prasmju līmenis neatbilst darba devēja vēlmēm. Šī bezdarba forma skar arī jauniešus, jo darba devēji arvien biežāk kritizē gados jaunus darbiniekus par to prasmju un spēju neatbilstību darba tirgus prasībām. Īpaši tas ietekmē tos jauniešus, kam trūkst kvalifikācijas.

Cikliskais bezdarbs - bezdarba veids, kas saistīts ar vispārējā ekonomiskā cikla izmaiņām. Sākoties patēriņa samazinājumam, sākas ekonomikas lejupslīde, pieaug bezdarba līmenis.² Risks zaudēt darbu ir arī tiem, kam ir pietiekama kvalifikācija. Angļu ekonomists Dž.Keinss cikliskā bezdarba situāciju ir salīdzinājis ar “piespiedu” bezdarbu, jo darbinieki būtu gatavi strādāt par piedāvātām algām, taču šajā gadījumā darba piedāvājums pārsniedz darba pieprasījumu.³ Šis bezdarba veids saistīts ar izmaiņām uzņēmējdarbības ciklā (“biznesa ciklā”), kas notiek tad, kad, samazinoties kopējam pieprasījumam preču un pakalpojumu tirgū, samazinās pieprasījums pēc darbaspēka piedāvājuma.⁴ Cikliskais bezdarbs jauniešus ietekmē tikpat lielā mērā kā pārējo darbaspēku, taču ekonomikas lejupslīdes fāzē, kad sākas straujš bezdarba pieaugums, jauniešiem var būt mazākas izredzes palikt nodarbinātiem, gadījumā, ja tiem ir zemākas prasmes vai izglītības līmenis nekā citiem nodarbinātajiem.

Sezonālais bezdarbs ir līdzīgs cikliskā bezdarba formai, kad darba tirgū vērojams nepietiekams darbaspēka pieprasījums, tomēr šim bezdarba veidam raksturīga sistemātiska forma, kas atkārtojas ik gadu.⁵ Dažām tautsaimniecības nozarēm piemīt sezonāls raksturs. Tādas nozares ir, piemēram, lauksaimniecība, tūrisms, atpūtas biznesa. Veidojas sezonas bezdarbs, jo darbaspēka pieprasījums minētajās nozarēs nav vienmērīgs. Šādu bezdarbnieku skaits lielākoties ir prognozējams.⁶

Valdība pievērš lielu uzmanību bezdarba līmeņa rādītājam, tas tiek uzskatīts par valsts ekonomiskās veselības parocīgu mērītāju. Bezdarba līmenis, kas ir pārāk augsts, tiek uzskatīts par nacionālu problēmu, jo tas norāda, ka valsts iedzīvotāji nespēj sevi uzturēt un valdība neveicina izlaidi. Lai samazinātu bezdarba līmeni, bieži valdība veic pasākumus, kas stimulētu pieprasījumu pēc darbaspēka. Valdībai jāuztraucas arī par situāciju, kad bezdarba līmenis ir pārāk zems. Neparasti zems bezdarba līmenis atspoguļo situāciju, kad pastāv augsts darbaspēka pieprasījums tirgū. Ja darbaspēka pieprasījums pārsniedz piedāvājumu, algām ir tendence palielināties, taču šāds algu pieaugums radīs cenu inflāciju.⁷ Līdz ar to ir iespējams secināt, ka

¹ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 508.p.

² Slavin S. Macroeconomics: 9th edition. – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 226.p.

³ Šenfelde M. Makroekonomika: 4. izdevums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 104.lpp.

⁴ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 514.p.

⁵ Turpat 522.lpp.

⁶ Šenfelde M. Makroekonomika: 4. izdevums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 104.lpp.

⁷ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 523.p.

abas minētās situācijas, kad bezdarba līmenis ir pārāk augsts vai pārāk zems, nav vēlamas. Tāpēc jāapskata situācija, kas atbilst vēlamajam bezdarba rādītājam valstī.

Par pilnīgu nodarbinātību sauc stāvokli tautsaimniecībā, ja ir panākts viszemākais bezdarba līmenis, neizraisot inflācijas pieaugumu. Pilnīgas nodarbinātības apstākļos darba meklētāju skaits atbilst iespējamo darbavietu skaitam un visi, kas grib un var strādāt, ir nodarbināti. Tas nenozīmē, ka bezdarbs procentuāli ir vienāds ar nulli, bet gan, ka pastāv tā sauktais dabiskais bezdarba līmenis.¹

Dabiskais bezdarbs atbilst makroekonomiskajam līdzsvaram un potenciālam IKP.² Pastāv vairākas alternatīvas koncepcijas, kas nosaka, kas ir pilnīga nodarbinātība. Viena no tām nosaka, ka dabiskais bezdarba līmenis ir rādītājs, pie kura algu un cenu inflācija ir vai nu nemainīga vai pieņemamā līmenī. Cita definē pilnīgu nodarbinātību kā rādītāju, kur darba piedāvājumu skaits (brīvās vakances) ir vienādā līmenī ar nenodarbināto skaitu. Cita koncepcija definē pilnīgu nodarbinātību kā bezdarba līmeni, pie kura jebkura kopējā pieprasījuma palielināšanās izraisīs bezdarba samazinājumu. Dabiskais bezdarbs ir bezdarba līmenis, pie kura jebkurš bezdarbs ir brīvprātīgs (frikcionāls un iespējams sezonāls)³. Līmenis, pie kura bezdarbs ir nemainīgs un gan bezdarba plūsma, gan bezdarba ilgums ir normas robežās. Visas šīs minētās koncepcijas mēģina definēt katra savā veidā pilnīgu nodarbinātību kā rādītāju, kas dominē “normālos” apstākļos. Ja pieņemam, ka frikcionālais un sezonālais bezdarbs pastāv pat darba tirgū, kur raksturīgi līdzsvara apstākļi (tirgus, kur nav ne pieprasījuma, ne piedāvājuma pārpalikuma), varam pieņemt, ka dabiskā bezdarba līmeni ietekmē tādi faktori kā nodarbināto brīvprātīgais kadru mainības līmenis, kustība uz un no darba tirgus, kā arī laiks, kas nepieciešams, lai bezdarbnieki atrastu pieņemamu darbu. Šie faktori ir ļoti atšķirīgi dažādām demogrāfiskām grupām, tāpēc dabisko bezdarba līmeni lielā mērā ietekmē darbaspēka demogrāfiskais sastāvs.⁴ Ņemot vērā augstāku jauniešu mobilitātes līmeni, jauniešiem ir izteiktāk biežāk mainīt darba vietu nekā vecākiem darbiniekiem.

Kopējais bezdarba līmenis atspoguļo gan spriedzes apjomu darba tirgū, gan darbaspēka sastāvu. Ja bezdarba līmenis kādā no demogrāfiskām grupām ir salīdzinoši augsts, tad šīs grupas bezdarba līmenis negatīvi ietekmē kopējo darba tirgu, radot spriedzes pieaugumu un otrādi – ja bezdarba līmenis kādā no grupām samazinās, kopējais bezdarba līmenis krītas.⁵ Līdz ar to varam

¹ Akadēmiskā terminu datu bāze, LZA Terminoloģijas komisija, <http://termini.lza.lv/term.php?term=piln%C4%ABga%20nodarbin%C4%81t%C4%ABba&list=piln%C4%ABga%20nodarbin%C4%81t%C4%ABba&lang=LV>, skatīts 18.05.2013

² Šenfelde M. Makroekonomika: 4. izdevums. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. – 104.lpp.

³ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 524.p. 524.p.

⁴ Turpat 524.lpp.

⁵ Turpat 525.lpp.

varam pieņemt, ka, ja jauniešu bezdarbs ir augsts, kopējam bezdarba līmenim ir tendence palielināties.

Būtisks faktors, kas ietekmē jauniešu nodarbinātību un iekļaušanos darba tirgū, ir investīciju apjoms izglītībā un apmācībā. Lai iekļūtu darba tirgū potenciālajam darbiniekam nepieciešami būtiski sākotnējie ieguldījumi. Tās ir sākotnējās izmaksas, ko darbinieks cer atgūt pēc kāda laika. Pašreizējās algas līmenis un darba apstākļi nav vienīgie faktori, kas ietekmē darba piedāvājumu. Darbinieki var investēt trīs veidos – izglītojoties un piedaloties apmācībās, migrējot un meklējot jaunu darba vietu. Visi trīs investīciju veidi ietver sevī sākotnējās izmaksas, kuras darbinieks cer atgūt nākotnē. Ekonomisti uz šiem ieguldījumiem atsaucas kā uz ieguldījumiem cilvēkkapitālā – darbinieka prasmju kopumu, ko “izīrēs” darba devējs. Darbinieka uzkrātās zināšanas un prasmes, kas iegūtas izglītošanās un mācīšanās ceļā, līdz ar to veido pieredzi, kas savukārt papildina noteiktus uzkrājumus kapitālā. Šī kapitāla vērtība tiek iegūta no tā, cik daudz šīs prasmes ir vērtīgas un spēs atpelnīt darba tirgū. Darba meklēšana un migrācija ir darbības, kas palielina cilvēkkapitāla vērtību ceļot cenu (algu), pretī saņemot konkrētu prasmju kopumu.¹

Cilvēkkapitāls ir indivīda spēja dot sabiedrībai kādu labumu. Cilvēkkapitāls var būt iedzimtas spējas, talants, izglītība, iegūtā kvalifikācija u.tml.² Cilvēkkapitāls un materiālie resursi ir sabiedrības kopējā bagātība. Cilvēkkapitāls ietver uzkrātās investīcijas tādās aktivitātēs kā izglītība, apmācības, migrācija, savukārt materiālie resursi ir dabas resursi, ēkas un iekārtas. Investīcijas darbinieka zināšanās un prasmēs notiek trīs posmos. Pirmkārt, agrā bērnībā ieguldījumus cilvēkkapitālā lielā mērā nosaka citu lēmumi. Vecāku iespējas un audzināšana, kā arī kultūrvide un pirmā izglītības pieredze ietekmē valodas un matemātiskās pamatprasmes, attieksmi pret mācīšanos, vispārējo veselību un dzīves ilgumu (tas savukārt ietekmē spēju strādāt). Otrkārt, pusaudži un jaunieši atrodas posmā, kurā tie apgūst zināšanas un prasmes visbiežāk kā pilna laika studējošie mācību iestādēs, augstskolās vai profesionālās apmācību programmās. Treškārt, pēc iekļūšanas darba tirgū, darba ņēmēji papildina savu cilvēkkapitālu, piedaloties apmācībās darba vietā, citādi izglītojoties vai piedaloties salīdzinoši īsās, formāla tipa apmācību programmās.³

No cilvēkkapitāla teorijas raugoties, gados jaunāki darbinieki ir lielāki ieguvēji nekā vecāki darbinieki, jo jauniešiem nākotnē ir vairāk laika, ko veltīt darba dzīvei un investīcijām izglītībā un prasmēs.⁴ Tomēr, kā noskaidrojām, darba rezultātu ietekmē izmantotās iespējas kopš agras

¹ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 278.p.

² Akadēmiskā terminu datu bāze, LZA Terminoloģijas komisija, <http://termini.lza.lv/term.php?term=cilv%C4%93ka%20kapit%C4%81s&list=cilv%C4%93ka%20kapit%C4%81s&lang=LV>, skatīts 18.05.2013

³ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 279.p.

⁴ Turpat 287.lpp.

bērnības. Autors uzskata, ka, jo agrāk sākas ieguldījums cilvēkkapitālā, ar noteikumu, ka tā ir mērķtiecīga darbība, jo lielāks ieguvums ir sagaidāms nākotnē. Mērķtiecīgi ieguldījumi cilvēkkapitālā nākotnē palielinās iespēju būt nodarbinātam un samazinās iespējamo bezdarba risku.

Viens no faktoriem, kas ietekmē jauniešu nodarbinātību ir migrācija. Migrācija ir iedzīvotāju pārvietošanās ikdienā vai noteiktās sezonās no dzīves uz darba vietu (svārstmigrācija un sezonas migrācija), pārcelšanās uz pastāvīgu dzīvi citā vietā (iekšējā migrācija) vai no vienas valsts uz citu (ārējā migrācija, emigrācija un imigrācija).¹ Migrācija būtiski ietekmē gados jaunus iedzīvotājus, jo tie ir daudz mobilāki kā vecāki iedzīvotāji.

Migrācijas procesos visi netiek vienlīdz vienādi iesaistīti. Kā nosaka cilvēkkapitāla teorija migrācijas līmenis ir augstāks gados jaunākiem un labāk izglītotiem cilvēkiem. Pastāv divi iemesli tam, ka migrācijas process primāri ietekmē gados jaunākus cilvēkus. Pirmkārt, jo jaunāks ir cilvēks, jo ilgāks ir laika posms, kurā iespējams gūt labumu no ieguldījumiem cilvēkkapitālā un lielāka ir pašreizējā vērtība šim iespējamajam labumam. Otrkārt, lielu daļu migrācijas izmaksu veido emocionālā daļa – zaudējumi, kas saistīti ar atteikšanos no draugiem, saiknes pazaudēšana ar sabiedrību jauniešiem ir vieglāk pārdzīvojams process. Kļūstot vecākiem, saikne ar sabiedrību kļūst spēcīgāka un zaudējums, atstājot mājas, kļūst lielāks.² No otras puses autors uzskata, ka, lai gan migrācija dod ieguldījumu indivīdam, tā samazina darbaspēka apjomu konkrētā reģionā, kas ietekmē darba tirgus stāvokli un valsts sociālo drošību.

Svarīgs faktors, kas traucē jauniešiem būt pilnvērtīgi nodarbinātiem, ir atšķirīga attieksme darba tirgū jauniešu vecuma, dzimuma un citu faktoru iespaidā. Diskriminācija darba tirgū ir parādība, kas samazinās, tomēr tā nav izzudusi pavisam. Diskriminācija darba tirgū nozīmē, ka netiek nodrošināts pilns ražošanas process, jo nenotiek efektīva darba sadale.³

Vēsturiski sievietes loma ir bijusi bērnu audzināšana un mājsaimniecības uzturēšana, tāpēc sievietēm paredzamā darba mūža ilgums ir īsāks kā vīriešiem. Šī sieviešu loma ir likusi daudzām sievietēm pamest darba tirgu dzemdību un pēcdzemdību periodā. Tādejādi sievietēm ir bijusi liegta iespēja nepārtraukti uzkrāt darba pieredzi atšķirībā no vīriešiem. Šis apstāklis var kavēt darba devējus nodarbināt sievietes.⁴ Cilvēkkapitāla teorija uzsver, ka tradicionālā sieviešu loma bērnu audzināšanā mazina stimulu ieguldīt sieviešu izglītībā un apmācībā, taču tā paredz, ka šādai sieviešu lomai ir tendence mainīties, līdz ar to stimulē ieguldīt izglītībā pieaug.⁵

¹ Akadēmiskā terminu datubāze, LZA Terminoloģijas komisija, <http://termini.lza.lv/term.php?term=migr%C4%81cija&list=&lang=LV&h=yes>, skatīts 24.04.2013

² Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 326.p.

³ Slavin S. Macroeconomics: 9th edition. – New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 30.p.

⁴ Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy. – Boston: Pearson Education, Inc., 2009. – 298.p.

⁵ Turpat 299.lpp.

Izejot no teorētiskām nodarbinātības nostādnēm, kopsavilkumā autors noteicis nozīmīgākās jauniešu nodarbinātību ietekmējošās īpatnības:

- Viens no jauniešu nodarbinātību veicinošiem vai ierobežojošiem faktoriem ir ieguldījumu cilvēkkapitālā esamība vai trūkums.
- Viena no jauniešu nodarbinātības problēmām ir bezdarbs, viens no bezdarba iemesliem ir prasmju un pieredzes trūkums.
- Jauniešiem raksturīga frikcionālā bezdarba forma, taču vērojamas arī strukturāla bezdarba pazīmes.
- Jaunieši saskaras ar diskriminējošu attieksmi darba tirgū – īpaši tiek diskriminētas jaunas sievietes reprodūktīvajā vecumā.
- Jauniešus vairāk kā citas vecuma grupas skar migrācijas procesi.

Nākamajā nodaļā autors tuvāk apskatīs un analizēs pēdējo gadu statistikas datu informāciju, publikācijas mediju telpā par jauniešu nodarbinātības jautājumiem, meklēs cēloņus jauniešu nodarbinātības problēmām.

2. JAUNIEŠU NODARBINĀTĪBAS UN IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZE LATVIJĀ

Šajā nodaļā tiks aplūkoti pēdējo gadu statistikas dati, pētījumi un publikācijas par jauniešu nodarbinātību, tās tendencēm, likumdošana, nodarbinātības politikas vadlīnijas, kas attiecas uz jauniešu nodarbinātību. Tiks analizēta informācija par Latvijas darba tirgus, pieredzes un izglītības, kā arī dažādu citu faktoru ietekmi uz jauniešu nodarbinātību, šķēršļiem, kas neļauj jauniešiem iekļauties darba tirgū.

Jau iepriekšējā nodaļā tika apskatīti nodarbinātības un bezdarba teorētiskie aspekti, kas iezīmē vairākas ar jauniešu nodarbinātību saistītas problēmas – bezdarbs, nepietiekama izglītības kvalitāte, prasmju, iemaņu trūkums un to neatbilstība darba tirgus prasībām, jauniešu migrācija (potenciālais darbaspēka trūkums). Tostarp jauniešus apdraud risks kļūt par ilgstošiem bezdarbniekiem, pieaug tādu jauniešu, kas ne mācās, ne strādā daudzums, kas rada nopietnus draudus šiem jauniešiem būt izstumtiem no sabiedrības.

2.1. Nodarbinātības politikas vadlīnijas

Lai varētu izdarīt secinājumus par jauniešu nodarbinātības problēmām, jāiepazīstas ar nodarbinātības politiku Latvijā. Latvijai kā ES dalībvalstij ir saistoša “Europa 2020” stratēģija, kas nosaka šādas nodarbinātības politikas pamatnostādnes:

- palielināt sieviešu un vīriešu dalību darba tirgū, mazināt strukturālo bezdarbu un veicināt darbavietu kvalitāti;
- attīstīt kvalificētu darbaspēku, kas spēj reaģēt uz darba tirgus vajadzībām, un veicināt mūžizglītību;
- uzlabot visu līmeņu izglītības un mācību sistēmas un palielināt tādu personu skaitu, kas iegūst augstāko izglītību un līdzvērtīgu izglītību;
- sociālā iekļaušana un nabadzības apkarošana.¹

Lai sasaistītu nodarbinātības politiku ar tautsaimniecības vajadzībām, Labklājības ministrijā tiek plānots izstrādāt vidēja termiņa attīstības plānošanas dokumentu “Nodarbinātības politikas pamatnostādnes 2013. - 2019.gadam”, par pamatu ņemot Latvijas nacionālās reformu programmas “ES2020” mērķus. Dokuments paredz formulēt mērķus un uzdevumus augsta

¹ Informatīvais ziņojums, Latvijas nostāja Eiropas Savienības Nodarbinātības, sociālās politikas, veselības un patērētāju lietu ministru padomes 2012.gada 17.februāra sanāksmē izskatāmajos jautājumos, www.mk.gov.lv/doc/2005/LMzino_130212.343.doc, skatīts 16.04.2013

nodarbinātības līmeņa sasniegšanai valstī, identificēt šķēršļus darba tirgū, izvirzīt rīcības virzienus šo šķēršļu pārvarēšanai.¹

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija īsteno jaunatnes politiku. Tā ir “mērķtiecīgu darbību kopums, kas veicina jauniešu kā sabiedrības locekļu pilnvērtīgu un vispusīgu attīstību un iekļaušanos sabiedrībā”.² Viens no Jaunatnes politikas mērķiem ir veicināt jauniešu iekļaušanos sabiedrībā un tostarp darba tirgū.

Jaunatnes politikas virzieni Latvijā 2009.līdz 2018.gadam ir šādi:

- Starptautiskās sadarbības iespējas jaunatnes jomā;
- Jauniešu līdzdalība lēmumu pieņemšanā;
- Jauniešu brīvprātīgais darbs;
- Bērnu un jauniešu nometnes;
- Jauniešu veselība;
- Jauniešu sports;
- Izglītošanas aspekti un mobilitātes programmas;
- Jauniešu nodarbinātība;
- Jauniešu uzvedības tiesiskie aspekti;
- Jauniešu sociālā aizsardzība.³

Vispārējo nodarbinātības politiku Latvijā īsteno Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA). Attiecībā uz jauniešu nodarbinātību un iekļaušanos darba tirgū, NVA piedāvā dažādām jauniešu grupām pasākumus, kas jauniešiem palīdzētu atrast vietu darba tirgū.

NVA jauniešiem bezdarbniekiem līdz 25 gadu vecumam, kas ieguvuši augstāko izglītību, piedāvā iesaistīties NVA asistentu praksēs. Šī projekta mērķis ir nodrošināt jauniešu bezdarbnieku konkurētspējas pieaugumu darba tirgū. Labklājības ministrijas rīcībā esošie dati liecina, ka līdz 2013.gada martam projektā pavisam iesaistījušies 311 jaunieši bezdarbnieki. No tiem 239 jaunieši jau ir pabeiguši dalību projektā. 80% no jauniešiem, kas ir pabeiguši dalību projektā, pēc prakses NVA stājušies darba tiesiskajās attiecībās.⁴

Jauniešiem, kas nav ieguvuši profesionālo izglītību un kas līdz šim nav strādājuši, NVA piedāvā apgūt trīs dažādas profesijas 9 nedēļu laikā nodarbinātības pasākumā “Darbnīcas jauniešiem”. Pasākuma mērķis ir iepazīt dažādas profesijas, iegūt pirmo pieredzi, lai spētu vieglāk izvēlēties nākotnes profesiju. NVA paredzēja, ka 2012.gadā šajā pasākumā varētu

¹ Nodarbinātības politiku plānots izstrādāt līdz aprīlim, Rakstu sadaļas, <http://building.lv/news/551-citu-nozaru-zinas/119647-nodarbinatibas-politiku-planots-izstradat-lidz-aprilim>, skatīts 15.04.2013

² Jaunatnes politika, Nozaru politika, LR IZM, <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/jaunatne/7479.html>, skatīts 16.04.2013

³ Jaunatnes politikas virzieni, Nozaru politika, LR IZM, <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/jaunatne/7482.html>, skatīts 16.04.2013

⁴ Pagarinās NVA asistentu prakšu projekta ilgumu, Aktuāli, Labklājības ministrija, <http://www.mk.gov.lv/lv/aktuali/zinas/2013-gads/04/300413-lm-05/>, skatīts 06.05.2013

iesaistīties 50 bezdarbnieki, 2013.gadā - 250, 2014.gadā – 200 jauniešu, taču pasākums vēl nav sācies. Paredzēts, ka jaunieši saņems stipendiju LVL 40 apmērā par piedalīšanos pasākumā.¹

Latvija Jauniešu garantijas programmas izpildei no 2014. - 2020.gadam saņems 80 miljonus eiro jauniešu bezdarba problēmu risināšanai. Jauniešu garantijas programmas mērķis ir saņemt kvalitatīvu darbu, tālākizglītības vai apmācības piedāvājumu jauniešiem vecumā līdz 25 gadiem četru mēnešu laikā no brīža, kad tie kļūst par bezdarbniekiem vai beidz formālo izglītību. Labklājības ministrija kopā ar Izglītības un zinātnes ministriju plāno šo finansējumu izlietot izglītības programmas pilnveidošanai, lai maksimāli tuvinātu jauniešus darba tirgum – uzlabot izglītības kvalitāti, orientējoties uz profesionālo izglītības programmu pilnveidi, attīstot brīvprātīgā darbu, pirmās darbavietas un dažādu darbnīcu izveidi.²

Autors uzskata, ka valsts institūcijas nav skaidri formulējušas mērķus un veicamos uzdevumus saistībā ar jauniešu nodarbinātības politiku, risinājumi tiek meklēti tikai tad, kad kļūst redzamas problēmas, nav ilgtermiņa rīcības plāna, kā novērst jauniešu nodarbinātības tās pamatos. Arī vispārējā nodarbinātības politika Latvijā nav skaidri un līdz galam izstrādāta. Nav redzama sasaiste starp dažādām institūcijām. Raksturojot NVA aktivitātes, autors uzskata, ka nodarbinātības atbalsta programmās tiek iesaistīts mazs jauniešu skaits, ņemot vērā lielo jauniešu bezdarba līmeni valstī. Stipendiju sistēma rada risku jauniešus pieradināt pie pabalstu sistēmas un nemotivē jauniešus atrast vietu darba tirgū. Nav skaidri noteikti mērķi un rezultāti, ko panākt ar nodarbinātības pasākumiem jauniešiem, pēc autora domām tie ir pārāk abstrakti un vispārīgi.

2.2. Jauniešu nodarbinātības tendences

2.2.1. Jauniešu populācija

Pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas uzstādījuma jaunietis ir persona vecumā no 15 līdz 24 gadiem. “Jaunietis” ir ne tikai viens no pārejas posmiem dzīves laikā, bet arī vēsturiski plūstoša un starptautiski mainīga sociālekonomiska kategorija. Vairumā valstu ar vārdu “jaunietis” saprot personu, kas saniegusi 14 līdz 16 gadu vecumu, kad sasniegts skolas atstāšanas vecums. Dažās valstīs šis vecums ir 16 līdz 19 gadi. Plašākā mērogā, valsts un akadēmisko diskusiju līmenī pieņem, ka jaunietis ir persona vecumā starp 15 un 34 gadiem.³ LR Jaunatnes likums nosaka, ka jaunietis ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem. Likums jauniešus definē kā “daudzveidīgu,

¹ 500 jaunieši-bezdarbnieki varēs apgūt iemaņas darbnīcās, Jaunumi, NVA, <http://www.nva.gov.lv/vieglilasit/index.php?cid=51&mid=51&txt=114&from=0>, skatīts 05.05.2013

² Jauniešu bezdarba problēmu risināšanai piešķir 80 miljonus, financenet.lv, <http://financenet.tvnet.lv/zinas/455397-jauniesu-bezdarba-problemu-risinasanai-pieskir-80-miljonus>, skatīts 06.05.2013

³ DeFreitas G. Young workers in the global economy: Job challenges in North America, Europe and Japan. – UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008. – 2.p.

dinamiski sociāli demogrāfisku iedzīvotāju grupu, kas īpaši pakļauta dažādiem riskiem un kura pārsvarā ir ekonomiski atkarīga no vecākiem, citiem pieaugušajiem vai valsts.”¹

Lielākajā Eiropas Savienības valstu daļā jaunu darbinieku skaits proporcionāli samazinās. Šis aspekts norāda uz to, ka izglītības iegūšana kļūst populārāka un ilgstošāka, jo jaunieši studiju dēļ vēlāk sāk iesaistīties darba tirgū, taču nenoliedzami šeit saskatāma arī demogrāfiska rakstura cēlonis - lielākajā daļā Eiropas valstu vērojams straujš dzimstības kritums², kas ietekmē gados jaunu darbaspēka piedāvājumu.

Demogrāfiskās tendences arī Latvijā nav iepriecinošas, vērojama iedzīvotāju skaita samazināšanās un sabiedrības novecošanās. Pēdējās desmitgadēs Latvijas iedzīvotāju skaits ir sarucis par 309 tūkst. jeb kopumā par 13%, lielāko daļu no samazinājuma veido emigrācija, taču nozīmīgs skaita sarukums vērojams negatīva dabiskās kustības rādītāja dēļ, kad mirstība pārsniedz dzimstību.³

Dati par jauniešu skaita dinamiku redzami 2.1.tabulā, kurā doti dati par iedzīvotāju sadalījumu vecuma grupās.

2.1. tabula

Iedzīvotāju skaita sadalījums pa vecuma grupām 2011. – 2012.gada sākumā⁴

Vecuma grupa	Gads	
	2011	2012
1	2	3
līdz 14	294 543	292 184
15-19	122 365	109 483
20–24	155 706	147 472
25–29	147 966	147 521
30–34	135 044	132 663
35–39	142 973	139 173
40–44	141 122	140 562
45–49	149 021	143 371
50–54	152 843	153 993
55–59	132 704	133 269

¹ Jaunatnes politika, Nozaru politika, IZM, <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/jaunatne/7480.html>, skatīts 15.03.2013

² Gados jauni darbinieki – fakti un skaitļi. Jauniešu nodarbinātība, Eiropas darba drošības un veselības aizsardzības aģentūra, <https://osha.europa.eu/lv/publications/factsheets/69>, skatīts 22.02.2013

³ Demography and its economic consequences in the Baltics: The case of Latvia, Discussion paper, Swedbank, http://www.swedbank.lv/files/analitiskie_materiali/analitiska_diskusija/Discussion_Paper_2012_EN.pdf, skatīts 02.04.2013

⁴ Pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc vecuma, dzimuma un ģimenes stāvokļa gada sākumā, Iedzīvotāji – datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IS0110&ti=ISG11%2E+PAST%2V%CEGO+IEDZ%CEVOT%2JU+SKAITS+P%2C+VECUMA%2C+DZIMUMA+UN+%CCIMENES+ST%2VOK%2CFA+GADA++S%2KUM%2&path=../DATABA/SE/Iedz/Iedz%EEvot%2ji%20skaits%20un%20t%20izmai%2as/P%2r%E7%EDin%2ti%20dati%20p%E7c%202011.gada%20tautas%20skait%EE%F0anas%20rezult%2tiem/&lang=16>, skatīts 18.05.2013

1	2	3
60–64	119 178	122 576
65–69	106 522	99 944
70–74	109 320	110 442
75–79	76 600	77 308
80–84	55 810	56 507
85+	32 888	35 295
Kopā	2 074 605	2 041 763

Pēc tabulas (2.1.) datiem redzams, ka iedzīvotāju skaitā vērojama negatīva tendence - laika posmā no 2011.gada līdz 2012.gada sākumam iedzīvotāju skaits ir samazinājies par gandrīz 33 tūkst. Turklāt jauniešu grupā (15-24 gadus vecie iedzīvotāji) vērojams īpatsvara samazinājums no 13,4% (2011.g.) uz 12,6% (2012.g.) attiecībā pret kopējo iedzīvotāju skaitu. Jauniešu skaits šajā laika posmā sarucis par 21 tūkst. Diemžēl demogrāfiskās prognozes attiecībā uz dzimstības palielināšanos ir neiepriecinošas.

Jauniešu trūkumu valstī ir iespaidojusi ne tikai 90.gadu demogrāfiskā krīze, bet arī lielais emigrācijas līmenis. Satraucoši, ka divas trešdaļas no pēdējo klašu skolēniem vēlas aizbraukt no valsts, diemžēl, liela daļa no šādiem jauniešiem ir aktīvi un uzņēmīgi.¹ Lai gan emigrācijas problēma pastāv visās vecuma grupās, tomēr tie jaunieši, kas nav ieguvuši pietiekamu izglītību vai neplāno to iegūt arī ārpus valsts robežām, komplektā ar aizplūšanu uz ārzemēm, nekādā veidā neveicina valsts attīstību. Uzturot saikni ar aizbraucējiem, kam nav pietiekams izglītības līmenis, valsts “uzkrauj” sev sociālu slogu nākotnē, kad, iespējams, šie jaunieši atgriezīsies un vēlēšies iekļauties sabiedrībā un darba tirgū.

Emigrācija samazina darbaspēka piedāvājumu. Jauniešu skaita samazināšanos valstī būtiski ietekmējuši migrācijas procesi. Tabulā 2.2. dota emigrējušo iedzīvotāju vecuma struktūra laika posmā no 2009.līdz 2011.gadam.

¹ Darba tirgus tendences 2012.gadam, Finances.lv, <http://www.ifinances.lv/lat/personals?doc=2880>, skatīts 23.04.2013

Emigrējušo iedzīvotāju vecuma struktūra, 2009. – 2011.gads¹

Vecuma grupa	Gads		
	2009	2010	2011
15-19	2786	2563	2567
20-24	8451	7415	6032
25-29	6675	6988	5287
30-34	4362	4747	2944
35-39	3164	3453	2302
40-44	2444	2604	2103
45-49	2189	1991	1686
50-54	1525	1709	1247
55-59	934	1032	782
60-64	582	578	382
65-69	218	197	134

Pēc tabulas (2.2.) datiem redzams, ka, lai gan kopējais emigrācijas apjoms samazinās, satraucoši, ka vecuma grupā no 20 līdz 24 gadus veciem jauniešiem, emigrācija ir visizteiktākā – šajā vecumā tieši visvairāk iedzīvotāju pamet valsti. Šajā vecumā jaunieši lielākoties jau ir ieguvuši vidējo un pat augstāko izglītību, taču, nespējot atrast atbilstošu darbu, pamet valsti.

Saskaņā ar 2011.gada tautas skaitīšanas datiem 2011.gadā no valsts emigrēja 6032 jaunieši vecuma grupā no 20 līdz 24 gadiem, kam sekoja 25 līdz 29 gadus veci iedzīvotāji ar 5287 emigrējušiem. Pārējās vecuma grupās šis rādītājs lielākoties ir divas, trīs reizes mazāks, vecākajās grupās pat desmitiem reižu mazāks.

Pēc CSP datiem 2011.gadā vislielākais iedzīvotāju skaita samazinājums bijis 23 līdz 31 gadu vecuma grupā, kas skaidrojams ar grūtībām pēc izglītības iegūšanas jauniešiem atrast darbu Latvijā, spiežot tos doties darba meklējumos ārpus Latvijas.² Daļa jauniešu izlemj aizbraukt labākas un konkurētspējīgākas izglītības dēļ, kas pieejama ārzemēs. Šāda negatīva tendence, kad masveidā aizbrauc gados jauni iedzīvotāji, pēdējos gados būtiski nemazinās.

Lai gan vērojami atbildīgo ministriju centieni ar pabalstu palielināšanas metodi palielināt dzimstības rādītājus un ar reemigrācijas plāna izveidi atgriezt aizbraukušos iedzīvotājus, tomēr

¹ Starptautisko ilgtreimņa migrantu vecuma un dzimuma struktūra, Iedzīvotāji – datubāze, CSP datu bāzes, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IB0040&ti=IBG04%2E+STARPTAUTISKO+ILGTERMI%D2A+MIGRANTU+VECUMA+UN+DZIMUMA+STRUKT%DBRA&path=../DATABASE/Iedz/Iedz%EEvot%E2ji%20E%20Migr%E2cija/P%E2rr%E7%EDin%E2ti%20dati%20p%E7c%202011.gada%20tautas%20skait%EE%F0anas%20rezult%E2tiem/&lang=16>, skatīts 02.05.2013

² 2011.gada tautas skaitīšana – Galvenie rādītāji, CSP, <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/2011gada-tautas-skaitisana-galvenie-raditaji-33608.html>, skatīts 02.04.2013

vērā ņemami pozitīvi rādītāji nav sasniegti. Bērnu un jauniešu vecuma grupas samazināšanās negatīvi ietekmēs darba tirgus attīstību Latvijā. Jauniešu migrācija jau šodien būtiski ietekmē Latvijas darba tirgus un tautsaimniecības attīstību - samazinās gados jaunu darbinieku skaits un inovāciju potenciāls. Nākotnē jauniešiem, kas nebūs ieguvuši kvalitatīvu izglītību, bet izlems atgriezties no ārzemēm, būs problēmas iekļauties Latvijas darba tirgū. Ņemot vērā iegūto darba pieredzi ārzemēs, iespējams, šādiem jauniešiem ir augstākas prasības pret darba algu, kas palielina risku šiem jauniešiem kļūt par bezdarbniekiem.

2.2.2. Jauniešu nodarbinātības novērtējums

Pēc Starptautiskās Darba organizācijas ziņojuma datiem par nodarbinātības tendencēm 2013.gadā, pašlaik visā pasaulē ir 73,8 milj. jauniešu, kas ir nenodarbināti. Turklāt ekonomiskā krīze ir dramatiski samazinājusi darba tirgus iespējas jauniešiem. Kā vēsta minētais ziņojums, pasaulē jauniešu bezdarba līmenim un bezdarbnieku skaitam ir tendence palielināties. Jauniešu bezdarba pieaugums ir cieši saistīts ar jauniešu aiziešanu no darba tirgus - 2012.gadā darba tirgū bija par 22,9 milj. jauniešu mazāk nekā 2007.gadā, neskatoties uz jauniešu skaita pieaugumu par 12 milj. šajā laika posmā, līdz ar to jaunu cilvēku darbaspēka kritums ir par apmēram 2 procentu punktiem minētajā laika posmā.¹

Īpaši smagi jauniešu bezdarbs ir skāris Eiropas valstis. "Eurostat" 2013.gada marta ziņojumā par nodarbinātību eirozonā uzsvērts, ka jauniešu bezdarba līmenis 2013.gada martā ES-27 valstīs ir vairāk kā divas reizes augstāks par kopējo bezdarba līmeni – 23,5%, tai pašā laikā kopējais bezdarba līmenis sastāda 10,9%.² Turklāt jauniešu bezdarbnieku izredzes atrast darbu ir sliktas - kā rāda statistika, no reģistrētajiem bezdarbniekiem 2010.gadā 2011.gadā darbu atraduši bija tikai 29,7%.³ Šāda tendence palielina risku jauniešiem kļūt par ilgstošiem bezdarbniekiem, kas savukārt veicina šādu jauniešu izstumšanu no sabiedrības.

Jāmin, ka arī jaunu darba vietu trūkums īpaši krīzes laikā ir nelabvēlīgi iespaidojis jauniešu iespējas strādāt.⁴ Daļēji ir vainojama nežēlīgā taupības politika, kas tiek īstenota lielā daļā ES valstu,⁵ tām ievērojami samazinot budžeta izdevumus, taču tas izraisa strauju bezdarba līmeņa palielināšanos, kas noved pie nabadzības pieauguma un sociālās nestabilitātes.

Arī Latvijā tāpat kā daļā ES valstu situācija jauniešu nodarbinātības jomā nav iepriecinoša. LR Ekonomikas ministrijas informatīvā ziņojumā par darba tirgus vidējā un ilgtermiņa

¹ Global Employment Trends 2013, International Labour Organization, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_202326.pdf, skatīts 19.05.2013

² Euro area unemployment rate at 12,1%, Eurostat news release, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-30042013-BP/EN/3-30042013-BP-EN.PDF, skatīts 18.05.2013

³ Youth employment, European Commission, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036>, skatīts 12.03.2013

⁴ Eiropas Parlamenta 2012. gada 24. maija rezolūcija par iniciatīvu jauniešu nodarbinātības izredžu palielināšanai, Eiropas Parlaments, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0224+0+DOC+XML+V0/LV>, skatīts 27.02.2013

⁵ Jauniešu bezdarbs Eiropā, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, <http://www.lbas.lv/news/513>, skatīts 11.02.2013

prognozēm uzsvērts, ka jauniešu bezdarbs ir kļuvis par ekonomikas vienu no sāpīgākajiem tematiem, jo no visām vecuma grupām, tieši jaunieši ir tā iedzīvotāju grupa, kas ir visvairāk pakļauta bezdarba riskam.¹ Pēc CSP datiem 2013.gada 1.ceturksnī Latvijā bija 21,5 tūkst. darba meklētāju jauniešu, kas veidoja 16,3% no valsts kopējā darba meklētāju skaita. 85,4% no šiem jauniešiem ir vecuma grupā no 20 līdz 24 gadiem. Kopš 2010.gada sākuma jauniešu darba meklētāju īpatsvars vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem ekonomiski aktīvo jauniešu kopskaitā pakāpeniski ir samazinājies. 2012.gadā 1.ceturksnī jauniešu bezdarbs bija 29,7%, bet 2013.gada 1.ceturksnī šis rādītājs bija 22,2%, kas ir par 7,5 procentpunktiem zemāks nekā iepriekšējā gada attiecīgajā periodā.²

Lai pilnīgāk analizētu jauniešu nodarbinātības tendences, to ekonomisko aktivitāti, jāapskata gan ekonomiskās aktivitātes līmeni, gan nodarbinātības līmeni jauniešu vecuma grupā Latvijā (2.3.tab.).

2.3. tabula

Ekonomiskās aktivitātes un nodarbinātības līmenis pa vecuma grupām 2010. – 2012.gadā, %³

Vecuma grupa	Gads					
	2010		2011 ⁴		2012	
	Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	Nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	Nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā	Nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā
15-24	40.4	26.4	37.5	25.8	40.1	28.7
25-34	88.2	72.9	87.5	73.5	87.2	75.7
35-44	89.8	74.8	89.1	76.7	90.1	78.3
45-54	87.7	72.5	87.5	74.7	87.9	75.2
55-64	57.1	48.2	59.4	50.5	61.7	52.8
65-74	10.3	9.8	10.1	9.8	11.8	11.5

¹ Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm, Ekonomikas ministrija, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/darba_tirgus/EMZino_260612_full.pdf, skatīts 15.03.2013

² Jauniešu bezdarbs Latvijā samazinās, Notikumi, CSP, <http://www.csb.gov.lv/notikumi/jauniesu-bezdarbs-latvija-samazinās-38890.html>, skatīts 18.05.2013

³ Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības līmenis, darba meklētāju īpatsvars, Nodarbinātība un bezdarbs – datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=NB0020&ti=NBG02%2E+EKONOMISK%C2S+AKTIVIT%C2TES%2C+NODARBIN%C2T%CEBAS+L%CEMENIS%2C+DARBA+MEKL%C7T%C2JU+%CEPATSVAR%28%25%29&path=../DATA/BASE/Iedzsoc/Ikgad%2E7jie%20statistikas%20dati/Nodarbin%2E%EEba/&lang=16>, skatīts 25.03.2013

⁴ Pārreķini pēc 2011.gada tautas skaitīšanas rezultātiem

Pēc tabulas (2.3.) datiem redzams, ka jauniešu līdz 24 gadiem ekonomiskā aktivitāte dotajā laika periodā ir vidēji 39,3% robežās, tā ir daudz zemākā līmenī kā citās vecuma grupās, taču ekonomiskās aktivitātes līmeņa straujš pieaugums vērojams pēc 25 gadu vecuma, kad jaunieši ir beiguši studijas un sāk iekļauties darba tirgū. Izejot no šī secinājuma, arī nodarbināto jauniešu īpatsvars pret citām vecuma grupām kopējā iedzīvotāju skaitā ir zemākā līmenī, taču pēdējos gados šim rādītājam ir tendence palielināties gan 15 līdz 24 gadus veco jauniešu vecuma grupā, kā arī iedzīvotāju grupā pēc 25 gadu vecuma.

Tabulā 2.4. redzami dati par darba meklētāju skaitu tūkstošos sadalījumā pa vecuma grupām.

2.4. tabula

Darba meklētāji sadalījumā pa vecuma grupām 2010. - 2012.gadā, tūkst.¹

Vecuma grupa	Gads		
	2010	2011	2012
15-24	45.5	34.6	29.1
25-34	50.1	42.5	32.3
35-54	96.6	76.1	70.5
55-74	24.0	23.2	23.6

Salīdzinot ar pārējām vecuma grupām, vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem darba meklētāju skaits ir vismazākais. Redzams, ka visas grupās darba meklētāju skaits samazinās, vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem samazinājums ir par 16,4 tūkst. darba meklētāju (laika posmā no 2010.gada līdz 2012.gadam). Šāds darba meklētāju skaita samazinājums lielā mērā saistīts ar zemiem dzimstības rādītājiem, kā arī ar emigrācijas apjomu pēdējos gados.

Tabulā 2.5. doti dati par darba meklētāju īpatsvaru procentos ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā dažādās vecuma grupās.

2.5. tabula

Darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā pa vecuma grupām 2010. - 2012.gadā, %²

Vecuma grupa	2010	2011	2012
1	2	3	4

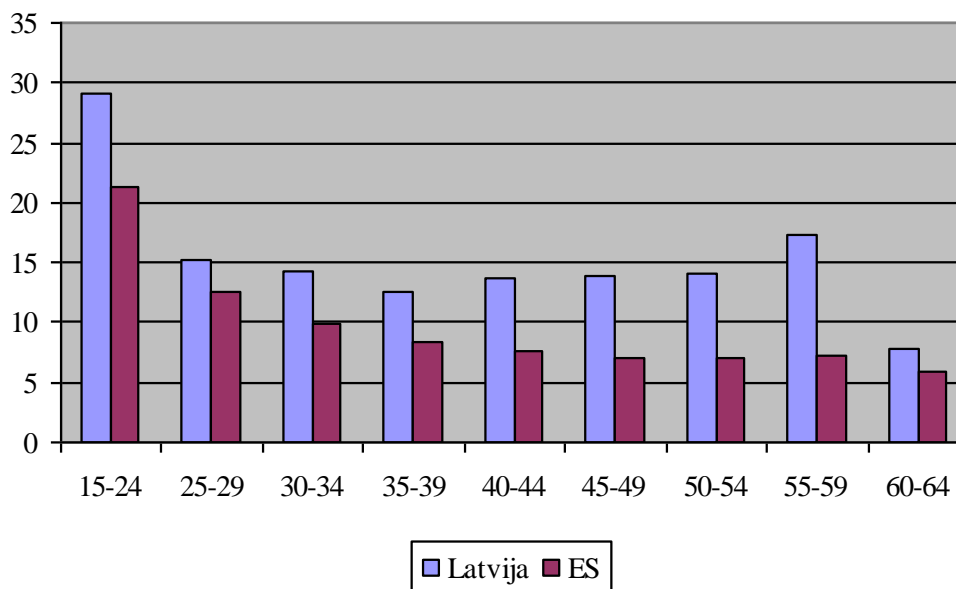
¹ Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības līmenis, darba meklētāju īpatsvars, Nodarbinātība un bezdarbs - datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=NB0250&ti=NBG25%2E+DARBA+MEKL%C7T%C2JI+SADAL%CEJUM%C2+PA+VECUMA+GRUP%C2M+UN+DZIMUMA&path=../DATABASE/Iedzoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Nodarbin%E2t%EEba/&lang=16>, skatīts 31.04.2013

² Darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā, Nodarbinātība un bezdarbs - datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=NB0020&ti=NBG02%2E+EKONOMISK%C2S+AKTIVIT%C2TES%2C+NODARBIN%C2T%CEBAS+L%CEMENIS%2C+DARBA+MEKL%C7T%C2JU+%CEPATSVAR%28%25%29&path=../DATABASE/Iedzoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Nodarbin%E2t%EEba/&lang=16>, skatīts 18.04.2013

1	2	3	4
15-24	34.5	29.1	28.4
25-34	17.3	14.7	13.2
35-44	16.7	13.1	13.1
45-54	17.4	14.0	14.4
55-64	15.6	14.5	14.5
65-74	4.7	2.2	3.0

Lai gan jauniešu vecuma grupā vērojams zemāks ekonomiskās aktivitātes un nodarbinātības līmenis, salīdzinot ar citām iedzīvotāju vecuma grupām, tomēr darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā jauniešu grupā ir augstākā līmenī nekā citās grupās. Redzams, ka darba meklētāju īpatsvars jauniešu vidū gandrīz divas reizes pārsniedz pārējo vecumgrupu rādītājus. Piemēram, 2012.gadā darba meklētāju īpatsvars vecuma grupā no 15 - 24 gadiem pret 25 - 34 gadu vecuma grupu bija lielāks par 15,2 procentu punktiem.

Salīdzinājumam aplūkosim bezdarba līmeni pa vecuma grupām ES un Latvijā 2011.gadā, procentos (attēls 2.1.).

2.1.att. Bezdarba līmenis pa vecuma grupām ES un Latvijā 2011.gadā, %¹

Pēc attēla (2.1.) redzams, ka Latvijā tāpat kā ES valstīs lielākais bezdarba īpatsvars 2011.gadā bija tieši vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem (29,1% un 21,3%), turklāt bezdarba

¹ Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm, Ekonomikas ministrija, 2012, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/darba_tirgus/EMZino_260612_full.pdf, skatīts 15.03.2013

līmenis Latvijā šajā vecuma grupā minētajā laika periodā pārsniedza Eiropas vidējo rādītāju par 7,8%. Vecuma grupā no 25 līdz 29 gadiem bezdarba līmenis salīdzinoši bija mazāks.

Pēc “Eurostat” datiem jauniešu bezdarba līmenis Latvijā ir septītais augstākais Eiropā. Pēc 2013.gada marta datiem Latviju jauniešu bezdarba ziņā apsteidz Grieķija ar 59,1% jauniešu bezdarbnieku (dati uz 2013.gada janvāri), tai seko Spānija – 55,9%, Itālija (38,4%), Portugāle – 38,3%.¹ Augstie bezdarba rādītāji saistīti ar šo valstu ekonomisko situāciju un cīņu ar krīzi.

Viszemākie jauniešu bezdarba rādītāji ir Vācijā (7,6%), Austrijā (7,6%) un Nīderlandē (10,5%).² Šajās valstīs vērojama jauniešu tendence mācības savienot ar darbu, vērojama sadarbība starp nevalstiskajām organizācijām un darba devējiem, jauniešiem ir plašākas iespējas strādāt praksē (duālā izglītības sistēma).

Jauniešiem ir raksturīgi strādāt pakalpojumu nozarēs. Jaunieši ES valstīs visbiežāk ir nodarbināti tādās nozarēs kā viesnīcu un restorānu pakalpojumi (22,7%) un tirdzniecība (16,3%)³. Piemēram, Nīderlandē jauniešiem ir pieņemts strādāt nepilnu laiku, tā dodot iespēju jauniešiem apvienot mācības ar darbu. Jauniešu nodarbinātības līmenis Nīderlandē ir augstāks nekā Latvijā, jo darba devēji un sabiedrība Latvijā nav pieradusi pie nepilna darba laika veida. Tāpēc bieži jauniešiem ir jāizvēlas starp mācībām un pilna laika darbu⁴.

Jauniešu nodarbinātības jomā ES redzama vēl kāda tendence. Jauniešu darbs mēdz būt nestabils - 2012.gadā 42% no gados jauniem darbiniekiem bija nodarbināti pēc pagaidu līguma, kas ir četras reizes vairāk nekā pieaugušo grupā un 32% bija nodarbināti nepilnu laiku (tas ir divas reizes vairāk kā pieaugušo grupā).⁵ Šie rādītāji liecina par tendenci apvienot izglītības iegūšanu ar darbu. Pagaidu darbam ir gan pozitīvi, gan negatīvi aspekti. No vienas puses šī darba devēju prakse jauniešus nostāda neaizsargātā pozīcijā, nedodot drošības sajūtu par nākotni un neļaujot jauniešiem pilnvērtīgi iekļauties darba tirgū, tomēr no otras puses var palīdzēt jauniešiem sākt karjeru un var būt labs solis no studiju beigšanas uz iekļaušanos darba tirgū. Autors uzskata, ka izglītības sistēmai un darba devējiem būtu jāatbalsta jauniešu vēlme mācības apvienot ar darbu, jo tas var sniegt praktiskās iemaņas, darba pieredzi. Vislabāk, ja jaunielis strādā nozarē, kas saistīta ar iegūstamo izglītību. Lielākoties Latvijā tie ir izņēmuma gadījumi, pārsvarā jaunieši strādā ar izglītību nesaistītā nozarē. Taču no otras puses Latvijā daļa jauniešu izvēlas studēt vakaros vai brīvdienās, lai spētu apvienot mācības ar darba dzīvi, tomēr dažkārt ieguvums šādam

¹ Euro area unemployment rate at 12,1%, Eurostat news release, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-30042013-BP/EN/3-30042013-BP-EN.PDF, skatīts 18.05.2013

² Turpat, skatīts 18.05.2013

³ Gados jauni darbinieki – fakti un skaitļi. Jauniešu nodarbinātība, Eiropas darba drošības un veselības aizsardzības aģentūra, <https://osha.europa.eu/lv/publications/factsheets/69>, skatīts 22.02.2013

⁴ Krasnopjorovs O. Jauniešu bezdarbs Latvijā un Eiropā: reāla problēma vai skaitļu dancis?, Oļegs Krasnopjorovs, Delfi, <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/olegs-krasnopjorovs-jauniesu-bezdarbs-latvija-un-eiropa-reala-problema-vai-skaitlu-dancis.d?id=42408754>, skatīts 03.03.2013

⁵ Youth employment, European Commission, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036>, skatīts 02.04.2013

modelim var nenest cerēto rezultātu - cieš izglītības kvalitāte, bieži jaunieši finansiālu apsvērumu dēļ priekšlaicīgi pārtrauc mācības.

Pēc “CV-Online” 2012.gadā veiktā pētījuma izdarīti secinājumi, ka vidēji 57% Latvijas uzņēmumu no visiem darbiniekiem strādā līdz 10% jauniešu, 20% uzņēmumu strādā 10% līdz 25% jauniešu, 17% uzņēmumu – 25% līdz 50% jauniešu, bet 6% Latvijas uzņēmumu jauniešu īpatsvars pārsniedz 50%. Puse jauniešu šajos uzņēmumos iziet praksi vai veic pagaidu darbus, bet 29% veic nepilnas slodzes darbus. 39% jauniešu veic pilnas slodzes mazkvalificētus darbus, bet 66% veic pilnas slodzes speciālista darbus. 7% jauniešu strādā vadības līmenī.¹ Šie rādītāji var liecināt par vairākiem aspektiem – sabiedrības novecošanās dēļ darba tirgū vērojams gados jaunu darbinieku trūkums, laiks, ko jaunieši pavada mācību iestādēs palielinās, tāpēc daļa jauniešu darba tirgū iekļūst vēlāk. Jāņem vērā, ka daļa darba devēju izvēlas mazināt izmaksas un neieguldīt jaunos, bez pieredzes esošos darbiniekos. Līdz ar to darba devēji Latvijā nelabprāt vēlas pieņemt darbā jauniešus izmaksu dēļ, kas tiem rodas apmācot jauniešus.

Viens no šķēršļiem, kas kavē jauniešu iekļaušanos darba tirgū, ir viņu nepietiekamais vecums, darba pieredzes trūkums un nepietiekamais izglītības līmenis. Tā kā augstākajai izglītībai tiek piešķirta nozīmīga loma darba tirgū, cilvēkiem ar zemāku izglītības līmeni ir grūtības konkurēt darba vidē.² Jauniešu bezdarbs lielākoties ir arī saistīts ar neesošām prasmēm, kas nepieciešamas, lai sekmīgi iekļautos darba tirgū. Eiropas komisijas ziņojums par jauniešu nodarbinātību un uzsver, ka īpaša riska grupā ir jaunieši, kas priekšlaicīgi ir atstājuši mācību iestādes, jo 54,2% no šīs grupas strādātgrībošajiem jauniešiem nav nodarbināti.³ Šiem jauniešiem pastāv nopietns risks kļūt par ilgstošiem bezdarbniekiem, tādejādi samazinot viņu cerības jebkad iekļauties darba tirgū.

Jauniešus var iedalīt divās riska grupās. Pirmā grupā ir tādi jaunieši, kam ir zems izglītības līmenis, kas ir būtisks šķērslis, lai veiksmīgi iekļautos darba tirgū.⁴ Lielāko daļu jauniešu bezdarbnieku veido jaunieši ir zemu izglītības līmeni (67,5%), tikai 9,9% ir ieguvuši augstāko izglītību.⁵ Būtiski, ka vairumā gadījumu jauniešu bezdarbnieku izglītība ir līdzvērtīga vecāku iegūtajai izglītības pakāpei⁶, kas norāda, cik liela ir ietekme ģimenei uz jauniešu vērtību sistēmas sistēmas izveidi, nākotnes karjeras iespējām. Šiem jauniešiem ir zems motivācijas līmenis dzīvē ko sasniegt, bieži zema pašapziņa.

¹ Brodiņš A. Pētījums atklāj jauniešu priekšrocības darba tirgū, Blogs-viss par darbu, <http://visspardarbu.lv/2012/05/16/petijums-atklaj-jauniesu-prieksrocibas-darba-tirgu/>, skatīts 25.02.2013

² Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 101.lpp.

³ Youth employment, European Commission, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036>, skatīts 25.02.2013

⁴ Jaunieši neatbilst darba tirgus prasībām, Dienas Bizness, CV Market, http://www.cvmarket.lv/career.php?menu=2&lastmenu=577&text_id=578&career_style=, skatīts 20.02.2013

⁵ Atrast darbu - garš, reizēm rezultatīvs process: jauniešu stāsti, Delfi, <http://www.delfi.lv/news/eiropa/zinas/atrast-darbu-gars-reizem-rezultativs-process-jauniesu-stasti.d?id=42794544>, skatīts 20.02.2013

⁶ Mazizglīto to mazākumtautību jauniešu integrācija darba tirgū, Baltic Institute of Social Sciences, [http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/mazakumtaut_jauniesi_biss\[1\]\[1\].pdf](http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/mazakumtaut_jauniesi_biss[1][1].pdf), skatīts 25.02.2013

Otra riska grupa ir jaunieši, kas studē vai tikko pabeiguši studijas. Šiem jauniešiem bieži ir labas akadēmiskās zināšanas, taču trūkst praktisko iemaņu.¹ Daudzi darba devēji norāda, ka šie jaunieši ir psiholoģiski vāji sagatavoti darbam, dažkārt motivācijas trūkums ir lielāks šķērslis nekā praktisko zināšanu trūkums. Turklāt bieži jaunieši izvēlas studēt grāmatveža, jurista, ekonomista, sekretāra profesijas, taču šajās profesijās vērojama pārprodukcija², tāpēc ļoti daudz bezdarbnieku ar iegūtu augstāko izglītību ir studējuši tieši šādās nozarēs.

Lai gan jauniešu loma darba tirgū ir pietiekoši nozīmīga un darba devēji pieprasa jaunus darbiniekus, jo jauniešiem ir raksturīga vēlme pašapliecināties, veidot savu karjeru, tomēr tajā pašā laikā vērojama darba devēju neapmierinātība ar jauniešiem kā darba tirgus dalībniekiem. Darba devēji kritizē jauniešus par viņu vāji izkoptajām prasmēm, praktiskajām zināšanām, bieži jauniešu pašvērtējums ir pārlietu augsts, kas neatbilst jauniešu izglītībai, kvalifikācijai. Jaunieši vēlas saņemt augstu atalgojumu, taču šī vēlme bieži nesakrīt ar darba devēja priekšstatiem par jauniešu spējām veikt darba pienākumus attiecīgajā līmenī. Augstu tiek vērtēti jaunieši, kas ir mērķtiecīgi, bet vienlaikus ar adekvātu pašvērtējumu, gatavību mācīties un apgūt prasmes.³ No jauniem darbiniekiem tiek sagaidīta ne tikai nopietna attieksme pret darbu, bet arī labas lietišķās komunikācijas jeb sevis prezentēšanas prasmes, motivācija un vēlme mācīties, labas saskarsmes spējas kolektīvā, ar klientiem un sadarbības partneriem. Daudzos gadījumos darba devēji jauniešiem pārmet darba disciplīnas trūkumu, tiem ir pārāk augstas ambīcijas, motivācijas trūkums strādāt nedaudz vairāk par tiešajiem darba pienākumiem.⁴ Lai veiksmīgi iekļautos darba darba tirgū no jauniešiem tiek sagaidītas arī praktiskās zināšanas, kas iegūtas praksē vai iepriekšējā darba vietā, svešvalodu zināšanas, nepieciešama mērķtiecība, nopietna attieksme pret darbu, augsta motivācija un vēlme mācīties, kā arī jāmazina ambīcijas un atalgojuma prasības.⁵

Ņemot vērā tautsaimniecības attīstību pēckrīzes periodā un situāciju Latvijas darba tirgū, daudzi darba devēji nevar atļauties ieguldīt potenciālajos darba ņēmējos, tos apmācot darbam. Tomēr no otras puses - ir jaunieši, kas iegulda lielu enerģiju savā izglītībā un sagaida tikpat lielu atdevi no darba devēja. Tomēr vairumā gadījumu darba devējs nevar atļauties atalgot jaunieši tādā līmenī, kādu jaunieši sagaida.

¹ Platace L. Jaunieši un bezdarbs – problēma ne tikai Latvijā, LVPortāls, <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=247870>, skatīts 12.02.2013

² Jaunieši neatbilst darba tirgus prasībām, Dienas Bizness, CV Market, http://www.cvmarket.lv/career.php?menu=2&lastmenu=577&text_id=578&career_style=, skatīts 20.02.2013

³ Mazizglīto mazākumtautību jauniešu integrācija darba tirgū, Baltic Institute of Social Sciences, [http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/mazakumtaut_jauniesi_biss\[1\]\[1\].pdf](http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/mazakumtaut_jauniesi_biss[1][1].pdf), skatīts 25.02.2013

⁴ Brodiņš A. Pētījums atklāj jauniešu priekšrocības darba tirgū, Blogs-viss par darbu, [http://visspardarbu.lv/2012/05/16/petijums-
http://visspardarbu.lv/2012/05/16/petijums-atklaj-jauniesu-prieksrocibas-darba-tirgu/](http://visspardarbu.lv/2012/05/16/petijums-http://visspardarbu.lv/2012/05/16/petijums-atklaj-jauniesu-prieksrocibas-darba-tirgu/), skatīts 25.02.2013

⁵ Platace L. Jaunieši un bezdarbs – problēma ne tikai Latvijā, LVPortāls, <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=247870>, skatīts 12.02.2013

2.2.3. Jauniešu nodarbinātības iespējas darba tirgū

Lai novērtētu jauniešu nodarbinātības iespējas Latvijas darba tirgū, mēģināsim nedaudz analizēt procesus darba tirgū, izmantojot pieejamo informāciju no publikācijām.

Pašlaik Latvijas darba tirgū saglabājas stabilitāte un vērojama izaugsme. Lēnām mazinās krīzes izraisītais augstais bezdarbs. Kā norāda Ekonomikas ministrija, pašreizējo bezdarba līmeni galvenokārt ietekmē cikliskais bezdarbs, tomēr vērojamas arī strukturālā bezdarba pazīmes¹, jo darba devēji arvien biežāk nespēj atrast kvalificētu darbaspēku.

Ekonomiskās izaugsmes atjaunošanās un jaunu darba vietu veidošanās veicinājusi cilvēku atgriešanos darba tirgū. 2013.gada pirmos trīs mēnešos ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits bijis par 0.6% lielāks nekā attiecīgajos mēnešos pirms gada un, salīdzinājumā ar šo pašu laika periodu pirms gada, par 34,8 tūkst. ir samazinājies darba meklētāju skaits. Darbu meklēja 131,9 tūkst. iedzīvotāju. Darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā bija 12,8% un gada laikā tas ir samazinājies par 3,5 procentpunktiem (2012.gada pirmajā ceturksnī – 16,3%).² Kopumā bezdarba rādītāji valstī lēnām, bet uzlabojas.

Kā rāda 2011.gada tautas skaitīšanas rezultāti, visvairāk nodarbināto iedzīvotāju bija sabiedrisko pakalpojumu nozarē (gandrīz ¼ daļa no visiem nodarbinātiem), tirdzniecībā un komercpakalpojumu nozarē – katrā pa gandrīz 20% un apstrādes rūpniecībā – 13% no visiem nodarbinātajiem.³ Pakalpojumu nozare nemainīgi bijusi tā, kurā darbojas visvairāk uzņēmēju, līdz ar to tautsaimniecībā ir vērojams pieprasījums pēc darbiniekiem šajā nozarē.

Kā norāda Eiropas Komisijas Darba tirgus apskats par Latvijas darba tirgu, darba tirgū šobrīd ir pieprasīti darbinieki, kas vienlaicīgi būtu gan elastīgi, gan kompetenti veikt vairāku amatu pienākumus – papildus profesijai darbiniekam nepieciešamas papildus prasmes un kompetences. Pieprasītās kompetences, kas darbiniekam var noderēt dažādās profesijās un dot lielāku elastību mainīt profesionālās darbības jomu, ir šādas:

- Kompetences sava biznesa uzsākšanai un attīstībai (finanšu analīze, naudas plūsmas plānošana, grāmatvedība, pārdošanas prasmes, mārketinga pamati, tostarp tirgus izpēte);
- Svešvalodu zināšanas (angļu un krievu valodas);
- Labas latviešu valodas zināšanas;
- Datorprasmes;
- Komunikāciju prasmes;

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību 2012.gada decembris, LR EM, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/zin_2012_2/2012_dec.pdf, skatīts 24.04.2013

² Pieaudzis ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits, Ziņas, Apollo.lv, <http://www.apollo.lv/zinas/pieaudzis-ekonomiski-aktivo-iedzivotaju-skaitis/567729>, skatīts 24.05.2013

³ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību 2012.gada decembris, LR EM, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/zin_2012_2/2012_dec.pdf, skatīts 24.04.2013

- Laika plānošanas prasmes;
- Sociālo tīklu izmantošanas prasmes.¹

Pēc NVA apkopotās informācijas, 2013.gada aprīļa beigās darba devēju pieprasītākā profesija ir mazumtirdzniecības veikala pārdevējs. Tāpat tiek meklēti arī palīgstrādnieki, pavāri, kravas automobiļu vadītāji, šuvēji, apkopēji u.c. mazkvalificētas un vidējas kvalifikācijas profesiju pārstāvji.²

Pēc “CV-Online” pētījuma datiem 2012.gadā pieprasītākās profesijas bija:

1. Aktīvās pārdošanas speciālisti un tirdzniecības pārstāvji;
2. Dažādi IT speciālisti – programmētāji, sistēmu analītiķi, testētāji;
3. Veikala personāls – pārdevēji, kasieri, noliktavas darbinieki;
4. E-mārketinga speciālisti, īpaši ar zināšanām par sociālajiem medijiem;
5. Kvalificēti tehniskie speciālisti – inženieri, mehāniķi, ražošanas operatori, ražošanas vadītāji;
6. Biroja administratori, sekretāri, asistenti;
7. Grāmatveži, finanšu analītiķi;
8. Iepirkuma speciālisti;
9. Ēdināšanas jomas darbinieki – pavāri, konditori, viesmīļi, bārmeņi;
10. Mazkvalificēti darbinieki – palīgstrādnieki, sētnieki, apkopēji.³

Šīs minētās profesijas darba tirgū saglabājas nemainīgi pieprasītas. Autors prognozē, ka pirmais trijnieks paliks stabilās pozīcijās arī nākotnē. Sagaidāms, ka darba tirgū būs izteikts tehnisko speciālistu trūkums, tāpēc jauniešiem ieteicams izvēlēties apgūt šīs pieprasītās profesijas.

Ekonomikas lejupslīdes laikā samazinājās valstī strādājošo iedzīvotāju darba alga, taču kopš 2010.gada beigām vērojams darba samaksas pieaugums – 2011.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, strādājošo darba samaksa pieauga par 4,7% sabiedriskajā sektorā un par 4,6% privātajā sektorā. Darba samaksas pieaugums bija vērojams gandrīz visās nozarēs⁴, kas saistīts ar darba ražīguma pieaugumu.

Lai nodrošinātu sava uzņēmuma attīstību, 2012.gadā darba devēji aktīvi meklēja jaunus darbiniekus. Lai gan darba tirgū vērojama kustība, tomēr potenciālajiem darbiniekiem nav viegli atrast darba vietu, jo lielākā daļa darba devēju nopietni izvērtē, vai tiešām nepieciešams jauns

¹ Īss pārskats par darba tirgu, Latvija - Valsts Līmenis, EURES Eiropas darba un mobilitātes portāls, <https://ec.europa.eu/eures/main.jsp?catId=2776&lmi=Y&acro=lmi&lang=lv&recordLang=lv&parentId=&countryId=LV®ionId=LV0&nuts2Code=null&nuts3Code=null&mode=text®ionName=Valsts%20L%C4%ABmenis>, skatīts 24.05.2013

² Viļuma V. Pārdevējs – stabils līderis pieprasītāko profesiju topā, Darbs, db.lv, <http://www.db.lv/darbs/pardevejs-stabils-lideris-pieprasitako-profesiju-topa-393330>, skatīts 24.05.2013

³ 2012.gada darba tirgus apskats, cvonline blogs, <http://visspardarbu.lv/2013/01/13/2012-gada-darba-tirgus-apskats/>, skatīts 23.04.2013

⁴ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību 2012.gada decembris, LR EM, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/zin_2012_2/2012_dec.pdf, skatīts 24.04.2013

darbinieks.¹ Šādi rīkoties darba devējus spiež vajadzība samazināt izmaksas, darba devēju vēlme iegūt labāko darbinieku.

Darba devēji ir ļoti prasīgi pret jauno darbinieku zināšanu un prasmju līmeni. Lielākā daļa darba devēju meklē kompetentus, strādāt gribošus, darba devēju mērķus sasniegt gribošus darbiniekus. Konkurence ir liela, darba devēji atlases procesā dažkārt izmanto pat 4 līdz 5 atlases kārtas, iekļaujot tajās dažādus pārbaudījumus, turklāt pats atlases process kļuvis sarežģītāks.² Līdz ar konkurenci starp darbaņēmējiem palielināšanos, darbaņēmēji ir spiesti pilnveidoties un mainīties līdz darba devēju prasībām.

Darba devēju prasības ir ļoti augstas, bieži no darbinieka darba devējs sagaida augsti motivētu “universālo kareivi”³, tāpēc vidējais darbaņēmējs ir ļoti noslogots un aizņemts, kas veicina cilvēku potenciāla izdegšanu.⁴ Reakcija uz ilgstošu stresu darba vietā samazina darbinieka padarītā darba kvalitāti un sabiedrības kopējo veselību. Ne vienmēr atalgojums ir samērīgs ar slodzi darba vietā, daudzi ir spiesti strādāt vairākās darba vietās, kas ir vienīgā izdzīvošanas iespēja, taču šāda ilgstoša slodze noved pie veselības problēmām.

Darba tirgū vērojams liels bezdarbnieku skaits profesijās, kas darba tirgū nav pieprasītas, pārsvarā šādi bezdarbnieki ir iedzīvotāji gados, kurus ir grūti apmācīt, tāpēc darba devēji nav ieinteresēti pieņemt šādus cilvēkus darbā. No vienas puses darba devēji labprātāk pieņemtu darbā gados jaunus cilvēkus, jo jauniešiem raksturīga īpašība ātrāk adaptēties un mācīties, taču situāciju pasliktina fakts, ka trūkst gados jaunu darbinieku.⁵ Lai gan no vienas puses jauniešu trūkums Latvijas darba tirgū pastāv, tomēr valstī ir daudz jauniešu, kas ir bez darba. Diemžēl darba devēju prasības un situācija darba tirgū jauniešos bieži nerada vēlmi būt nodarbinātiem.

Latvijas darba tirgū papildus bezdarba problēmai redzamas citas tādas ar vispārējo nodarbinātību saistītas problēmas kā darba dienas ilgums, darba drošība, darbinieka maldināšana (darba algas nesauņemšana laikus, pienākumi neatbilst ieņemajam amatam), nelegālā nodarbinātība, darbaspēka kvalitāte.⁶ Daļa darba devēju piekopj praksi neapmaksāt nostrādātās virsstundas. Darba drošības jomā situācija Latvijā ir ļoti slikta, jo bojāgājušo skaits darba vietās un pārkāpumu skaits ir satraucoši liels. Atsevišķās nozarēs (būvniecības, transporta, tirdzniecības, lauksaimniecības nozarēs) vērojams augsts neregistrētās nodarbinātības līmenis, kas sekmē ēnu ekonomiku. Daudz jauniešu, daļa arī to, kas nav ieguvuši pietiekamu izglītību vai

¹ 2012.gada darba tirgus apskats, cvonline blogs, <http://visspardarbu.lv/2013/01/13/2012-gada-darba-tirgus-apskats/>, skatīts 23.04.2013

² Darba tirgus tendences 2012.gadam, Finances.lv, <http://www.ifinances.lv/lat/personals?doc=2880>, skatīts 23.04.2013

³ 2012.gada darba tirgus apskats, cvonline blogs, <http://visspardarbu.lv/2013/01/13/2012-gada-darba-tirgus-apskats/>, skatīts 23.04.2013

⁴ Darba tirgus tendences 2012.gadam, Finances.lv, <http://www.ifinances.lv/lat/personals?doc=2880>, skatīts 23.04.2013

⁵ Turpat, skatīts 23.04.2013

⁶ Lune E., red. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. – Rīga: Jumava, 2002. – 102. lpp.

kvalifikāciju, ir nodarbināti minētajās nozarēs. Latvijā tradicionāli pastāv būtiskas reģionālās atšķirības.

Ņemot vērā situāciju nodarbinātības un bezdarba jomā Latvijā, jauniešu izredzes iekļauties darba tirgū ir samērā labas, ar nosacījumu, ka jaunieši ir gatavi būt pacietīgi, gatavi daudz mācīties, iegūt kvalifikāciju un regulāri papildināt savas zināšanas, gatavi daudz strādāt, ar augstu motivācijas sajūtu. Jauniešiem ieteicams orientēties uz tehniskām zinātnēm, kuru profesiju pārstāvji darba tirgū trūkst.

2.2.4. Jauniešu perspektīvas darba tirgū

Eiropas Parlamenta 2012.gada 24.maija rezolūcija par iniciatīvu jauniešu nodarbinātības izredžu palielināšanai ES ziņo, ka Eirozonas valstu parādu krīzes negatīvās sekas ir padziļinājušas jauniešu smago stāvokli. Turklāt ekonomikas prognozes tuvākajā nākotnē neparedz ātru tautsaimniecības atlabšanu un daudzu darba vietu radīšanu, īpaši smagi tas skars jauniešus, kuri nav pabeiguši vai nokārtojuši obligātās vai vidējās izglītības programmas, kuri ilgstoši nespēj atrast darbu un ir sociāli atstumti, kā arī tos, kuri dzīvo ekonomiski atpalikušos reģionos.¹ Līdz ar to Latvijas jauniešu izredzes darba tirgū Eiropā un Latvijā atkarīgas no jauniešu izglītības līmeņa un kvalitātes. Paredzams, ka pieaugs konkurence starp potenciāliem darba ņēmējiem, tāpēc darba tirgū ienākt un palikt vieglāk būs tiem jauniešiem, kas būs ieguvuši labu un konkurētspējīgu izglītību.

Paredzams, ka turpmākajos gados ES palielināsies darbaspēka piedāvājums ar augstāko izglītību, būtiski samazinoties darbaspēka piedāvājumam ar pamatizglītību. Iedzīvotājiem ar zemu izglītības līmeni vai pat bez izglītības un kvalifikācijas būs aizvien grūtāk atrast darbu un iekļauties darba vidē. Darbaspēka piedāvājums ar vidējo izglītību joprojām veidos gandrīz pusi no visa darbaspēka. Kopumā jauniešiem būs augstāks izglītības līmenis nekā vecākajai paaudzei.²

Pēc Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009. līdz 2018.gadam informatīvā ziņojuma turpmākajos gados jauniešu skaits Latvijā pastāvīgi samazināsies, 2018.gadā samazinājums vecuma grupā no 15 - 19 gadiem tiek prognozēts lielāks par 30%, tuvu pat 50%, salīdzinājumā ar 2009.gada datiem. Būtiska problēma arī turpmākajos gados būs pastāvīgo iedzīvotāju migrācija, visaugstākais negatīvais migrācijas saldo sagaidāms tieši personām vecuma grupā no 20 līdz 29

¹ Eiropas Parlamenta 2012. gada 24. maija rezolūcija par iniciatīvu jauniešu nodarbinātības izredžu palielināšanai, Eiropas Parlaments, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0224+0+DOC+XML+V0/LV>, skatīts 27.02.2013

² Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm, Ekonomikas ministrija, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/darba_tirgus/EMZino_260612_full.pdf, skatīts 15.03.2013

gadiem¹, kas darba tirgū situāciju darīs vēl saspringtāku. Paredzama Latvijas tautas depopulācija, darbaspēka ieplūšana no ārzemēm.

Tiek prognozēts, ka 2051.gadā ceturrtā daļa iedzīvotāju būs jaunāka par 25 gadiem. 2006.gadā šis rādītājs bija 23 gadi, tātad gaidāms palielinājums par 2 gadiem. Sagaidāma iedzīvotāju novecošanās.² Ekonomikas ministrijas izdotajā “Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm” sadaļā par nākotnes prognozēm uzsvērts, ka sagaidāms iedzīvotāju darbaspējīgā vecumā skaita visstraujākais samazinājums, līdz 2020.gadam nozīmīgākais darbaspēka samazinājums gaidāms vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem, kas “saistāms ar deviņdesmito gadu zemās dzimstības izraisītās demogrāfiskās bedres ienākšanu attiecīgajā kohortā”.³

Nākotnē ekonomiskās izaugsmes un situācijas uzlabošanās darba tirgū dēļ palielināsies iedzīvotāju līdzdalība darba tirgū. Darbaspēka pieprasījuma pieaugums pavērs plašākas darba iespējas virknei neaktīvo iedzīvotāju grupu, tostarp studentu. Līdz 2030.gadam iedzīvotāju līdzdalības līmenis palielināsies par aptuveni 5 procentpunktiem, salīdzinot ar 2011.gadu, augstākā iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte saglabāsies vecuma grupā no 25 līdz 54 gadiem. Nozīmīgākais līdzdalības pieaugums sagaidāms vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem, kas būs saistīts ar ātrāku jauniešu ienākšanu darba tirgū.⁴ Tabulā 2.6. dota EM prognoze par iedzīvotāju līdzdalību darba tirgū 2020. un 2030.gadā jauniešu vecuma grupā.

2.6. tabula

Iedzīvotāju līdzdalība darba tirgū Latvijā 15-24 gadīgo vecuma grupā, % no iedzīvotāju kopskaita⁵

Vecums	Mērķa scenārijs			Vājas izaugsmes scenārijs	
	2011	2020	2030	2020	2030
15-24	36.9	37.5	44.1	37.1	43.9

Pēc tabulas (2.6.) datiem redzams, ka EM mērķa scenārija gadījumā jauniešu līdzdalība darba tirgū 2020.gadā sasniegs 37,5% no iedzīvotāju kopskaita, bet 2030.gadā 44,1%, vāja izaugsmes scenārija gadījumā jauniešu līdzdalība tirgū paredzama 37,1% un 43,9% attiecīgi 2020. un 2030.gadā. Pēc autora domām jauniešu agrāks līdzdalības pieaugums nav tik

¹ Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009. - 2018.gadam, http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Normativie_akti/IZMpamn_021009.pdf, skatīts 20.04.2013

² Krūmiņa I. Darbaspēka paaudžu nomaina Latvijā, Paaudžu nomaina un migrācija Latvijā, zinātniski pētnieciskie raksti, apgāds Zinātne, 2007, 106.lpp.

³ Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm, Ekonomikas ministrija, http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/darba_tirgus/EMZino_260612_full.pdf, skatīts 15.03.2013

⁴ Turpat, skatīts 15.03.2013

⁵ Turpat, skatīts 15.03.2013

viennozīmīgs, ņemot vērā, ka liela daļa jauniešu vispirms izvēlas dot priekšroku studijām un izglītības iegūšanai, kas kavē to agru iesaistīšanos darba tirgū.

2.3. Jauniešu nodarbinātības ietekmējošie faktori

2.3.1. Pieredze un izglītība

Viens no galvenajiem jauniešu bezdarba iemesliem un bezdarba iestāšanās riskiem ir nepieciešamās darba pieredzes un izglītības trūkums. Papildus iekļaušanos darba tirgū apgrūtinā mācību iestādē iegūto prasmju neatbilstība darba tirgus vajadzībām. Jaunieši lielākoties iegūst akadēmiskās zināšanas, taču tiem trūkst praktisko prasmju. Jauniešiem pēc skolas pabeigšanas trūkst šādu prasmju:

- spēja strādāt ātri;
- informācijas apkopošanas un analizēšanas spējas;
- lēmumu pieņemšanas prakse;
- krīzes situāciju risināšanas prasmes;
- risku analīze un atbilstošu risinājumu meklēšanas prasme.¹

Tā kā lielākoties jauniešiem trūkst minēto prasmju, vērojama darba devēju tendence jauniešiem bez darba prakses darba vietu nepiedāvāt. Šādu praksi piekopj gan privātuzņēmēji, gan valsts iestādes.² Šeit galveno lomu spēlē jau minētie nepieciešamie finansiālie, kā arī laika ieguldījumi.

Tomēr, lai gan darba pieredzes trūkums ir viens no galvenajiem jauniešu bezdarba iestāšanās riskiem³, tajā pašā laikā liela daļa darba devēju primāri uzsver kvalitatīvas izglītības nozīmi, kas apšaubā masu medijos un sabiedrībā kultivēto ideju, ka “bez darba pieredzes nekur neņem un, ja neņem, tad kur gūt darba pieredzi?”⁴ Pierādīts, ka bezdarba risku būtiski samazina iegūtās izglītības līmenis - jo augstāks izglītības līmenis, jo mazāks bezdarba risks.

Kā viens no risinājumiem iegūt praktiskās zināšanas un līdz ar to vieglāk iekļauties darba tirgū, ir izmantot prakses iespējas, kas ļautu saprast, vai jauniešiem patiks tas, ko viņš prakses laikā ir ieguvis, ļautu ieskatīties darba tirgū, kā arī ļautu sevi pierādīt gan pašam sev, gan darba devējam.⁵

Kopumā izglītībai darba tirgū tiek pievērsta nozīmīga uzmanība. Darba devēji uzskata, ka jaunieši, kas studē vai ir ieguvuši augstāko izglītību, ir uzņēmīgāki, mērķtiecīgāki, ar augstāku

¹ Jauniešu darba prakse, NVA ESF projekta “Kompleksi atbalsta pasākumi”, <http://www.nva.gov.lv/docs/JDP.pdf>, skatīts 12.04.2013

² Jauniešu bezdarbs, Eiropa. Mīti un realitāte, LTV ziņas, <http://Izvzinas.lv/?n=zinass&id=5855>, skatīts 15.02.2013

³ Platace L. Jaunieši un bezdarbs – problēma ne tikai Latvijā, LVPortāls, <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=247870>, skatīts 12.02.2013

⁴ Krasnopjorovs O. Jauniešu bezdarbs, Latvijas Banka, <http://www.bank.lv/presei/tautsaimniecibas-attistiba/jauniesu-bezdarbs>, skatīts 27.02.2013

⁵ Platace L. Jaunieši un bezdarbs – problēma ne tikai Latvijā, LVPortāls, <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=247870>, skatīts 12.02.2013

atbildības sajūtu, šādiem jauniešiem acīmredzami ir vieglāk konkurēt darba tirgū. Taču jauniešiem, kam ir salīdzinoši zemāks izglītības līmenis, ir grūtības konkurēt darba tirgū. Jaunieši, kas ieguvuši pamata vai vispārējo vidējo izglītību un par bezdarbniekiem kļuvuši atkārtoti, ir visapdraudētākā jauniešu grupa darba tirgū.¹ Šo jauniešu iespējas darba tirgū ir mazas.

Statistika rāda, ka no iedzīvotāju iegūtās izglītības un kvalifikācijas līmeņa ir atkarīga gan to ekonomiskā aktivitāte, gan darba ražīgums, kā arī nodarbinātības un bezdarba rādītāji. Valstī visvairāk darba meklētāju un ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju ir ar pamatizglītību vai pat neiegūtu pamatizglītību. Maz ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju attiecībā pret ekonomiski aktīvajiem ir ar augstāko izglītību un ar profesionālo izglītību. 20 līdz 30 gadīgo jauniešu vecuma grupā proporcionāli visvairāk bezdarbnieku ir ar vispārējo vidējo un pamata izglītību.² Tātad, jo augstāks izglītības līmenis, jo vairākkārt samazinās bezdarba risks. Pierādīts, ka profesionālā vai arodizglītība, salīdzinot ar pamatizglītību, samazina bezdarba risku divas reizes, savukārt augstākā izglītība - pat trīs reizes.³

Lai novērtētu izglītības nozīmi jauniešu vidū, jāaplūko pamatskolu un vidusskolu beigušo jauniešu turpmākā izglītība laika posmā no 2009. līdz 2011.gadam (2.7.tab.).

2.7. tabula

Pamatskolu un vidusskolu beigušo turpmākā izglītība Latvijā 2009. - 2011.gadā, % no kopskaita⁴

	2009	2010	2011
<u>Visi pamatskolu beigušie</u>			
...mācības turpina vidusskolās	68.4	60.9	60.7
...mācības turpina profesionālās izglītības iestādēs	28.1	33.8	33.9
...mācības neturpina	3.5	5.3	5.4
<u>Visi vidusskolu beigušie</u>			
...mācības turpina augstskolās un koledžās	66.4	58.9	58.3
...mācības turpina profesionālās izglītības iestādēs	2.3	4.2	5.3
...mācības neturpina	31.3	36.9	36.4

¹ Mazizglītoto mazākumtautību jauniešu integrācija darba tirgū, Baltic Institute of Social Sciences, http://izm.izm.gov.lv/upload_file/jaunatne/petijumi/mazakumtaut_jauniesi_biss%5B1%5D%5B1%5D.pdf, skatīts 25.02.2013

² Gaigals J. Aisberga redzamā un neredzamā daļa, <http://www.ir.lv/2012/1/19/aisberga-redzama-un-neredzama-dala>, skatīts 14.04.2013

³ Krasnopjorovs O. Jauniešu bezdarbs, Latvijas Banka, <http://www.bank.lv/presei/tautsaimniecibas-attistiba/jauniesu-bezdarbs>, skatīts 27.02.2013

⁴ Pamatskolu un vidusskolu beigušo turpmākā izglītība, Izglītība – datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IZ0180&ti=IZG18%2E+PAMATSKOLU+UN+VIDUSSKOLU+BEIGU%D00+TURPM%2K%C2+IZGL%CE%CEBA+%28%25%29&path=../DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Izgl%EEt%EEba%20un%20zin%E2tne/&lang=16>, skatīts 19.03.2013

Pēdējos gados samazinās to jauniešu skaits, kas pēc pamatskolas beigšanas mācības izvēlas turpināt vidusskolās 68,4% un 60,7% attiecīgi 2009.gadā un 2011.gadā, procentuāli pieaug to jauniešu skaits, kas mācības turpina profesionālās izglītības iestādēs (2009.gadā – 28,1% un 2011.gadā - 33,9% no absolventu kopskaita).

2011.gadā pēc vidusskolas beigšanas 58,3% absolventu izvēlējās mācības turpināt augstskolās vai koledžās. Jāmin, ka šis rādītājs ir samazinājies par 8,1 procentpunktiem pret 2009.gada datiem. Tāpat kā pamatskolu beigušo grupā arī vidusskolu grupā palielinās to jauniešu skaits, kas izvēlas mācības turpināt profesionālās mācību iestādēs. Satraucošs ir fakts, ka gan pamatskolu, gan vidusskolu absolventu grupā pieaudzis tādu jauniešu skaits, kas mācības izvēlas vispār neturpināt, turklāt vidusskolu grupā šis rādītājs ir ievērojams – 36,4% 2011.gadā.

Problēmas cēlonis jāmeklē jauniešu attieksmē pret izglītību. Jauniešiem tiek bieži pārmests, ka tie izvēlas biežāk studēt vieglākas specialitātes nekā tādas, kas vairotu prasmes.¹ Šo problēmu labi iezīmē jauniešu izvēlētais studiju virziens augstskolās un koledžās (2.8.tab.)

2.8. tabula

Studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un koledžās Latvijā, 2009/2010 – 2011/2012 mācību gada sākumā²

Studiju virziens	Studentu skaits māc.gada sākumā		
	2009/2010	2010/2011	2011/2012
Izglītība	9 226	7 041	6 501
Humanitārās zinātnes un māksla	9 509	9 225	9 053
Sociālās zinātnes, komerczinības un tiesības	56 184	47 775	42 021
Dabas zinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas	6 213	6 298	6 378
Inženierzinātnes, ražošana un būvniecība	14 205	14 346	14 059
Lauksaimniecība	1 182	1 272	1 297
Veselības aprūpe un sociālā labklājība	9 174	10 590	10 081
Pakalpojumi	6 835	7 280	7 651
Cituro neklasificētās tematiskās grupas	39	29	nav datu

Pēc tabulas (2.8.) datiem redzams, ka nemainīgi pēdējos gados lielākā daļa studentu izvēlas studēt sociālās zinātnes, komerczinības un tiesības, aiz sevis atstājot inženierzinātnes,

¹ Atrast darbu - garš, reizēm rezultatīvs process: jauniešu stāsti, Delfi, <http://www.delfi.lv/news/eiropa/zinas/atrast-darbu-gars-reizem-rezultativs-process-jauniesu-stasti.d?id=42794544>, skatīts 20.02.2013

² Studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un koledžās, Izglītība – datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IZ0270&ti=IZG27%2E+STUDENTU+SKAITS+PA+IZGL%2E+CET%2E+CEBAS+TEMATISKAJ%2E+GRUP%2E+AUGSTSKOL%2E+UN+KOLED%2E+DE%2E+C2S++%28m%2E+c%2E+EEbu+gada+s%2E+kum%2E+29&path=../DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%2E7jie%20statistikas%20dati/Izgl%2E+EEt%2E+EEba%20un%20zin%2E+tne/&lang=16>, skatīts 18.03.2013

ražošanas un būvniecības studiju programmas, veselības aprūpe un sociālā labklājība ir trešais populārākais studiju virziens. Pēdējās vietas popularitātes ziņā ieņem lauksaimniecības, izglītības, dabas zinātņu, matemātikas un informācijas tehnoloģiju studiju programmas.

Dati par iegūto grādu vai kvalifikāciju ieguvušo studentu skaitu pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un koledžās¹ rāda, ka pēdējos gados nemainīgi visvairāk diplomus par studiju programmu absolvēšanu jaunieši iegūst tieši sociālo zinātņu, komerczinību un tiesību zinātņu programmās, 2011.gadā tika iegūti 11 809 diplomi pieminētajās nozarēs, kas ievērojami pārsniedz otras populārākās nozares rādītāju - veselības aprūpe un sociālā labklājība - ar izsniegtiem 3 516 diplomiem

Tabulā 2.9. doti dati par jauniešiem vecumā no 18 līdz 24 gadiem, kuri pārtraukuši mācības laika posmā no 2010.līdz 2012.gadam.

2.9. tabula

Jauniešu, kuri pārtraukuši mācības, īpatsvars (%) no iedzīvotājiem vecumā 18-24 gadi (2010. - 2012.gadā)²

Pils./Lauki	Vīr./Siev.	Gads		
		2010	2011	2012
Pilsētās	Vīrieši	14.1	13.5	11.9
	Sievietes	7.3	6.0	5.4
Laukos	Vīrieši	22.3	19.6	18.9
	Sievietes	13.6	10.6	7.8

Visvairāk jauniešu, kas pārtrauc mācības, ir laukos dzīvojošie vīrieši (18,9% no 18 līdz 24 gadus vecajiem jauniešiem 2012.gadā). Lai gan rādītājam ir tendence samazināties, tomēr jauniešu skaits, kas pārtrauc mācības joprojām ir pietiekami liels. Jauniešu īpatsvars, kas pārtrauc mācības laukos ir lielāks kā pilsētā. Dotajā laika periodā rādītājs ir vidēji par 7,1 procentpunktiem augstāks vīriešu grupā un par 4,4 procentpunktiem augstāks sieviešu grupā pret rādītājiem pilsētās. Tas saistīts ar ekonomikas atšķirībām reģionos un sociālo vidi, kas ietekmē

¹ Grādu un kvalifikāciju ieguvušo studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un koledžās, Izglītība – datubāze, CSP,

<http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=IZ0290&ti=IZG29%2E+GR%C2DU+VAI+KVALIFIK%C2CIJU+IEGUVU%D00+STUDENTU+SKAITS+PA+IZGL%CET%CEBAS+TEMATISKAJ%C2M++GRUP%C2M+Augstskol%C2S+UN+KOL ED%DE%C2S&path=../DATABASE/Iedzoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Izgl%EEt%EEba%20un%20zin%E2tne/&lang=16>, skatīts 18.04.2013

² Jaunieši vecumā no 18 līdz 24 gadiem, kuri pārtraukuši mācības, sadalījumā pēc dzimuma pilsētās un laukos, Nodarbinātība un bezdarbs – datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=NB0370&ti=NBG37%2E+JAUNIE%C2D0I+VECUM%C2+NO+18+L%CEDZ+24+GADIEM%2C+KURI+P%C2RTRAUKU%D0I+M%C2C%CEBAS%2C+SADAL%CEJUM%C2++P%C7C+DZIMUMA+PILS %C7T%C2S+UN+LAUKOS+%28%25%29&path=../DATABASE/Iedzoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Nodarbin%E2t %EEba/&lang=16>, skatīts 18.04.2013

jauniešus. Līdz ar to jaunieši lauku reģionos ir vairāk pakļauti bezdarba riskam kā jaunieši no pilsētām.

Bieži jauniešiem tiek pārmests, ka tie nezina, ko vēlas mācīties un kur nākotnē strādāt. No otras puses nereti ir dzirdēts uzskats, ka izglītības kvalitāte ir sliktā līmenī, izglītības iestādes nenodrošina jauniešiem praktiskās zināšanas, kas nepieciešamas, lai iekļautos darba tirgū.¹ Pēc Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas (PISA)² datiem Latvijas vidusskolas nespēj nodrošināt jauniešus pat ar pamata prasmēm - jauniešiem ir vāji attīstīta spēja saprast sarežģītus tekstus, kas norāda uz sliktu lasītprasmi, kā arī netiek nodrošināts pietiekams matemātikas un zinātnes pielietojums reālajā dzīvē.³ Turklāt vērojama zema profesionālās orientācijas sistēmas elastība, augstākās un profesionālās izglītības sistēmas piedāvājuma atbilstība tautsaimniecības vajadzībām. Augstākās izglītības piedāvājums Latvijā lēni reagē uz tautsaimniecības vajadzību izmaiņām. Par to liecina pašreizējā situācija, kad, “neskatoties uz augsti kvalificēta darbaspēka trūkumu zinātņu un tehnoloģiju nozarēs, inženierzinātnēs un tehnoloģiju novirzienos ir mazāks studēt gribošo skaits salīdzinājumā ar uzņēmējdarbību, sociālajām un tiesību zinātnēm”.⁴ Sliktās zināšanas jauniešiem vidusskolas laikā atsaucas daļēji uz izglītības virziena izvēli augstākajās mācību iestādēs. Tā kā jauniešiem vidusskolā ir sliktas zināšanas matemātikā, fizikā, ķīmijā, likumsakarīgi, ka jaunieši neizvēlas studēt šīs zinātnes augstskolās. Lielā mērā šeit vainojama kopējā izglītības sistēma, kas ir tendēta vairāk uz teorētisko nevis praktisko zināšanu sniegšanu. Līdz ar to skolēniem rodas priekšstats, ka dabas un eksektās zinātnes ir garlaicīgas, sarežģītas un neinteresantas.

2.3.2. Jauniešu diskriminācija darba tirgū

Pastāv arī citi faktori, kas ietekmē jauniešu nodarbinātību un iespējas darba tirgū. Neskatoties uz diskriminācijas mazināšanos darba tirgū Latvijā, tā vēl joprojām ir aktuāla problēma.

Diskriminācija ir atšķirīga attieksme, izslēgšana vai ierobežojums, kam par pamatu ir diskriminētās personas rase, ādas krāsa, valoda, nacionālā vai etniskā piederība, dzimums, seksuālā orientācija, sociālā izcelsme, mantiskais vai ģimenes stāvoklis, invaliditāte, vecums,

¹ Jauniešu bezdarba apburtais loks – atbildīgi visi, E-klase, <http://www.e-klase.lv/lv/zina/zinas/aktualitates/jauniesu-bezdarba-apburtais-loks-atbildigi-visi/>, skatīts 15.02.2013

² Programm for International Student Assessment (PISA) ir OECD izstrādāta programma, pēc kuras reizi trīs gados vienlaikus vairākos desmitos valstu notiek 15 gadus vecu skolēnu testēšana. Katrā no valstīm testēšanā parasti piedalās no 5 līdz 10 tūkstošiem skolēnu. Rezultāti tiek publicēti ar viena gada nobīdi, pēdējā testēšana notika 2009. gadā, un tās rezultāti tika publicēti 2010. gada decembrī.

³ Krasnopjorovs O. Jauniešu bezdarbs, Latvijas Banka, <http://www.bank.lv/presei/tautsaimniecibas-attitiba/jauniesu-bezdarbs>, skatīts 27.02.2013

⁴ Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands, Labklājības Ministrija, http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_aizsardziba/sociala_ieklausana/Immemorandslv_230104.doc, skatīts 16.04.2013

religiskā piederība, politiskā vai cita pārliecība vai citi apstākļi, ja tam nav pamatota un objektīva attaisnojuma.¹

Lai gan varētu šķist, ka jaunieši nevarētu būt to personu grupā, kuri tiek diskriminēti darba tirgū, tomēr nereti arī jaunieši saskaras ar diskrimināciju attiecībā uz piekļuvi un palikšanu darba tirgū.²

Pastāv vairāki diskriminācijas veidi, pēc kuriem diskriminē gados jaunus darba ņēmējus. Viens no tiem ir dzimumu atšķirības. Latvijā jaunu sieviešu ekonomiskā aktivitāte un nodarbinātības līmenis ir zemāks kā vīriešu ekonomiskā aktivitāte un nodarbinātība. 2012.gadā sieviešu vecumā no 20 līdz 24 gadiem ekonomiskās aktivitātes īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā bija 55,9%, šīs grupas vīriešu ekonomiskās aktivitātes īpatsvars – 69,0%. Nodarbināto sieviešu un vīriešu vecumā no 20 līdz 24 gadiem īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā bija attiecīgi 41,2% un 52,7%.³ Viens no iemesliem šādam nevienmērīgam dzimumu sadalījumam darba tirgū ir jaunu sieviešu nepilnīgā pieeja darba tirgum reproduktīvā vecuma un līdz ar to pēcdzemdību un bērna kopšanas perioda dēļ, kā arī iespējamās grūtniecības dēļ.⁴ Sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma ir bezdarba riska grupā, viņām ir vislielākās grūtības atrast darbu.⁵ Kā norāda LR Tiesībsargs, Latvijā 43% jaunās mātes ir saskārušās ar diskriminējošu un netaisnīgu attieksmi bērnu vai ģimenes stāvokļa dēļ.⁶ Šī iemesla dēļ darba devēji bieži nevēlas pieņemt darbā gados jaunas sievietes, jo pastāv risks, ka tuvākā nākotnē sievietes kļūs par mātēm.

Darba devēji dažkārt jauniešus diskriminē savu subjektīvo vēlmju dēļ – darba sludinājumos norādīts, ka darbiniekam nepieciešama vairāku gadu darba pieredze, taču problēma ir, kā iegūt darba pieredzi, ja pieredzes trūkuma dēļ jaunieši nevēlas pieņemt darbā.⁷ Šo diskriminācijas veidu ir grūti pierādīt, jo darba devējam ir tiesības izvēlēties darbinieku, kam ir lielāka darba pieredze un prasmes konkrētai amata pozīcijai.

Vēl viens iemesls, kas apgrūtina jauniešu iespējas atrast darbu un strādāt ir krievu valodas nepietiekamās zināšanas. Latvijā krievu valodas pozīcijas ir nostiprinājušās – prasība par krievu

¹ Diskriminācija - neredzama, bet jūtama, Valsts cilvēktiesību centrs, Komersanta Vēstnesis, <http://www.kvestnesis.lv/index.php?menu=DOC&id=166970>, skatīts 06.03.2013

² Eiropas Parlamenta 2012. gada 24. maija rezolūcija par iniciatīvu jauniešu nodarbinātības izredžu palielināšanai, Eiropas Parlaments, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0224+0+DOC+XML+V0/LV>, skatīts 27.02.2013

³ Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības līmenis, darba meklētāju īpatsvars, Nodarbinātība un bezdarbs – datubāze, CSP, <http://data.csb.gov.lv/Dialog/varval.asp?ma=NB0020&ti=NBG02%2E+EKONOMISK%C2S+AKTIVIT%C2TES%2C+NODARBIN%C2T%CEBAS+L%CEMENIS%2C+DARBA+MEKL%C7T%C2JU+%CEPATSVARSS++%28%25%29&path=../DATA/BASE/Iedzoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Nodarbin%E2t%EEba/&lang=16>, skatīts 18.05.2013

⁴ Diskriminācija - neredzama, bet jūtama, Valsts cilvēktiesību centrs, Komersanta Vēstnesis, <http://www.kvestnesis.lv/index.php?menu=DOC&id=166970>, skatīts 06.03.2013

⁵ Latvijā augstākais jauniešu bezdarbs Baltijā, LTV ziņu dienests, <http://zinass.lv/lv/zinas/latvija/latvija-augstakais-jaunieshu-bezdarbs-baltija.a54239/#!aid=54239>, skatīts 15.04.2013

⁶ Tiesībsargs: 43% jaunās māmiņas saskārušās ar diskriminējošu attieksmi darbā ģimenes stāvokļa dēļ, LETA, diena.lv, <http://www.diena.lv/latvija/zinas/tiesibsargs-43-proc-jaunas-maminas-saskarusas-ar-diskriminejosu-attieksmi-darba-gimenes-stavokla-del-13997638>, skatīts 15.05.2013

⁷ Diskriminācija - neredzama, bet jūtama, Valsts cilvēktiesību centrs, Komersanta Vēstnesis, <http://www.kvestnesis.lv/index.php?menu=DOC&id=166970>, skatīts 06.03.2013

valodas zināšanām norādīta lielākā daļā darba sludinājumu, to pieprasa gan valsts, gan privātos uzņēmumos. Tikmēr latviešu jaunieši krievu valodu ļoti bieži mācību iestādēs kā svešvalodu vairs neizvēlas apgūt, tā vietā priekšroku dodot angļu valodai. Tādēļ ir iespējams uzskatīt, ka jaunieši tiek diskriminēti krievu valodas nezināšanas dēļ.¹ Dati rāda, ka 2011./2012.mācību gadā 85% latviešu jaunieši izvēlējās apgūt angļu valodu kā pirmo svešvalodu. Tādejādi krievu tautības jauniešiem ir lielākas priekšrocības darba tirgū, jo viņi labi pārvalda divas svešvalodas, kamēr latviešu jaunieši tikai vienu.² Kā norāda Valsts valodas centrs krievu valodas nezināšana ir viens no jauniešu emigrācijas iemesliem.³ Valsts izaugsmes veicināšanai, tostarp jauniešu nodarbinātības veicināšanai, svarīgi būtu nostiprināt latviešu valodas pozīcijas.

¹ Latvijas nacionālā bagātība – valsts valoda (darba likuma grozījumu ietvaros), Marlēna Pirvica, <http://www.diena.lv/blogi/latvijas-nacionala-bagatiba-valsts-valoda-darba-likuma-grozijumu-ietvaros-766850>, skatīts 24.02.2013

² Brodiņš A. Pētījums atklāj jauniešu priekšrocības darba tirgū, Blogs-viss par darbu, <http://visspardarbu.lv/2012/05/16/petijums-atklaj-jauniesu-prieksrocibas-darba-tirgu/>, skatīts 25.02.2013

³ Jaunieši no Latvijas emigrē, jo neprot krievu valodu, Viedokļi, tvnet.lv, <http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/439074-jauniesi-no-latvijas-emigre-jo-neprot-krievu-valodu>, skatīts 13.05.2013

3. JAUNIEŠU NODARBINĀTĪBAS PĒTĪJUMS

Šajā nodaļā, balstoties uz jauniešu anketēšanas un ekspertu interviju analīzes rezultātiem, apskatītas galvenās ar jauniešu nodarbinātību saistītās problēmas. Autors veicis pētījumu, izmantojot empīriskās - datu vākšanas un datu apstrādes metodes, konkrētāk, pētījuma veikšanai tika izmanota aptaujas un ekspertu metode.

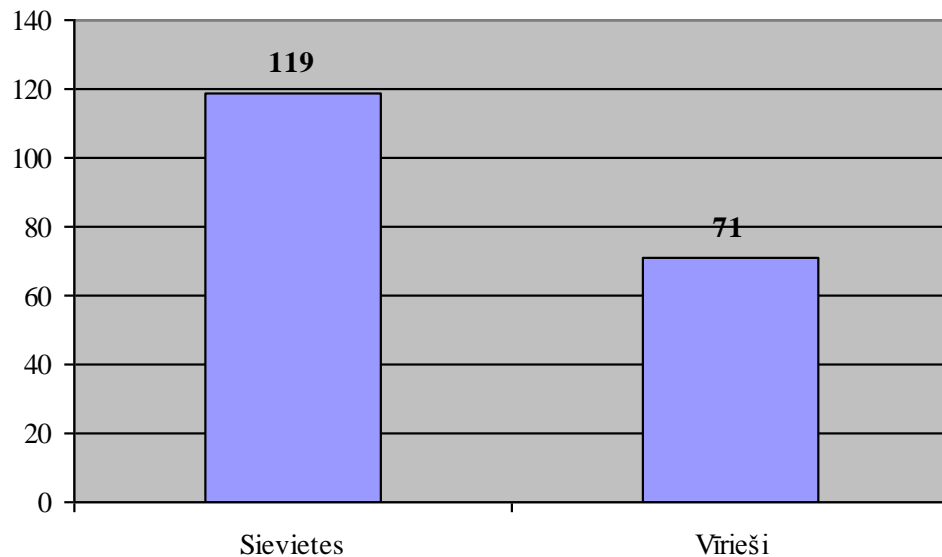
3.1. Jauniešu anketēšanas rezultātu analīze

Autors veica jauniešu anketēšanu izmantojot interneta aptauju platformu <http://visidati.lv/>. Anketas jautājumi doti 1.pielikumā. Aptauja saturēja gan atvērtā tipa, gan slēgtā tipa jautājumus. Respondenti drīkstēja uz jautājumiem atbildēt vienu reizi no viena datora. Aptaujas veikšanas laiks – 2013.gada aprīlis. Aptaujā piedalījās 190 respondentu.

Respondentu statistika

Jauniešiem tika uzdoti 14 jautājumi par nodarbinātības tematu. Aptaujas jautājumi bija dažādi - bija jāatbild gan par savu pieredzi, gan jāizsaka savas domas par noteiktiem jautājumiem.

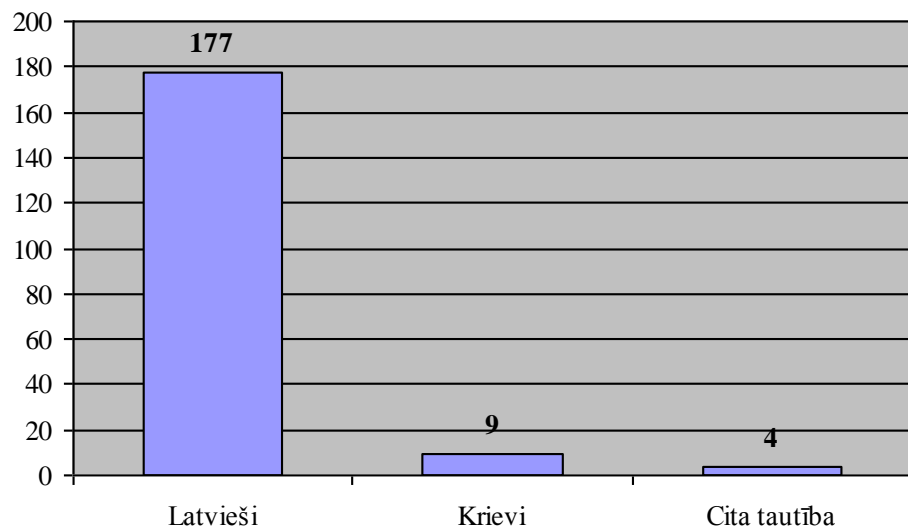
Aptaujā piedalījās 190 jaunieši, no tiem 119 sievietes un 71 vīrietis (att. 3.1.).

3.1. att. Respondentu dzimums¹

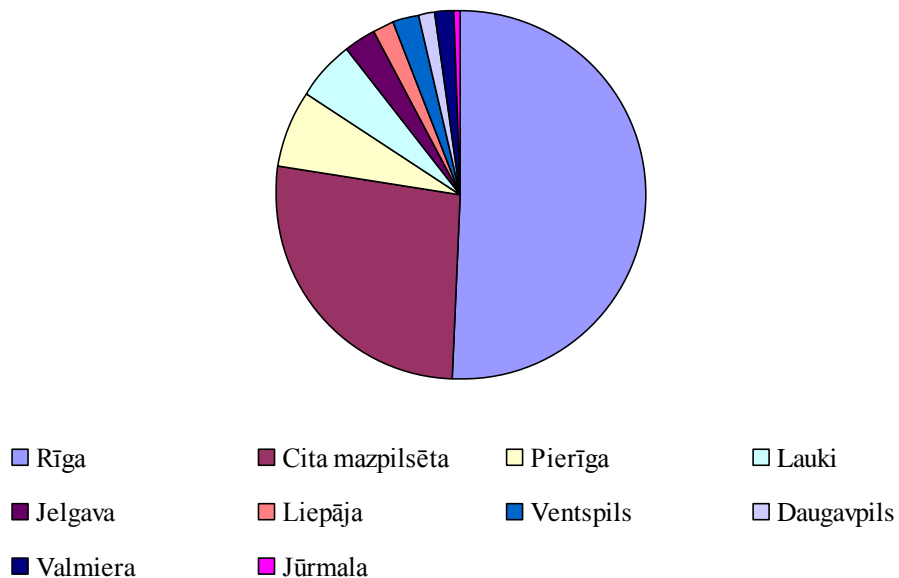
¹ Sastādījis autors

Aptaujā piedalījās 177 latvieši, 9 krievi, 4 respondenti norādījuši citu tautību (att. 3.2.).

3.2. att. Respondentu tautība¹

Raksturojot respondentu dzīvesvietu, redzams, ka visplašāk pārstāvētā pilsēta ir Rīga, to kā savu dzīvesvietu atzīmējuši 96 respondenti, cita mazpilsēta – 51; Pierīga – 13; lauki – 10, Jelgava – 5; Liepāja – 4; Ventspils – 4; Daugavpils – 3; Valmiera – 3; Jūrmala – 1 (att. 3.3.).

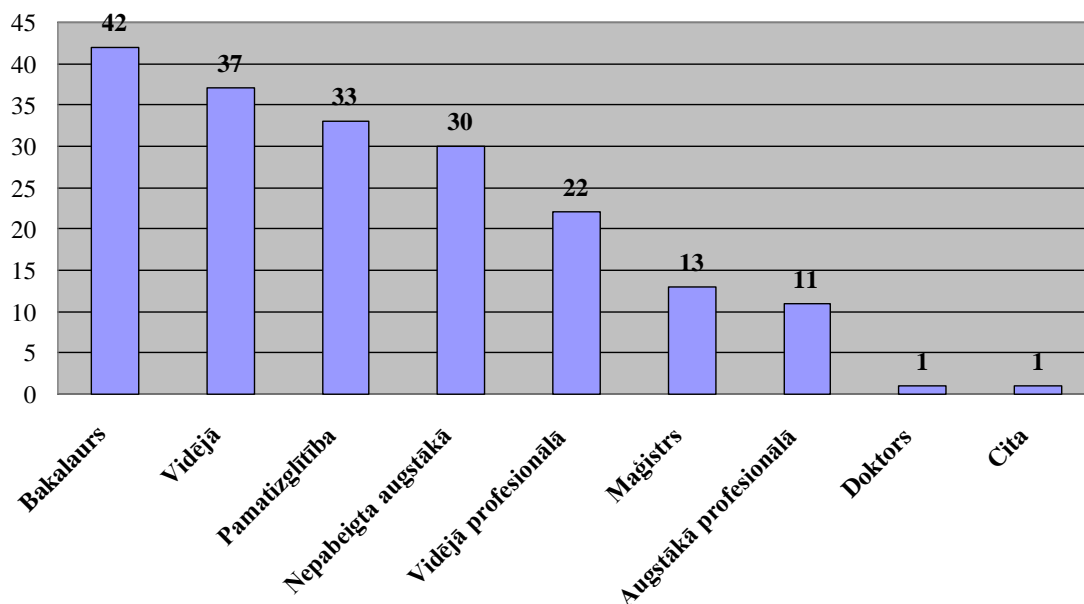
3.3. att. Respondentu dzīvesvieta²

Jauniešiem tika lūgts norādīt informāciju par izglītības līmeni. Bakalaura grādu ieguvuši 42 jaunieši, vispārējā vidējā izglītība – 37, pamatskolas izglītība – 33, nepabeigta augstākā – 30,

¹ Sastādījis autors

² Sastādījis autors

vidējā profesionālā – 22, maģistrs – 13, augstākā profesionālā – 11, doktors –1, cita – 1 (att. 3.4.).

3.4. att. Respondentu izglītība¹

Vecuma grupā no 15 līdz 19 gadu vecumam par savu izglītības līmeni jaunieši pārsvarā norādījuši pamatizglītību, vidējo izglītību, divi jaunieši atzīmējuši vidējo profesionālo izglītību.

Vecuma grupā no 20 līdz 24 gadu vecumam 20 jaunieši norādījuši, ka tiem ir bakalaura grāds, 20 jauniešiem ir nepabeigta augstākā izglītība, 19 jauniešiem vidējā izglītība, 17 - vidējā profesionālā, 5 - augstākā profesionālā, 2 – cita izglītība, 1 – doktora grāds, 1 – maģistra grāds, 1 jauniešis ir ar iegūtu pamatskolas izglītību.

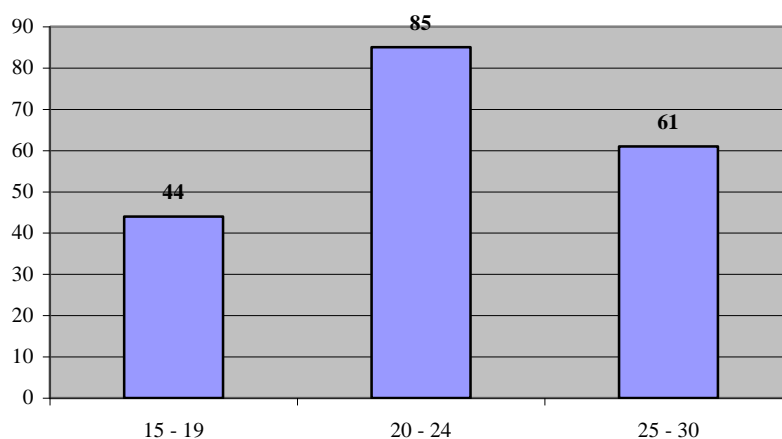
Vecuma grupā no 25 līdz 30 gadu vecumam bakalaura vai augstāko profesionālo izglītību ieguvuši 22 jaunieši, maģistra grāds ir 12 jauniešiem, nepabeigta augstākā izglītība – 10, vidējā izglītība – 7, augstākā profesionālā izglītība – 6, vidējā profesionālā izglītība – 3, viens jauniešis ir iegūvis pamatskolas izglītību.

Jauniešu vecuma grupas

Autors izvēlējās jauniešus sadalīt trīs grupās – jaunieši no 15 līdz 19 gadiem (pamatskolas un vidusskolas vecuma jaunieši, kas pārsvarā mācās); 20 – 24 gadus veci jaunieši (jaunieši, kas pārsvarā mācās augstskolā, beiguši mācību iestādes vai sākuši darba gaitas) un jauni cilvēki no 25 līdz 30 gadu vecumam.

Respondentu sadalījums pa dotajām vecuma grupām dots 3.5.att.

¹ Sastādījis autors

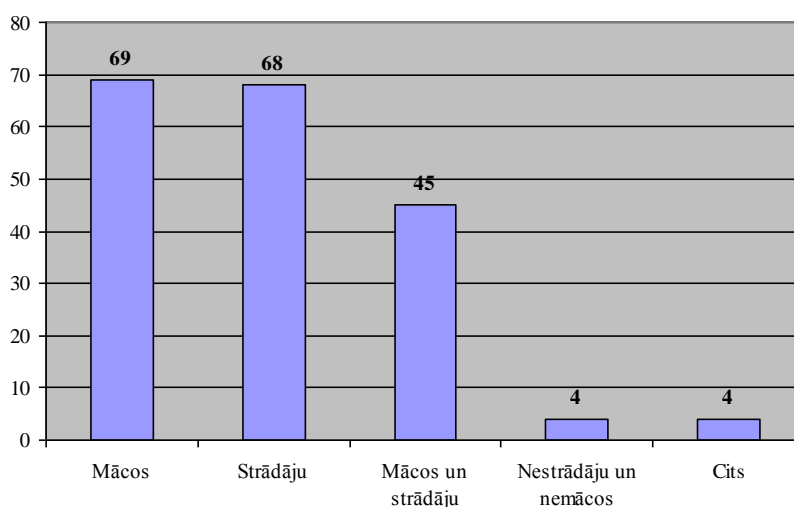

3.5. att. Respondentu sadalījums pa vecuma grupām¹

Pēc attēla (3.5.) datiem redzams, ka no visiem respondentiem 23% (44 jaunieši) ir 15 līdz 19 gadus veci jaunieši, plašāk pārstāvētā vecuma grupa (85 jaunieši - 45%) - 20 līdz 24 gadus veci jaunieši un 32% (61 jaunieši) ir jaunieši vecumā no 25 līdz 30 gadiem.

Nodarbošanās

Jauniešiem vajadzēja atbildēt uz jautājumu par savu pašreizējo nodarbošanos. Attēls 3.6. parāda, ka pēc aptaujas rezultātiem 69 jaunieši (36%) pašlaik mācās, 68 (36%) strādā, 45 jaunieši (24%) apvieno mācības ar darbu, 4 jaunieši (2%) nestrādā un nemācās, bet variantu “cits” izvēlējušies 4 jaunieši, sīkāk paskaidrojot, ka pašlaik ir bezdarbnieki.

3.6. att. Respondentu pašreizējā nodarbošanās²

¹ Sastādījis autors

Jauniešu nodarbošanās dažādās vecuma grupās ir atšķirīga. Vecuma grupā no 15 līdz 19 gadiem anketu aizpildīja 44 jaunieši, 37 no tiem mācās, 6 mācās un strādā vienlaicīgi, 1 jaunietis strādā. Neviena respondents nav atzīmējis, ka nemācītos vai nestrādātu.

Vecuma grupā no 20 līdz 24 gadu vecumam aptaujā piedalījās 85 jaunieši. No tiem mācās – 30, mācās un strādā – 26, strādā – 23, nestrādā un nemācās – 4, cits (bezdarbnieki) – 2.

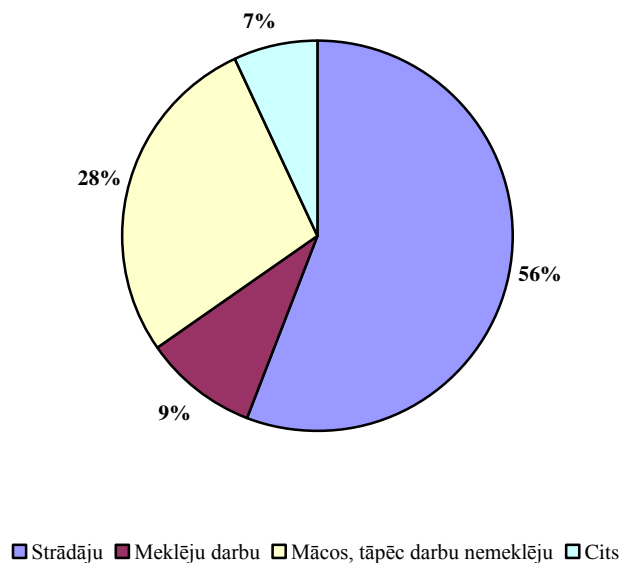
Vecuma grupā no 25 līdz 30 gadu vecumam aptaujā piedalījās 61 jaunietis. No tiem strādā – 45, gan mācās, gan strādā – 13, tikai mācās – 3. Šajā grupā nav neviens jaunietis, kas nestrādā un nemācās.

Pēc iegūtajiem datiem iespējams secināt, ka jaunieši pārsvarā aktīvi mācās vecumā līdz 19 gadiem, sākot mācīties augstākajās mācību iestādēs, liela daļa paralēli apvieno mācības ar darbu, bet pēc 25 gadu vecuma lielākoties jaunieši tikai strādā.

Autors centās analizēt to jauniešu, kas ne strādā, ne mācās atbildes. Tomēr šādu respondentu skaits bija pārāk mazs - 6 jaunieši (četri jaunieši no 20 – 24 gadus veco grupas un 2 bezdarbnieki no tās pašas grupas, kas norādījuši, ka pašlaik nemācās), tāpēc autora veikto analīzi nevar uzskatīt par pilnvērtīgu. Trīs no šiem jauniešiem ir sievietes, trīs - vīrieši. Četri jaunieši dzīvo citās pilsētās vai mazpilsētās, pārējie - Rīgā. Trīs jaunieši ir ieguvuši vidējo izglītību, divi - vidējo profesionālo izglītību, viens ir ieguvis bakalaura grādu. Sadaļā pie pašreizējās ekonomiskās aktivitātes visi jaunieši norādījuši, ka meklē darbu. Visiem jauniešiem ir darba pieredze, pieci jaunieši ir bijuši nodarbināti apkalpojošā sfērā un pie iemesla, kāpēc strādājuši konkrētā darba vietā, norādījuši, ka citur nav bijusi iespēja strādāt, turklāt jautājumā par pirmās darba vietas atrašanu, četri jaunieši norādījuši, ka darbu nav bijis atrast viegli. Pēc autora domām iegūtā izglītība ir noteicošais faktors nodarbinātībai – jo zemāks izglītības līmenis, jo mazākas ir iespējas atrast darbu. Turklāt darbs vairumā gadījumu būs mazkvalificēts un zemi atalgots.

Pašreizējā ekonomiskā aktivitāte

Atbildes uz jautājumu par pašreizējo ekonomisko aktivitāti redzamas 3.7.attēlā. Mazliet vairāk kā puse (56%) respondentu atbildēja, ka pašlaik strādā, 28% mācās, tāpēc darbu nemeklē, 9% meklē darbu, bet 7% atzīmējuši variantu cits, paskaidrojot, ka atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, mācās un pa retam strādā gadījuma darbus.

3.7. att. Respondentu pašreizējā ekonomiskā aktivitāte¹

Vecuma grupā no 15 līdz 19 gadiem pārliecinoši lielākā daļa jauniešu (33 jaunieši) norādījuši, ka pašlaik mācās un tāpēc darbu nemeklē, 3 jaunieši mācās un paralēli arī strādā nepilnas slodzes darbu, 4 jaunieši strādā un 4 meklē darbu (3 sievietes, 1 vīrietis). Divi jaunieši no tiem, kas meklē darbu, nekad iepriekš nav strādājuši, atlikušie divi ir strādājuši vasarās. Divi no četriem jauniešiem mācās pamatskolā, divi – vidusskolā.

20 līdz 24 gadus veco jauniešu grupā 20 jauniešu mācās un tāpēc darbu nemeklē, 3 jaunieši mācās un strādā, 47 – strādā, 14 - meklē darbu (21% no ekonomiski aktīvajiem). Īpaši analizējot tos jauniešus, kas meklē darbu, pēc aptaujas datiem redzams, ka pašlaik darbu meklē 7 sievietes, tikpat daudz vīriešu, mācās - 8, nestrādā un nemācās – 4, divi minējuši, ka atrodas bezdarbnieka statusā. Lielākai daļai no darba meklētājiem (13 jauniešiem) ir darba pieredze. Rīgā dzīvo 8, pārējie 6 citās Latvijas pilsētās vai mazpilsētās. Izglītība – 5 jauniešiem ir nepabeigta augstākā izglītība, 3 jauniešiem vidējā, 3 - vidējā profesionālā, vienam jauniešim ir pamatskolas, 2 jauniešiem ir iegūts bakalaura grāds.

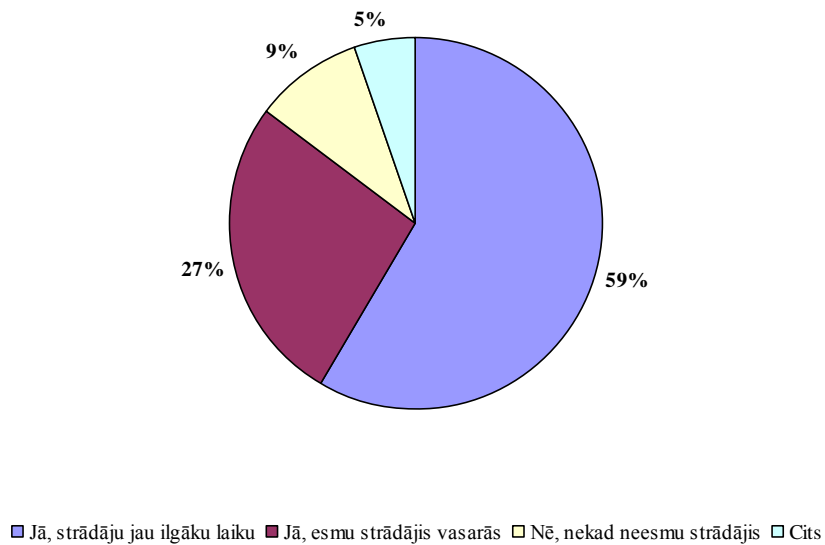
Vecuma grupā no 25 – 30 gadiem darba meklētājs ir tikai viens jauniešs. Šis jauniešs (vīrietis, Rīga, bakalaurs/augstākā profesionālā izgl.) norādījis, ka pašlaik mācās un jauniešim nav nekāda darba pieredze.

Darba pieredze

Atbildot uz jautājumu *Vai tev ir darba pieredze?*, 58% jauniešu atbildējuši, ka strādā jau ilgāku laiku, 27% atbildējuši, ka ir strādājuši vasarās, 10% nekad nav strādājuši, bet 5%

¹ Sastādījis autors

izvēlējušies variantu cits, paskaidrojot, ka lielākoties tiem ir pavisam neliela pieredze vai arī tie ir strādājuši, kad nav bijis jāmācās. Rezultāti attēloti 3.8.attēlā.

3.8. att. Respondentu darba pieredze¹

Respondentu darba pieredze dažādās grupās ir atšķirīga. Vecuma grupā no 15-19 gadiem 27% jaunieši ieguvuši darba pieredzi strādājot vasaras periodā. 20 līdz 24 gadu veco jauniešu grupā 33% ir bijuši nodarbināti vasaras periodā, 60% ir strādājuši/strādā jau ilgāku laiku, 6% nav nekādas darba pieredzes. Vecuma grupā virs 25 gadiem ilgāka darba pieredze ir 98% jauniešu, 2% nekad nav strādājuši. Tādejādi ir iespējams secināt, ka, jo jaunieši kļūst vecāki, jo aktīvāk tie pievēršas darba gaitām.

Brīvprātīgais darbs

Tā kā brīvprātīgais darbs palīdz jauniešiem gūt darba pieredzi, autors aptaujas anketā ievietoja jautājumu par to, vai jaunieši ir kādreiz iesaistījušies sabiedriska labuma darbā bez atlīdzības. Uz jautājumu par iesaistīšanos brīvprātīgā darbā, puse jauniešu (52%) atbild, ka vismaz vienreiz mūžā ir darījuši sabiedriski noderīgu darbu bez atlīdzības, 44% nekad nav iesaistījušies brīvprātīgā darba aktivitātēs, bet 7% atzīmējuši variantu cits, paskaidrojot, ka strādājuši praksē, iesaistījušies dažādos projektos vai arī nevar atbildēt uz šo jautājumu.

Jauniešu grupā no 15 līdz 19 gadiem 80% atbildējuši apstiprinoši, 17% nekad nav bijuši iesaistīti brīvprātīgā darbā. Grupā no 20 - 24 gadu vecumam 55% ir bijuši iesaistīti brīvprātīgā darbā, 42% nav šādas pieredzes. Grupā pēc 25 gadu vecuma 43% jaunieši atbildējuši apstiprinoši, 55% nav bijuši iesaistīti brīvprātīgā darbā. Pēc datiem iespējams secināt, ka, jo

¹ Sastādījis autors

jaunāks ir jaunietis, jo populārāks ir brīvprātīgais darbs attiecīgā vecuma grupā. Pēdējos gados pati brīvprātīgā darba nozīme kļuvusi aktuālāka, informācijas daudzums par iespējām iesaistīties sabiedriski noderīgā darbā bez atalgojuma ir pieaudzis.

Motivācija iesaistīties darba tirgū

Anketēšanas procesā respondentiem bija dots uzvedums sarindot prioritāšu secībā piecus iemeslus motivācijai strādāt. Visu respondentu atbilžu rezultāti redzami tabulā (3.1.).

3.1. tabula

Visu respondentu atbildes par motivāciju iesaistīties darba tirgū¹

Vietu skaits	Atbilžu rezultāti
1.vieta	“lai nopelnītu naudu”
2.vieta	“lai iegūtu pieredzi”
3.vieta	“lai sāktu patstāvīgu dzīvi”
4.vieta	“lai vecākiem nebūtu mani jāuztur”
5.vieta	“lai būtu interesantāka dzīve”

Vissvarīgākā motivācija jauniešiem, iesaistoties darba tirgū, ir iegūt naudas līdzekļus. Šī jauniešu izvēle nav pārsteidzoša, tomēr, lai gan īpaši sāpīgs punkts ir darba pieredzes prasība, jauniešiem sākot darba gaitas, par ko tiek daudz diskutēts medijos un pašu jauniešu vidū, jaunieši tomēr priekšroku dod naudas pelnīšanai nevis darba pieredzes gūšanai. Viszemāk jaunieši vērtē iespēju dzīvot interesantāku dzīvi.

Tabulā 3.2. dotas respondentu atbildes sadalījumā pa vecuma grupām.

3.2. tabula

Respondentu atbildes par motivāciju iesaistīties darba tirgū sadalījumā pa vecuma grupām²

Vietu skaits	Vecuma grupa		
	15 - 19	20 - 24	25 - 30
1.vieta	lai nopelnītu naudu	lai nopelnītu naudu	lai nopelnītu naudu
2.vieta	lai iegūtu pieredzi	lai iegūtu pieredzi	lai iegūtu pieredzi
3.vieta	lai sāktu patstāvīgu dzīvi	lai sāktu patstāvīgu dzīvi	lai vecākiem nav jāuztur
4.vieta	lai vecākiem nav jāuztur	lai vecākiem nav jāuztur	lai sāktu patstāvīgu dzīvi
5.vieta	lai būtu interesantāka dzīve	lai būtu interesantāka dzīve	lai būtu interesantāka dzīve

¹ Sastādījis autors

² Sastādījis autors

Pēc tabulas (3.2.) datiem redzams, ka jauniešiem no 15 līdz 19 gadiem un jauniešiem no 20 līdz 24 gadu vecumam, vietu sadalījums ir vienāds, jauniešiem pēc 25 gadu vecuma svarīgāk būtu atteikties no vecāku finansiālās palīdzības (3.vieta) nevis sākt patstāvīgu dzīvi (4.vieta).

Atbildes uz apgalvojumu

Tabulā 3.3. redzamas jauniešu atbildes uz dažādiem ar nodarbinātību saistītiem apgalvojumiem. Respondentiem pretī katram apgalvojumam vajadzēja izvēlēties vienu atbildi.

3.3. tabula

Respondentu atbildes uz apgalvojumiem¹

Apgalvojums	Atbilžu varianti		
	Piekrītu vai drīzāk piekrītu	Nepiekrītu vai drīzāk nepiekrītu	Grūti pateikt
Ja man būtu daudz naudas un nebūtu nepieciešami papildus līdzekļi, es nestrādātu	22%	62%	16%
Darbs ir veids, kā es jūtos noderīgs sabiedrībai	64%	21%	15%
Darbs man sniedz iespēju izpausties, attīstīt un pielietot savas spējas	83%	11%	6%
Darbs nepieciešams tādēļ, lai nopelnītu naudu	89%	8%	3%
Jebkurš darbs ir nozīmīgs un vērtīgs	63%	25%	12%
Latvijā atrast darbu ir viegli	10%	58%	32%
Es būtu gatavs darīt jebkādu darbu, lai iegūtu pieredzi	19%	58%	23%
Darba samaksa Latvijā ir taisnīga un atbilstoša katra spējām un kvalifikācijai	4%	82%	14%
Jauniešiem Latvijā atrast darbu ir vieglāk nekā vecākiem cilvēkiem	37%	36%	27%
Ja man būtu iespēja, es dotos uz ārzemēm strādāt	36%	42%	22%
Darba devēji augstāk vērtē izglītību nekā darba pieredzi	13%	58%	29%

Uz apgalvojumu “Ja man būtu daudz naudas un nebūtu nepieciešami papildus līdzekļi, es nestrādātu”, 62% jauniešu atbildējuši, ka nepiekrīt vai drīzāk nepiekrīt, 22% atbildējuši piekrītoši un uzskata, ka nebūtu nepieciešams strādāt, ja naudas līdzekļu tiem būtu pietiekamā daudzumā. Šādas jauniešu atbildes sasaucas ar nākamā apgalvojuma “Darbs ir veids, kā es jūtos noderīgs sabiedrībai” atbildēm - 64% respondentu atbildējuši piekrītoši uz apgalvojumu, 21% nepiekrīt

¹ Sastādījis autors

šim apgalvojumam. Pārliecinoši lielākā daļa respondentu – 83% - uz apgalvojumu “Darbs man sniedz iespēju izpausties, attīstīt un pielietot savas spējas” atbildējuši piekrītoši, 11% nepiekrīt šim apgalvojumam. Vairākums jauniešu (89%) uzskata, ka darbs ir nepieciešams, lai nopelnītu naudas līdzekļus, 8% domā pretēji. Liela daļa jauniešu (63%) uzskata, ka jebkurš darbs ir nozīmīgs un vērtīgs, ¼ daļa domā citādi. Raksturojot respondentu atbildes, iespējams secināt, ka jauniešiem darbs vismaz teorētiski ir nozīmīga dzīves sastāvdaļa. Kopumā jauniešu attieksme pret darbu ir pozitīva.

Uz apgalvojumu “Latvijā atrast darbu ir viegli” tikai 10% atbildējuši piekrītoši, 58% nepiekrīt vai drīzāk nepiekrīt šim apgalvojumam, 32% ir grūti atbildēt uz šo apgalvojumu. Jautājumā par pirmās darba vietas atrašanu (skat. 58.lpp.), 60% jauniešu apgalvo, ka tiem nebija grūtības atrast pirmo darba vietu, līdz ar to ir iespējams secināt, ka autora izdarītā pētījuma rezultāti atšķiras no citu autoru veikto pētījumu rezultātiem. Autors secina, ka lielākā daļa uz apgalvojumu, ka “Latvijā atrast darbu ir viegli” nav atbildējuši izejot no savas pieredzes (jo lielākoties jauniešiem ir pozitīva pirmās darba vietas pieredze), bet, iespējams, no stereotipiem, dzirdētā masu medijos vai citu cilvēku pieredzes.

58% jauniešu nepiekrīt apgalvojumam “Es būtu gatavs darīt jebkādu darbu, lai iegūtu pieredzi”, 19% būtu gatavi darīt jebko, lai iegūtu darba pieredzi, 23% ir grūtības atbildēt.

Lielākā daļa respondentu – 82% - nepiekrīt vai drīzāk nepiekrīt, ka “Darba samaksa Latvijā ir taisnīga un atbilstoša katra spējām un kvalifikācijai”, tikai 4% domā, ka darba samaksa ir taisnīga.

Atbildot uz apgalvojumu “Jauniešiem Latvijā atrast darbu ir vieglāk nekā vecākiem cilvēkiem”, jauniešu domas dalās divās, ļoti līdzīgās daļās. 37% jauniešu uzskata, ka jauniešiem ir vieglāk atrast darbu kā vecākiem cilvēkiem, 36% nepiekrīt šim apgalvojumam. Pārējie nevar atbildēt.

Skarot jautājumu par darbu ārpus Latvijas robežām, 42% jauniešu apgalvojumam “Ja man būtu iespēja, es dotos uz ārzemēm strādāt” nepiekrīt, 36% to darītu, ja tas būtu iespējams. 22% jauniešu svārstās un nevar atbildēt. Ir iespējams secināt, ka piederības sajūta valstij jauniešiem ir nozīmīga.

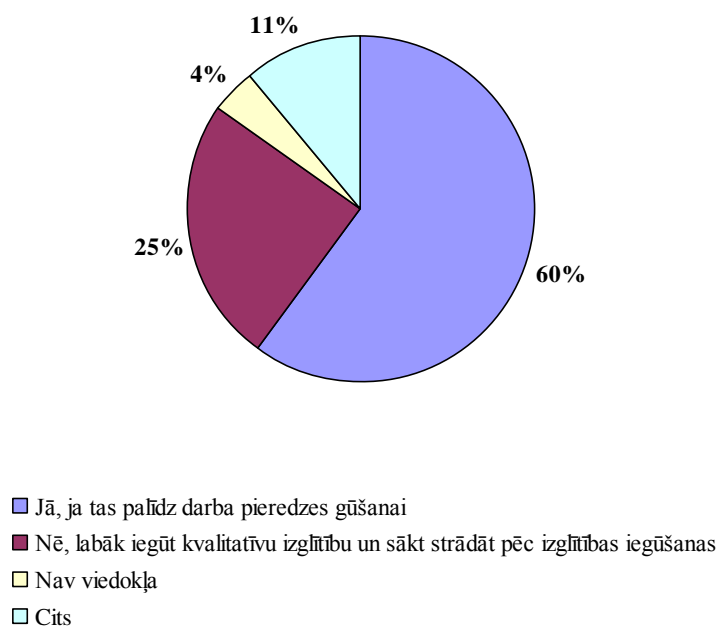
Izsakot savas domas par apgalvojumu “Darba devēji augstāk vērtē izglītību nekā darba pieredzi”, 58% uzskata, ka darba devēji Latvijā augstāk vērtē darba pieredzi nevis izglītību, 13% ir pretējās domās, 29% nevar atbildēt uz apgalvojumu.

Analizējot jauniešu atbildes autors vērs uzmanību uz savdabīgām pretrunām jauniešu atbildēs. Lai gan vairākums jauniešu (58%) piekrīt, ka Latvijā darbu atrast nav viegli un vairākums (63%) apstiprina, ka jebkurš darbs ir nozīmīgs un vērtīgs, tomēr pārsteidzoši, ka lielākoties jaunieši nav gatavi darīt jebkādu darbu, lai iegūtu pieredzi. Tajā pašā laikā jauniešu

vairākums (58%) uzskata, ka darba devējs darba pieredzi vērtē augstāk par izglītību. Tas pierāda, ka jaunieši tomēr ir izvēlīgi, darba pieredze lielai daļai jauniešu nav izteikta prioritāte, daudzi tiecas pēc prestiža darba, augstiem ienākumiem. Jaunieši nav gatavi sākt no “apakšas” un sevi pierādīt darba tirgū. Lielā mērā šāda attieksme daudziem jauniešiem neļauj iekļauties darba tirgū un rada darba devēju skepsi par visiem jauniešiem.

Mācību un darba apvienošana

Attēlā 3.9. dotas respondentu atbildes jautājumā par mācību un darba apvienošanu.

3.9. att. Respondentu attieksme pret mācību un darba apvienošanu¹

Lielākā daļa jauniešu (60%) izsakās pozitīvi un atbalsta mācību un darba apvienošanu, ja vien tas palīdz iegūt darba pieredzi, ¼ daļa (25%) no respondentiem uzskata, ka labāk ir iegūt kvalitatīvu izglītību un tikai pēc tam sākt strādāt. 4% nevar atbildēt uz jautājumu, bet 11% jaunieši min dažādas citas atbildes. Piemēram, liela daļa uzskata, ka mācību un darba apvienošana ir atkarīga no indivīda spējām, izvēlēto studiju specifikas, slodzes darba vietā, kāds jaunietis pauž viedokli, ka “lietderīgi būtu apvienot darbu ar mācībām, ja izdotos strādāt praksē uzreiz izvēlētajā specialitātē, kā arī vēlams sākt to darīt 1. vai 2.studiju gadā, lai saprastu, vai izvēlēta pareiza profesija”, vairāki jaunieši uzskata, ka nav iespējams izdzīvot un sevi nodrošināt, ja nav darba paralēli studijām, kāds cits piebilst, ka “teorijai jābūt praktiskai”. Viens respondents

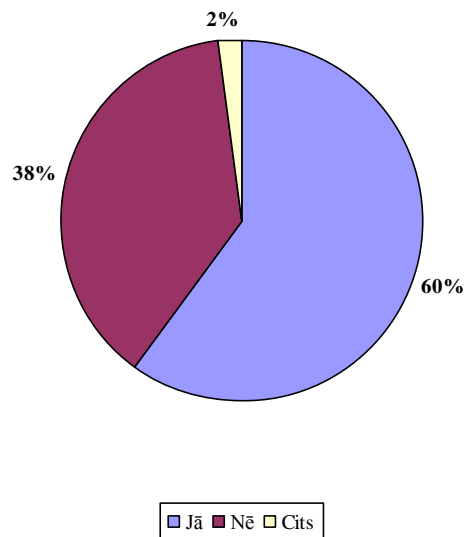
¹ Sastādījis autors

izsaka viedokli, ka Latvijas izglītības sistēmā mācībās nav jāiegulda tik daudz laika, lai nevarētu tās apvienot ar darbu.

Vecuma grupā no 15 līdz 19 gadiem 60% jauniešu atbalsta mācību un darba apvienošanu, kamēr grupās no 20 līdz 24 gadiem un pēc 25 gadu vecuma mācību un darba apvienošanu atbalsta attiecīgi 69% un 68%. Pretēju viedokli pauž 34% 15 līdz 19 gadus vecie jaunieši, 21% 20 līdz 24 gadus vecie un 26% 25 līdz 30 gadus vecie jaunieši. Rezultāti rāda, ka mācību un darba dzīves apvienošanu pārsvarā atbalsta jaunieši, kas strādā un tie, kam ir darba pieredze.

Pirmā darba vieta

Uz nākamajiem jautājumiem atbildēt tika aicināti tie jaunieši, kam ir darba pieredze. Uz jautājumu, *Vai atrast pirmo darba vietu bija viegli?*, 60% jauniešu nebija grūtības atrast pirmo darba vietu, 38% bija grūti atrast pirmo darba vietu, bet 2% atzīmējuši variantu cits, minot, ka darbā iekārtojušas paziņas (att. 3.10.).

3.10. att. Respondentu atbildes par pirmo darba vietu¹

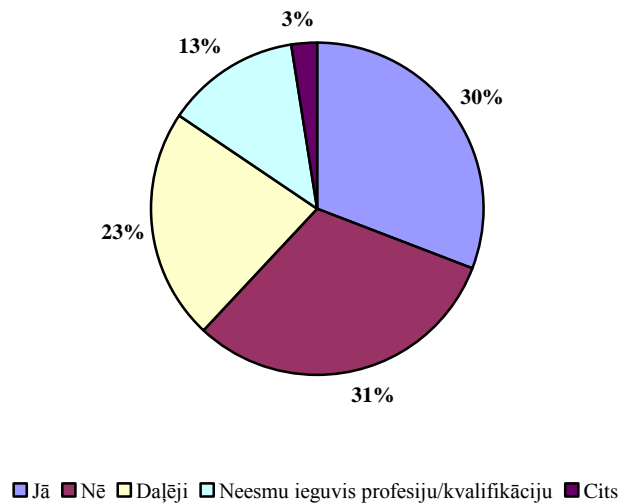
Rezultāti pa vecuma grupām liecina, ka lielākoties jaunieši pirmo darba vietu ir atraduši viegli. Vērojama sakarība - jo vecāka ir jauniešu grupa, jo vairāk ir pozitīvāku atbilžu par pirmās darba vietas atrašanu. Jaunāko jauniešu grupā (15-19 gadus veci jaunieši) pirmā darba atrašanas pieredze ir vienādi pozitīva kā negatīva. 50% atbildējuši, ka pirmo darbu atrast bija viegli, tikpat daudzi apgalvo, ka grūti. Jauniešu grupā no 20 līdz 24 gadus veciem jauniešiem 53% atbildējuši, ka darbu bija viegli atrast, 35% domā pretēji, bet grupā pēc 25 gadu vecuma 67% jauniešu uzskata, ka pirmo darba vietu bija atrast viegli, kamēr 31% ir pretējās domās.

¹ Sastādījis autors

Analizējot datus sīkāk par to jauniešu atbildēm, kas uzskata, ka pirmo darba vietu nebija viegli atrast, atklājas, ka nav īpašs raksturojums tiem, kam bijušas grūtības atrast darbu. Viņu vidū lielākā daļa (89%) pašlaik strādā, gandrīz visiem ir darba pieredze. 58% no tiem dzīvo Rīgā, pārējie citās pilsētās vai laukos. Viņu vidū ir jaunieši gan ar bakalaura grādu (28%), gan vidusskolas izglītību (28%).

Darbs atbilstoši izglītībai

Atbildot uz jautājumu par darbu atbilstoši iegūtai izglītībai vai profesijai, 30% jaunieši norāda, ka to darbs ir saistīts ar iegūto izglītību, tikpat liels skaits jauniešu (31%) atzīmē, ka tie nestrādā pēc iegūtās izglītības vai profesijas, 23% darbs ir tikai daļēji saistīts ar izglītības virzienu, 13% norāda, ka nav ieguvuši profesiju/kvalifikāciju, bet 3% izvēlējušies variantu cits, paskaidrojot, ka nevēlas strādāt atbilstoši savai izglītībai/profesijai, daļa min, ka ieguvuši izglītību vairākās jomās un darbs saistīts ar tikai vienu no tām. Respondentu atbildes attēlotas 3.11.attēlā.

3.11. att. Respondentu atbildes par darba vietas un iegūtās izglītības/profesijas saistību¹

Jaunieši, kam bijusi darba pieredze, bet, kas nav strādājuši pēc iegūtas izglītības, ir lielākoties jaunieši līdz 19 gadu vecumam – 50% norāda, ka nav ieguvuši kvalifikāciju/profesiju. Tas ir likumsakarīgi, jo šie jaunieši vēl mācās. Citādāka situācija ir grupā no 20 līdz 24 gadiem. 33% norādījuši, ka ir nodarbināti daļēji pēc iegūtās kvalifikācijas/profesijas, 30% - darbs nav saistīts ar iegūto kvalifikāciju/profesiju, 26% jauniešu ir nodarbināti pēc kvalifikācijas/profesijas, 11% - nav iegūta kvalifikācija vai profesija. Grupā pēc 25 gadu vecuma 45% jauniešu strādā pēc

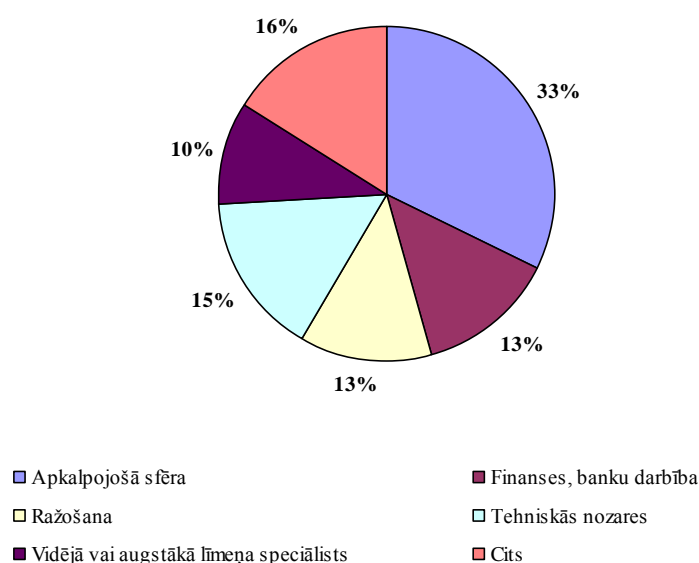
¹ Sastādījis autors

iegūtās kvalifikācijas vai profesijas, 33% nestrādā pēc kvalifikācijas/profesijas, 17% daļēji strādā pēc kvalifikācijas/profesijas, 5% nav ieguvuši kvalifikāciju vai profesiju.

Raksturojot sīkāk tos jauniešus, kas par izglītības un darba jomas atbilstību atbildējuši ar “nē”, jāsecina, ka lielākā daļa (76%) pašreiz strādā konkrētajā darba vietā, jo citur nav iespējas atrast darbu. Viņu vidū vienāds pārsvars ir jaunieši gan ar iegūtu vidējo, gan augstāko izglītību.

Nozare

Respondentu atbildes uz jautājumu par nozari, kurā respondents ir/ir bijis nodarbināts, dotas 3.12. attēlā.

3.12. att. Nozares, kurās nodarbināti respondenti¹

33% jauniešu norāda, ka strādā apkalpojošā sfērā, 15% strādā tehniskās nozarēs, 13% - finanšu nozarēs, tikpat daudz (13%) nodarbināti ražošanas sfērā, 10% jauniešu ir vidējā vai augstākā līmeņa speciālisti. 16% atzīmējuši variantu cits, paskaidrojot, ka ir nodarbināti radošajās, veselības aprūpes, tiesību nozarē, izglītības nozarē, humanitārajā sfērā.

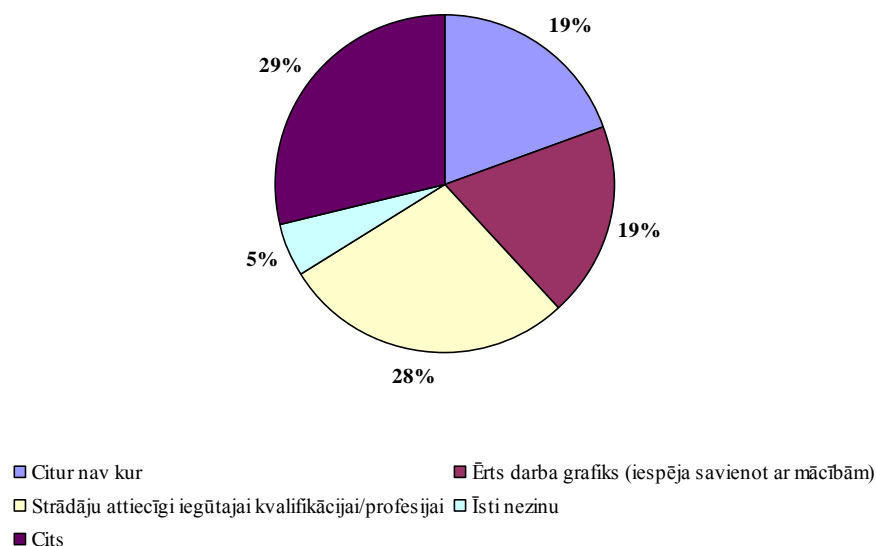
15 līdz 19 gadus veco jauniešu grupā 53% jauniešu ir nodarbināti apkalpojošā sfērā, 18% ražošanas nozarēs, 12% tehniskās nozarēs, 17% dažādās citās sfērās. Grupā no 20 līdz 24 gadiem 45% jauniešu ir nodarbināti apkalpojošā sfērā, 18% - finanses un banku pakalpojumi, 17% - tehniskās nozares, 6% - ražošanas sfēra, 6% - vidējā vai augstākā līmeņa speciālists, citas nozares – 8%. Vecuma grupā no 25 līdz 30 gadiem ražošanas nozarēs ir nodarbināti 21% jauniešu, tehniskās nozarēs - 19%, finanses un banku pakalpojumi – 17%, vidējā/augstākā

¹ Sastādījis autors

līmeņa speciālists – 17%, apkalpojošā sfērā ir nodarbināti 15% jauniešu, citās nozarēs – 10%. Līdz ar to iespējams secināt, ka līdz ar izglītības un kvalifikācijas iegūšanu jaunieši strādā augstāka līmeņa un atbildības sfērās un nozarēs. Ja jaunākiem jauniešiem raksturīgs strādāt apkalpojošā sfērā, tad, kļūstot vecākiem, jauniešu skaits, kas ir nodarbināti apkalpojošā sfērā, samazinās, priekšplānā izvirzoties tādām nozarēm kā ražošanai, tehniskām nozarēm un finanšu sfērai.

Iemesli darbam pašreizējā darba vietā

Aizpildot anketu, respondentiem bija jānorāda iemesls, kāpēc tie strādā pašreizējā darba vietā. Atbildes dotas 3.13. attēlā. Atbildi “Strādāju attiecīgi iegūtai kvalifikācijai, profesijai” izvēlējās 28% aptaujāto, 19% atbildēja, ka “Citur nav kur” un tikpat daudz (19%) atbildēja, ka darba vietā ir “Ērts darba grafiks/iespēja savienot ar mācībām”, 5% nevarēja norādīt iemeslu, 29% jauniešu atzīmēja citu atbildi, paskaidrojot, ka “strādāju, jo patīk”, “nāca piedāvājums, tas bija tas, ko protu”, “ir ļoti interesants darba process, iespēja sadarboties ar savas nozares profesionāļiem”, “sirdslieta, dzīvesveids, hobijs, aizraušanās”, “jūtos darbā kā mājās”. Daļa min, ka pašreizējā darba vietā strādā dēļ augstā atalgojuma, daļa – laba kolektīva dēļ.

3.13. att. Iemesli darbam pašreizējā darba vietā¹

Sadalījumā pa vecuma grupām redzams, ka vecuma grupā no 15 līdz 19 gadiem 4 jaunieši nezina, kāpēc strādā šajā darba vietā, 3 jaunieši atzīmējuši, ka strādā/ir strādājuši attiecīgā darba vietā, jo citur nebija iespējas strādāt, 3 jaunieši bija nodarbināti konkrētā darba vietā ērta darba

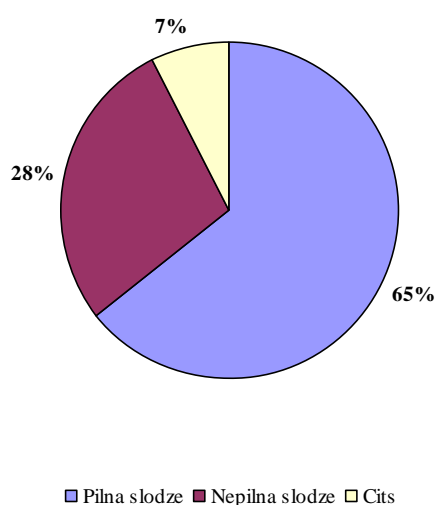
¹ Sastādījis autors

grafika dēļ, 3 jaunieši strādā attiecīgi iegūtai kvalifikācijai/profesijai, 2 jauniešiem šis darbs patīk. Vecuma grupā no 20 līdz 24 gadiem lielākā daļa (21 jaunieši) norādījuši, ka strādā konkrētā darba vietā, jo darbu ir ērti savienot ar mācībām/ērta darba grafiks, 15 jaunieši strādā darba vietā, kas atbilst to kvalifikācijai vai iegūtai profesijai, 14 jaunieši norādījuši, ka citur nebija iespējas strādāt, 5 jaunieši strādā, jo vēlas iegūt pieredzi, 4 jaunieši nezina, kāpēc strādā attiecīgā darba vietā, tikpat daudz (4) jauniešiem šis darbs patīk, 3 jauniešiem tā ir iespēja labi nopelnīt. Vairākums jauniešu pēc 25 gadu vecuma norādījuši, ka strādā pēc iegūtās kvalifikācijas, izglītības vai profesijas (24 jaunieši), darbs patīk 12 jauniešiem, citur nav, kur strādāt 11 jauniešiem, cits variants – 7, iespēja savienot ar mācībām/ērta grafiks – 5. Līdz ar to iespējams secināt, ka pēc izglītības iegūšanas jaunieši aktīvāk strādā pēc iegūtās kvalifikācijas/profesijas.

19% no kopējā jauniešu skaita norādījuši, kas strādā/ir strādājuši konkrētā darba vietā, jo citur nav bijusi iespēja strādāt. Dati rāda, ka 60% no šiem jauniešiem strādā apkalpojošā sfērā. 71% jauniešu ir ieguvuši vai ir ar vidējo izglītību, 19% ir nepabeigta augstākā izglītība.

Slodze darba vietā

Aptaujājot jauniešus par slodzi pašreizējā darba vietā, iespējams secināt, ka lielākā daļa jauniešu - 65% - strādā pilnas slodzes darbu, 28% - nepilnu slodzi, 7% paskaidrojuši, ka darbs ir pēc brīva grafika, darba grafiks nav stingri noteikts, kāds norādījis, ka strādā 2 stundas nedēļā, cits – 4 stundas nedēļā, vairāki jaunieši regulāri strādā virsstundas. Respondentu atbildes dotas 3.14. attēlā.

3.14. att. Slodze darba vietā¹

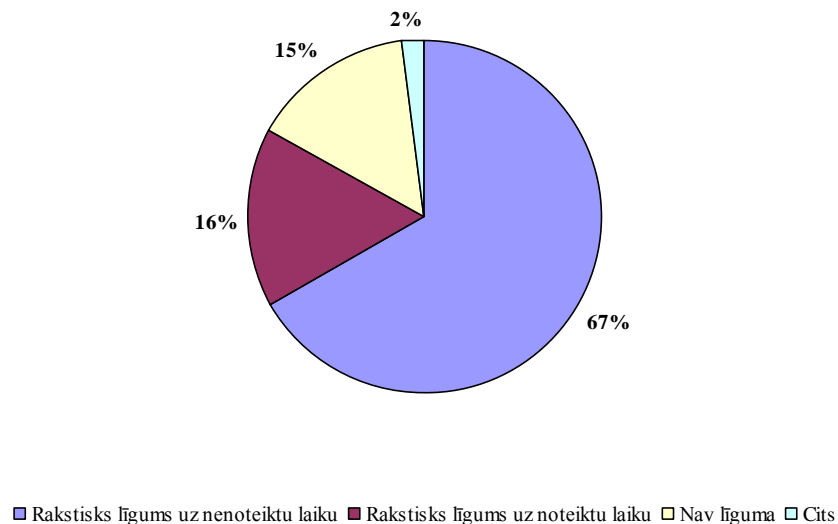
¹ Sastādījis autors

Darba slodzes veids dažādās vecuma grupās ir atšķirīgs. Jaunākiem jauniešiem raksturīgi ir strādāt nepilnu slodzi, kamēr jaunieši pēc 25 gadu vecuma lielākoties ir nodarbināti pilnu laiku. Vecuma grupā no 15 – 19 gadus veciem jauniešiem 4 jaunieši ir nodarbināti pilnas slodzes laiku, 13 - nepilnas. 20 līdz 24 gadus veco jauniešu grupā 42 jaunieši strādā pilnas slodzes laiku, 27 – nepilnas. 52 jaunieši pēc 25 gadu vecuma ir nodarbināti pilnas slodzes laiku, 7 jaunieši strādā nepilnā slodzē. Šādas atšķirības saistītas ar jauniešu noslodzi mācību iestādēs.

Analizējot datus par tiem jauniešiem, kas norādījuši, ka ir nodarbināti nepilnas slodzes laiku, ir iespējams secināt, ka 57% pašlaik mācās un strādā vienlaicīgi, 68% jauniešu strādā/ir strādājuši attiecīgā darba vietā dēļ iespējas savienot ar mācībām.

Līguma veids

Attēlā 3.15. dotas respondentu atbildes par līguma veidiem darba vietā.

3.15. att. Līgumu veidi¹

Vairākums respondentu (67%) norādījuši, ka darba devējs ir noslēdzis rakstisku darba līgumu uz nenoteiktu laiku, 16% strādā ar rakstisku līgumu uz noteiktu laiku, 15% jauniešu tiek nodarbināti nelegāli, jo līguma nav vispār, 2% izvēlējušies atbildi cits, norādot, ka strādā pamatojoties uz mutisku līgumu.

Līguma veids uz noteiktu termiņu pārsvarā raksturīgs jauniešiem vecuma grupā no 20 - 24 gadiem. Lielākoties šie jaunieši dzīvo citās pilsētās vai mazpilsētās (54%) un ir ieguvuši vidējo vai vidējo profesionālo izglītību. Analizējot tās kopsakarības, kas piemīt jauniešiem, kuri strādā

¹ Sastādījis autors

bez līguma, ir iespējams secināt, ka 78% jaunieši strādā nepilna slodzes darbu, 67% gadījumos tā ir apkalpojošā sfēra.

Apkopojot jauniešu anketēšanas rezultātus autors izdarījis šādus secinājumus:

- Jaunieši, kas mācās un strādā vienlaicīgi lielākoties ir jaunieši vecumā no 20 līdz 24 gadiem.
- Jaunieši no 15 līdz 19 gadu vecumam lielākoties tikai mācās, bet jaunieši pēc 25 gadiem – tikai strādā.
- Padziļinātai analīzes izdarīšanai par jauniešiem, kas ne mācās, ne strādā, ir nepietiekams respondentu skaits, tomēr saskatāms šo jauniešu vienojošais elements – nepietiekams izglītības līmenis (lielākoties vidējā izglītība).
- Starp darba meklētājiem gandrīz 1/3 daļa jauniešu ir ar vidējo izglītību.
- Jauniešiem lielākoties ir darba pieredze. Jaunākiem jauniešiem tā ir īstermiņa (darbs vasarās), vecākie jaunieši ir nodarbināti jau ilgāku laiku.
- Gandrīz puse jauniešu ir bijuši iesaistīti brīvprātīgā darbā.
- Jaunieši uzskata, ka darbu Latvijā atrast nav viegli, taču lielākā daļa (60%) apgalvo, ka pirmo darbu nebija grūti atrast. Visdrīzāk šo apgalvojumu nesakrītībā vainojami stereotipi par darba tirgu Latvijā.
- Vairākums jauniešu uzskata, ka darba devēji Latvijā augstāk par izglītību vērtē darba pieredzi, taču vienlaikus 58% jauniešu apgalvo, ka nav gatavi darīt jebkādu darbu, lai iegūtu darba pieredzi. Autors secina, ka jauniešiem iesaistīties darba tirgū svarīgākā motivācija nav darba pieredzes iegūšana.
- Vecāki jaunieši lielākoties ir nodarbināti pēc iegūtās izglītības un profesijas, vecāki jaunieši arī norāda, ka pirmo darba vietu bija atrast viegli.
- Trešdaļa jauniešu ir nodarbināti pakalpojumu nozarē.
- Jaunieši, kas strādā nepilnas slodzes darbu, lielākoties ir gados jaunāki, paralēli darbam arī mācās, raksturīgs darbs bez rakstiska darba līguma, uz nenoteiktu laiku.

3.2. Ekspertu interviju analīze

Pētījuma gaitā autors veica divas ekspertu intervijas saistībā ar jauniešu nodarbinātību. Interviju veids – daļēji strukturēta, tiešā intervija. Intervijās piedalījās karjeras konsultante Inta Lemešonoka (turpmāk tekstā 1.eksperts) no Jauniešu un vecāku karjeras informācijas un konsultēšanas centra un NVA darba tirgus daļas ESF projekta “Kompleksi atbalsta pasākumi” karjeras konsultante Sannija Tauriņa (2.eksperts). Intervijas tikai veiktas 2013.gada 10.aprīlī un 22.aprīlī.

Interviju laikā tika uzdoti jautājumi par jauniešu nodarbinātības problēmām, ar karjeru un izglītību saistīti jautājumi. Jautājumi ekspertiem doti 2.pielikumā un 3.pielikumā.

Karjeras 1.experts norāda, ka karjeras izglītības un prasmju ziņā Latvijā situācija nav iepriecinoša, taču pamazām redzami uzlabojumi. Apmēram 80% vidusskolēnu, beidzot mācību iestādi, nezina, ko darīt tālāk, tikai 20% jauniešu ir pārliecināti par nākotni. Latvijā redzama problēma, ka jaunieši pēc mācībām skolā, dodas studēt tikai kaut ko, nezinot, vai izvēlētais studiju virziens ir jauniešiem atbilstošs. Studējot nepareizā programmā, ar laiku ir risks rasties psiholoģiska rakstura problēmām. Darba tirgus šodien ir mainīgs un neparedzams, taču, ja ir atrasts pareizais studiju un dzīves virziens, ar spēcīgu motivāciju darba tirgū var gūt panākumus.

1.experts uzskata, ka galvenais veiksmīgas karjeras stūrakmens - nākotni un profesiju izvēlēties pēc tā, kas patīk un interesē. Tas nozīmē, ka jauniešiem skolas laikā jācenšas būt aktīvam, jāizmēģina dažādas ārpuskolas nodarbības, jāiesaistās projektos, brīvprātīgā darbā. 2.experts norāda, ka jauniešu nezināšana, ko tālāk darīt, bieži noved pie aizbraukšanas no valsts. Arvien vairāk vidusskolu absolventu izvēlas pēc mācību iestādes beigšanas doties darba meklējumos ārpus valsts, jo šis šķietami ir vieglākais ceļš, ko izvēlēties, ja nav skaidrs, ko studēt vai darīt tālāk. Jauniešu nodarbinātības problēmu cēlonis jāmeklē gan vispārējā ekonomiskajā situācijā, gan izglītības sistēmā, gan sociālā vidē un apstākļos, kuros jaunieši atrodas, gan pašos jauniešos. Autors piekrīt viedoklim, ka ir svarīgi zināt pašu jauniešu intereses, ja iespējams, mēģināt pēc šīm interesēm vadīties, izvēloties studijas augstākajās mācību iestādēs. Tomēr pastāv risks, ka jauniešu vēlmes un intereses nesakrīt ar darba tirgus prasībām. Raksturojot nodarbinātības problēmu cēloņus, autors uzskata, ka sociālā vide ir nozīmīgs faktors, kas var apdraudēt vai veicināt jauniešu nodarbinātību, tomēr, galvenokārt, izglītības, karjeras un darba izvēles ir atkarīgas no pašiem jauniešiem.

1.experts norāda, ka valstī trūkst karjeras konsultantu. Pēc eksperta teiktā "Latvijā ir apmēram 1000 vispārīzglītojošās skolas, bet uz visām skolām ir 56 karjeras konsultanti" (2009.gada vasarā pirmie 69 maģistranti absolvēja studiju programmu "Karjeras konsultants"¹ - autora piezīme). Konsultantam vajadzētu strādāt pilnu slodzi, ne dažas stundas nedēļā. Ārzemēs vienā skolā ir pat 5 karjeras konsultanti. Latvijā trūkst informācijas par karjeras konsultāciju iespējām. Presē, masu medijos ir nepieciešams regulāri informēt par karjeras prasmēm, konsultāciju iespējām.

Atbildot uz jautājumu - Latvijā ir daudz jauniešu, kas pārtrauc mācības, daudziem jauniešiem ir zems izglītības līmenis – pamatizglītība vai pat zemāks izglītības līmenis, vai karjeras konsultācija var palīdzēt šādiem jauniešiem? – 1.experts apgalvo, ka karjeras

¹ Karjeras izglītība skolā, Valsts izglītības attīstības aģentūra, http://www.viaa.gov.lv/files/news/727/karjeras_izgliitiba_skolaa_2010.pdf, skatīts 10.04.2013

konsultācija var palīdzēt celt jaunieša pašapziņu arī tad, ja jauniešs pametis mācību iestādi vai nav ieguvis pienācīgu izglītību. Turklāt šādiem jauniešiem līdz 25 gadu vecumam ir iespēja iegūt kvalifikāciju profesionālās skolās. Pēc 1.eksperta teiktā Latvijā vidusskolām trūkst kvalifikāciju ievirzes. Autors uzskata, ka Latvijā netrūkst vidusskolas ar ievirzi uz kādu atsevišķa mācību priekšmetu pastiprinātu apgūšanu (piemēram, ekonomikas, eksekto zinātņu, dabas, humanitāro zinātņu novirziens). Skolēniem nepieciešams vairāk apgūt tādas prasmes kā rakstītprasme, lasītprasme, argumentēšanas, komunikācijas un prezentēšanas prasmes.

Salīdzinot jauniešu bezdarba problēmas Latvijā un Eiropā, pēc 1.eksperta veiktajiem pētījumiem jauniešu nodarbinātību Latvijā ietekmē vispārējā ekonomiskā situācija, sabiedrības attieksme pret ekonomisko krīzi, sociālās problēmas. Jauniešu iesaistīšanos darba tirgū neveicina arī sarežģītā izglītības sistēma – bērniem un jauniešiem ir grūti mācīties, ir garlaicīgas stundas, novecojušas metodes, sarežģīts informācijas izskaidrošanas process, bērni ir tehniski gudrāki par skolotājiem. Labklājības valstīs jauniešu bezdarba cēloņi jāmeklē citur. Problēmas rodas no pārticības un tās sekām - jaunieši cieš no atkarībām, slinkuma, dažādām psiholoģiskām saslimšanām, depresijas, līdz ar to jauniešiem nav motivācijas būt nodarbinātiem. Taču ziemeļvalstīs, atšķirībā no Latvijas ir *follow up* (sekot - angļu val.) tīkls, kur problēmai pieslēdzas karjeras konsultanti, psihologi, ierēdņi, meklējot risinājumus. Latvijā ir apmēram 13 jauniešu riska grupas. Viena no lielākajām ir ar pedagoģisko procesu saistītā problēma - jauniešiem neveicas mācībās, vērojami zemi sasniegumi, trūkst motivācijas un jauniešs tādejādi pamet mācību iestādi, kas pakļauj jauniešim bezdarba riskam.

Pēc 2.eksperta novērojumiem, jaunieši bieži neapzinās, kas ir darbs. Daļa nav gatavi vispār strādāt. Augstais jauniešu bezdarba līmenis skaidri parāda problēmu - jauniešiem trūkst motivācijas stādāt, mūsdienās darbs vairs netiek uzskatīts par tikumu, vērojama pārlietu brīva attieksme pret darbu. Otra galējība - pārlietu lielās ambīcijas, īpaši jautājumā par darba samaksu. Jaunieši bez darba pieredzes bieži šajā jautājumā savas spējas pārvērtē.

Abi eksperti uzskata, ka Latvijā dzīvojošos jauniešus jādala divās grupās. Vienā grupā ir motivēti un mērķtiecīgi jaunieši, bet otrā tādi, kam trūkst pašdisciplinēšanās, nav motivācijas, piemīt slinkums. Šādi jaunieši gaida, kad valsts tiem kaut ko iedos, palīdzēs. Šī jauniešu grupa arī pēc 10 gadiem nebūs mainījusies. Problēmas cēlonis meklējams ģimenē un audzināšanā, pasaules redzējumā. Par cēloņa novēršanu jādomā visiem - ierēdņiem, ģimenei, pedagogiem, mācību iestādēm, sabiedrībai kopumā. Autors uzskata, ka ar jauniešiem, kas ir riska grupā un nākotnē var būt pakļauti bezdarbam, ir individuāli jāstrādā sociāliem dienestiem, mācību iestādēm, karjeras konsultantiem, psihologiem. Vislabāk, ja šiem jauniešiem tiktu sniegtas regulāras speciālistu konsultācijas, kuru rezultātā jauniešs būtu motivēts izvēlēties profesiju un iegūt izglītību.

Analizējot darba pieredzes nozīmi, 2.eksperts ir pārliecināts, ka Latvijā darba devējs augstāk vērtē jauniešu darba pieredzi nekā iegūto izglītību. Jaunietim var būt pat nepabeigta izglītība, taču, ja tam ir laba darba pieredze, šādu jauniešu darba devējs novērtēs augstāk nekā jauniešu, kurš ir pabeidzis studijas, bet nav strādājis nevienu dienu. Pret šādiem jauniešiem darba devēji izturas piesardzīgi un ir skeptiski. 2.eksperts arī norāda, ka izglītībai ir nozīme, jauniešiem noteikti jāmacās un jāiegūst vismaz vidējā izglītība. Pēc autora domām ir jāveicina jauniešus pēc vidusskolas beigšanas izvēlēties studēt augstākajās mācību iestādēs un iegūt vismaz 1.līmeņa augstāko profesionālo izglītību.

Atbildot uz jautājumu par mācību un darba apvienošanu, 1.eksperts uzskata, ka nevar viennozīmīgi atbildēt ar pareizi vai nepareizi, jo no filozofiskā viedokļa raugoties mācību un darba apvienošana vērtējama pozitīvi, šāds variants palīdz jauniešiem dzīvē norūdoties, var palīdzēt nākotnē pārvarēt krīzes. Darba devējs augstāk novērtēs šādu jauniešu. Taču, no otras puses, lai kļūtu labs profesionālis, nepieciešams studēt, ideālā gadījumā - lai apstākļi būtu tādi, ka iespējams tikai studēt. Bet, tā kā darba devējs no jaunieša sagaida noteiktas prasmes, tad tie jaunieši, kas būs skolas vai studiju laikā strādājuši kaut vai vasarās, brīvprātīgo darbu, citu neformālo darbu, tiks novērtēti augstāk nekā tie, kas tikai būs studējuši. 2.eksperts jautājumā par mācību un darba apvienošanu pauž atbalstošu viedokli un uzskata, ka, ja izvēlēta izglītības joma un darba nozare viena otru papildina, tad ir pat nepieciešami vienlaicīgi mācīties un strādāt. Mācību un darba apvienošana var dot jauniešiem rādījumu, mainīt attieksmi pret dzīvi, sevi un citiem. Tomēr 2.eksperts vērs uzmanību uz to, ka daļai darba devēju ir noraidoša attieksme pret mācību un darba vienlaicīgu apvienošanu. 2.eksperts ir pārliecināts, ka privātā sektorā šādu praksi atbalsta vairāk darba devēju nekā valsts sektorā. Autors uzskata, ka studiju un darba vienlaicīga apvienošana ir rūpīgi jāizvērtē, jāizsver, vai necietīs izglītības kvalitāte. Ja studiju intensitāte atļauj, tad studiju un darba apvienošana ir laba iespēja jauniešiem gūt darba pieredzi. Vislabāk, ja students var paralēli strādāt ar studijām saistītā nozarē.

2.eksperts pauž viedokli, ka jauniešu nākotne atkarīga tikai no viņiem pašiem, no jauniešu motivācijas būt noderīgiem sabiedrībai, viņu aktivitātes. Darba devējs skaidri vēlas zināt, ko jaunieši vēlas. 1.eksperts norāda, ka darba tirgū ir pieprasīti darbinieki, kam piemīt labas valodu prasmes - valsts valodas lietošana un īpaši dokumentu noformēšanā, angļu, kā arī angļiski nerunājošo valstu valodu zināšanas - vācu, spāņu, itāļu, franču, kā arī augstas datorprasmes, saskarsmes un komunikācijas prasmes, spēja strādāt komandā, spēja sevi motivēt, augsta stresa un slodzes izturība, augsta pašorganizācija un patstāvība, mērķtiecības un plānošanas prasmes, radošas pieejas prasmes, gatavība mainīties un spēja pielāgoties.

Abi eksperti ir vienprātīgi, ka ir būtiski jauniešiem sniegt atbalstu no ģimenes, izglītības iestādes, padarīt pieejamākus karjeras konsultanta pakalpojumus, strādāt pie jauniešu

nodarbinātības jautājumiem mērķtiecīgi, ne kampaņveidīgi, tad noteikti būs rezultāts. Autore piekrīt abu ekspertu uzskatiem.

Apkopojot ekspertu intervijas, redzamas galvenās vadlīnijas un problēmas saistībā ar jauniešu nodarbinātību:

- Jauniešiem nav pārliecības par savu nākotni, izvēlēto studiju virzienu, karjeru, darba virzienu. Salīdzinoši maza jauniešu daļa zina, ko vēlas darīt nākotnē.
- Grūtības saprast īsto studiju virzienu daudzus jauniešus spiež izvēlēties par labu emigrācijai.
- Jauniešu bezdarba problēmās vaina jāmeklē gan pašos jauniešos, gan izglītības sistēmā, kā arī sociālajā vidē, kurā atrodas jaunieši.
- Latvijā trūkst karjeras konsultantu, kas varētu palīdzēt jauniešiem atrast piemērotāko izglītības un karjeras virzienu.
- Jauniešu nodarbinātības jautājumos liela nozīme ir izglītības sistēmai un mācīšanās procesam skolās. Bieži jauniešiem trūkst motivācijas mācīties, jo mācību process šķiet garlaicīgs, līdz ar to palielinās risks priekšlaicīgi atstāt skolu.
- Jauniešiem iekļauties darba tirgū traucē pārlietu lielās ambīcijas, brīvā attieksme pret darbu.
- Latvijā ir divas jauniešu grupas. Vienu veido jaunieši, kam ir augsts motivācijas līmenis, kas zina, ko vēlas, mācās un mēģina sevi attīstīt. Otrā grupā ir jaunieši, kas nemācās vai nav pietiekami motivēti mācīties.
- Daļa darba devēju augstāk par izglītību vērtē jaunieša darba pieredzi. Jauniešus bez darba pieredzes darba devēji nelabprāt pieņem darbā.
- Mācību un darba apvienošana atsevišķos gadījumos tiek uzskatīta par lietderīgu, jo tā ļauj jauniešiem iegūt praktiskās zināšanas paralēli mācību procesam. Daļa darba devēju augstu vērtē šādus jauniešus.
- Iesaistīšanās brīvprātīgā darba aktivitātēs, darbs vasarās ir iespēja iegūt praktiskās zināšanas, darba pieredzi.
- Darba tirgū tiek pieprasīti jaunieši, kas labi pārvalda svešvalodas, apveltīti ar komunikācijas prasmēm, spējīgi izturēt augstus stresa un slodzes apstākļus, ir mērķtiecīgi, radoši, patstāvīgi.
- Nodarbinātības jautājumos jauniešiem jau šodien ir būtiski saņemt atbalstu no ģimenes, pedagogiem, jauniešiem jābūt iespējai saņemt karjeras konsultācijas.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Pētījuma gaitā tika izdarīti sekojoši secinājumi:

1. Valsts ekonomikas labvēlīgas izaugsmes gadījumā katras valsts prioritāte ir rūpes par augsta nodarbinātības līmeņa sasniegšanu un bezdarba samazināšanu.
2. Jaunieši pēc ekonomiskās aktivitātes var būt gan aktīvi, gan neaktīvi. Tie, kas ir nodarbināti vai meklē darbu ir ekonomiski aktīvi, bet tie, kas mācās un darbu nemeklē – ekonomiski neaktīvi.
3. Jauniešus ietekmē visas bezdarba formas, vistiešāk uz jauniešiem attiecas frikcionālā bezdarba forma, kad jaunieši pēc mācību iestāžu beigšanas meklē darbu, taču īslaicīgais bezdarbs draud pārvērsties par strukturālu parādību, jauniešiem nespējot iekļauties darba tirgū. Cikliskais bezdarbs jauniešus ietekmē tikpat lielā mērā kā pārējo darbaspēku, taču ekonomikas lejupslīdes fāzē, kad sākas straujš bezdarba pieaugums, jauniešiem var būt mazākas izredzes palikt nodarbinātiem, gadījumā, ja tiem ir zemākas prasmes vai izglītības līmenis nekā citiem nodarbinātajiem.
4. Tā kā jauniešu bezdarba līmeni aprēķina kā attiecību starp jauniešiem bezdarbniekiem vecumā no 15 līdz 24 gadiem pret kopējo darbaspēku šajā pašā vecuma grupā, jauniešu bezdarba līmenis parasti ir augstāks kā kopējais bezdarba līmenis, jo liela daļa jauniešu 15 līdz 24 gadu vecumā ir ārpus darba tirgus mācību un studiju dēļ.
5. Jauniešu nodarbinātību ietekmē ieguldījumi cilvēkkapitālā – jo agrākā vecumā tie sākas un jo mērķtiecīgāki tie ir, jo pastāv mazāks risks, ka jaunieši nākotnē nespēs iekļauties darba tirgū. Iegūtās izglītības līmenis ir būtisks indikators - jo augstāks izglītības līmenis, jo lielāka nodarbinātības varbūtība, augstāks darba ražīgums un mazāks bezdarba risks. Jaunieši, kas ieguvuši augstāko izglītību, darba tirgū ir labāk konkurētspējīgi.
6. Pastāv vairākas ar jauniešu nodarbinātību saistītas problēmas. Viens no šķēršļiem, kas kavē jauniešu iekļaušanos darba tirgū, ir viņu nepietiekamais vecums, darba pieredzes trūkums, nespēja atrast pirmo darba vietu un nepietiekamais izglītības līmenis. Šie faktori veicina jauniešu bezdarba līmeņa pieaugumu.
7. Jauniešu nodarbinātības politikai Latvijā nedarbojas efektīvi, tai nav skaidra virziena, nav noteikti konkrēti mērķi un rezultāti, ko panākt ar nodarbinātības pasākumiem jauniešiem, par jauniešu nodarbinātības problēmu risinājumiem tiek domāts, kad problēmas kļūst redzamas, trūkst tālejoša skatījuma uz jauniešu nodarbinātības problēmām.
8. Samazinās jauniešu darbaspēka piedāvājums. 15 līdz 24 gadus vecu jauniešu skaits laika posmā no 2011. līdz 2012.gadam ir samazinājies par 21 tūkst. jauniešu. Šādu jauniešu skaita strauju samazināšanos ietekmējis negatīvs dabiskais pieaugums un negatīvs migrācijas saldo.

9. Emigrācija jauniešu grupā ir visizteiktākā – laika posmā no 2009. līdz 2011.gadam vislielākais valsti pametušo skaits bija vecuma grupā no 20 līdz 24 gadiem. Šāda situācija saistīta ar jauniešu grūtībām atrast darbu Latvijā pēc izglītības iegūšanas.
10. Jauniešu vecumā līdz 24 gadiem ekonomiskā aktivitāte, nodarbinātība, kā arī darba meklētāju skaits ir zemākā līmenī nekā citās iedzīvotāju grupās, taču vērojams straujš ekonomiskās aktivitātes un nodarbinātības pieaugums pēc 25 gadu vecuma, kad liela daļa jauniešu pēc izglītības iegūšanas vēlas iekļauties darba tirgū.
11. Vidēji 57% Latvijas uzņēmumu strādā 10% jauniešu. Viens no iemesliem tik nelielam nodarbināto jauniešu skaitam Latvijas uzņēmumos ir darba devēju vēlme samazināt darbaspēka izmaksas, neieguldot gados jaunu darbinieku apmācīšanās, jo lielai daļai jauniešu trūkst darba pieredzes vai tā ir nepietiekama.
12. Jauniešu bezdarba līmenis 2012.gada 1.ceturksnī no ekonomiski aktīvo jauniešu kopskaita bija 29,7%, taču, lai gan jauniešu bezdarbs 2013.gada 1.ceturksnī sastādīja 22,2%, bezdarba līmenis jauniešu grupā ir vēl arvien ir salīdzinoši augsts.
13. Darba meklētāju īpatsvars (%) ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā jauniešu vidū gandrīz divas reizes pārsniedz pārējo vecumgrupu rādītājus. Pēc “Eurostat” datiem jauniešu bezdarba līmenis 2013.gada martā Latvijā bija septītais augstākais Eiropā.
14. Pastāv divas jauniešu grupas, kurām ir grūtības iekļauties darba tirgū. Vienā no grupām ir jaunieši, kam ir zems izglītības līmenis, kuri ir pārtraukuši mācības. Šiem jauniešiem pastāv nopietns risks kļūt par ilgstošiem bezdarbniekiem. Otrā grupā ir jaunieši, kas studē vai tikko ir pabeiguši studijas, taču šiem jauniešiem trūkst praktisko iemaņu. Darba devēji nelabprāt pieņem darbā šādus jauniešus.
15. Pieaug tādu jauniešu skaits, kas pēc pamatskolas un vidusskolas beigšanas mācības izvēlas neturpināt. 1/3 jauniešu pēc vidusskolas beigšanas izvēlas nemācīties ne profesionālās mācību iestādēs, ne arī studēt augstākajās izglītības iestādēs. Iemesli mācību neturpināšanai ir jauniešu emigrācija, studijas ārzemēs, nelabvēlīgi sociālie apstākļi, sliktas sekmes, motivācijas trūkums.
16. Visvairāk jauniešu, kas pārtrauc mācības dzīvo lauku reģionos - 2012.gadā vecuma grupā no 18 līdz 24 gadiem 18,9% vīriešu pārtrauca mācības. Jaunieši lauku reģionos ir vairāk pakļauti bezdarba riskam kā jaunieši no pilsētām.
17. Jaunieši darba tirgū tiek diskriminēti pēc vecuma, dzimuma, darba pieredzes trūkuma, kā arī krievu valodas nezināšanas dēļ. Gados jaunām sievietēm ir nepilnīga pieeja darba tirgum reprodūktīvā vecuma dēļ. Sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma ir bezdarba riska grupā, viņām ir vislielākās grūtības atrast darbu.

18. Pēdējos gados lielākā daļa studentu izvēlas studēt sociālās zinātnes, komerczinības un tiesības, pēdējā vietā atstājot izglītības, dabas zinātņu, matemātikas un informācijas tehnoloģiju programmas. Komerczinību, tiesību, sociālajās nozarēs vērojama speciālistu pārprodukcija, minēto nozaru speciālisti ir pakļauti lielākam bezdarba riskam kā citu nozaru pārstāvji.
19. Nākotnes prognozes liecina, ka jauniešu skaits Latvijā pastāvīgi samazināsies, visaugstākais negatīvais migrācijas saldo sagaidāms tieši personām vecuma grupā no 20 līdz 29 gadiem, līdz ar to Latvijā paredzams zems jauniešu darbaspēka piedāvājums.
20. Tiek prognozēts, ka nākotnē jauniešu ekonomiskā aktivitāte un nodarbinātība palielināsies, veicinot ātrāku jauniešu ienākšanu darba tirgū, taču, ņemot vērā tendenci, ka jauniešu vecums, kad tie ienāk darba tirgū, palielinās, šī prognoze nav tik viennozīmīga.
21. Pēc autora veiktā pētījuma analīzes izdarīti secinājumi, ka $\frac{1}{4}$ daļa jauniešu mācās un strādā vienlaicīgi, pārsvarā tie ir jaunieši no 20 līdz 24 gadu vecumam. Jaunāki jaunieši lielākoties tikai mācās, bet vecāki jaunieši tikai strādā.
22. Jauniešiem lielākoties ir darba pieredze. Jaunākiem jauniešiem tā ir īsāka (darbs vasarās), vecāki jaunieši lielākoties ir nodarbināti jau ilgāku laiku. Šis aspekts saistīts ar jauniešu ekonomisko aktivitāti – jo vecāki ir jaunieši, jo ekonomiski aktīvāki tie kļūst.
23. Vērojama sakarība starp vecumu un nodarbinātību pēc iegūtās izglītības atbilstošā nozarē – jo vecāki ir jaunieši, jo lielāka ir jauniešu nodarbinātība pēc iegūtās izglītības un profesijas, vecāki jaunieši biežāk kā jaunāki arī norāda, ka pirmo darba vietu bija atrast viegli.
24. Jauniešiem svarīgākā motivācija, uzsākot darba gaitas, ir iespēja nopelnīt.
25. Lai arī lielākā daļa jauniešu (60%) apgalvo, ka pirmo darbu nebija grūti atrast, jaunieši uzskata, ka darbu Latvijā atrast nav viegli. Visdrīzāk šo apgalvojumu nesakrītībā vainojami stereotipi par darba tirgu Latvijā.
26. Vairākums jauniešu uzskata, ka darba devēji Latvijā augstāk par izglītību vērtē darba pieredzi, taču vienlaikus 58% jauniešu apgalvo, ka nedarīs jebkādu darbu, lai iegūtu darba pieredzi. Darba pieredze lielai daļai jauniešu nav izteikta prioritāte, daudzi tiecas pēc prestiža darba, augstiem ienākumiem. Lielā mērā šāda jauniešu attieksme daudziem jauniešiem neļauj iekļauties darba tirgū, radot sabiedrībā negatīvus priekšstatus par jauniešiem kā darbaspēku.
27. Pastāv saistība starp darba vietas izvēli un jaunieša izglītības līmeni. 60% jauniešu, kas strādājuši konkrētā darba vietā tāpēc, ka citur nav bijusi iespēja, bija nodarbināti pakalpojumu nozarē, 71% no šiem jauniešiem ir ieguvuši vispārējo vidējo izglītību. Līdz ar izglītības un kvalifikācijas iegūšanu jaunieši strādā augstāka līmeņa un atbildības sfērās un nozarēs. Ja jaunākiem jauniešiem raksturīgs strādāt apkalpojošā sfērā, tad, kļūstot vecākiem,

- jauniešu skaits, kas ir nodarbināti apkalpojošā sfērā, samazinās, priekšplānā izvirzoties tādām nozarēm kā ražošanas, tehniskām nozarēm un finanšu sfērai.
28. Jaunieši, kas strādā nepilnas slodzes darbu, lielākoties ir gados jaunāki, paralēli darbam arī mācās, raksturīgs darbs bez rakstiska darba līguma. Šāda situācija saistīta ar izglītības iegūšanu, brīvajā laikā jauniešiem nedaudz piestrādājot.
 29. Jauniešu, kas ne mācās, ne strādā vienojošais elements – nepietiekams izglītības līmenis (vidējā izglītība). Starp darba meklētājiem gandrīz 1/3 daļa jauniešu ir ar vidējo izglītību.
 30. Pēc autora veikto ekspertu interviju analīzes izdarīti secinājumi, ka jauniešiem nav pārliecības par savu nākotni, izvēlēto studiju virzienu, karjeru, darba virzienu. Salīdzinoši maza daļa zina, ko vēlas darīt nākotnē.
 31. Jauniešu nodarbinātības jautājumos liela nozīme ir izglītības sistēmai un mācīšanās procesam skolās. Bieži jauniešiem trūkst motivācijas mācīties, jo mācību process šķiet garlaicīgs, līdz ar to palielinās risks priekšlaicīgi atstāt skolu.
 32. Jauniešiem iekļauties darba tirgū traucē pārlietu lielās ambīcijas, brīvā attieksme pret darbu.
 33. Mācību un darba apvienošana atsevišķos gadījumos tiek uzskatīta par lietderīgu, jo tā ļauj jauniešiem iegūt praktiskās zināšanas paralēli mācību procesam. Daļa darba devēju augstu vērtē šādus jauniešus.
 34. Darba tirgū tiek pieprasīti jaunieši, kas labi pārvalda svešvalodu, apveltīti ar komunikācijas prasmēm, spējīgi izturēt augstus stresa un slodzes apstākļus, ir mērķtiecīgi, radoši, patstāvīgi.
 35. Latvijā trūkst karjeras konsultantu, kas varētu palīdzēt jauniešiem atrast piemērotāko izglītības un karjeras virzienu.

Balstoties uz veiktajiem secinājumiem, izvirzīti sekojoši priekšlikumi:

1. Tā vietā, lai koncentrētos uz jauniešu bezdarba apkarošanu, valdībai būtu jāveido jauniešu nodarbinātības politika. Jauniešu nodarbinātības palielināšanai jāveic ieguldījumi cilvēkkapitālā. To nepieciešams darīt gan tādu atbildīgo valsts institūciju līmenī kā Izglītības un zinātnes ministrija un Ekonomikas ministrija, Finanšu ministrija, gan ģimenes ietvaros. Jāveic sabiedrības izglītošana par cilvēkkapitāla nozīmīgumu nodarbinātības veicināšanā.
2. Karjeras izglītība jāveido kā atsevišķs mācību priekšmets. Izglītības un zinātnes ministrijai jānodrošina karjeras izglītības programmas skolēniem visa mācību gada garumā, nevis fakultatīvi. Karjeras izglītība jāveido kā sadarbības modelis starp skolēnu, vecākiem, izglītības iestādēm (pamatizglītības, vidējās izglītības un augstākās izglītības), darba devēju.
3. Nepieciešams pilnveidot augstākās izglītības programmas, nodrošinot prakses iespējas studentiem, kas studē praktiskās nozarēs (piemēram, akadēmiskās izglītības studiju programmas tehniskajās zinātnēs).

4. Izglītības un zinātnes ministrijai jāveicina skolēnu interese izvēlēties studēt eksektās, dabas un tehniskās zinātnes šādos veidos: nodrošinot interesantu un vieglāk saprotamu mācību procesu, liekot lielāku uzsvaru uz minētiem mācību priekšmetiem, kā arī skolēniem nodrošinot iespēju piedalīties praktiskās nodarbībās pie potenciālajiem nozares darba devējiem.
5. Valdībai jānodrošina bezmaksas augstākās izglītības pieejamība, vienlaikus arī ceļot izglītības kvalitāti, tādējādi celtos darba ražīgums, kas veicinātu valsts labklājību, IKP pieaugumu, veidotos atgriezeniskā saite, kas ļautu vairāk līdzekļu ieguldīt izglītībā.
6. Lai nodrošinātu jauniešu darba pieredzes iegūšanu, valstij jāsniedz jauniešiem prakses iespējas konkrētās studiju nozares ietvaros pusgadu pēc profesionālās un/vai augstākās mācību iestādes pabeigšanas. Šādā gadījumā nepieciešami nodokļu atvieglojumi tiem darba devējiem, pie kā jaunieši ir nodarbināti.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. - <http://www.em.gov.lv/>, 2013. - 15.marts
2. Informatīvais ziņojums, Latvijas nostāja Eiropas Savienības Nodarbinātības, sociālās politikas, veselības un patērētāju lietu ministru padomes 2012.gada 17.februāra sanāsmē izskatāmajos jautājumos [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Ministru kabinets. - <http://mk.gov.lv>, - 2013. - 16.apr.
3. Jaunatnes politika: Nozaru politika [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. - <http://izm.izm.gov.lv>, - 2013. - 15.marts
4. Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009. - 2018.gadam [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. - <http://izm.izm.gov.lv/>, - 2013. - 20.apr.
5. Latvijas kopējais sociālās iekļaušanas memorands [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Labklājības ministrija. - <http://www.lm.gov.lv/>, - 2013. - 16.apr.
6. Mazizglītoto mazākumtautību jauniešu integrācija darba tirgū, Baltic Institute of Social Sciences [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. - <http://izm.izm.gov.lv/>, - 2013. - 25.febr.
7. Pagarinās NVA asistentu prakšu projekta ilgumu: Aktuāli [Elektroniskais resurss]/ Labklājības ministrija. - <http://www.mk.gov.lv/>, - 2013. - 06.maijs
8. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, 2012.gada decembris [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. - <http://www.em.gov.lv/>, - 2013. - 24.apr.
9. Eiropas Parlamenta 2012. gada 24. maija rezolūcija par iniciatīvu jauniešu nodarbinātības izredžu palielināšanai [Elektroniskais resurss]/ Eiropas Parlaments. - <http://www.europarl.europa.eu/>, - 2013. - 27.febr.
10. Gados jauni darbinieki - fakti un skaitļi. Jauniešu nodarbinātība [Elektroniskais resurss]/ Eiropas darba drošības un veselības aizsardzības aģentūra. - <https://osha.europa.eu/lv/>, - 2013. - 22.febr.
11. Global Employment Trends 2013 [Elektroniskais resurss]/ International Labour Organization. - <http://www.ilo.org/>, - 2013. - 19.maijs
12. Glossary:Employment rate [Elektroniskais resurss]/ European Commission, Eurostat. - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, - 2013. - 25.maijs
13. Glossary:Youth Unemployment [Elektroniskais resurss]/ European Commission, Eurostat. - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, - 2013. - 24.maijs

14. Īss pārskats par darba tirgu, Latvija - Valsts Līmenis [Elektroniskais resurss]/ EURES Eiropas darba un mobilitātes portāls. - <https://ec.europa.eu/>, 2013. - 24.maijs
15. Youth employment [Elektroniskais resurss]/ European Commission. - <http://ec.europa.eu/>, - 2013. - 12.marts
16. 2011.gada tautas skaitīšana - Galvenie rādītāji [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvalde. - <http://www.csb.gov.lv/>, - 2013. - 02.apr.
17. Darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā: Nodarbinātība un bezdarbs -datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013.- 18.apr.
18. Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības līmenis, darba meklētāju īpatsvars: Nodarbinātība un bezdarbs - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 25.marts
19. Euro area unemployment rate at 12,1%: Eurostat news release [Elektroniskais resurss]/ Eurostat. - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, - 2013. - 18.maijs
20. Grādu un kvalifikāciju ieguvušo studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un koledžās, Izglītība - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 18.apr.
21. Jaunieši vecumā no 18 līdz 24 gadiem, kuri pārtraukuši mācības, sadalījumā pēc dzimuma pilsētās un laukos, Nodarbinātība un bezdarbs - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 18.apr.
22. Jauniešu bezdarbs Latvijā samazinās: Notikumi, [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvalde. - <http://www.csb.gov.lv/>, - 2013. - 18.maijs
23. Pamatskolu un vidusskolu beigušo turpmākā izglītība, Izglītība - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 19.marts
24. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc vecuma, dzimuma un ģimenes stāvokļa gada sākumā: Iedzīvotāji - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 18.maijs
25. Starptautisko ilgtreimiņa migrantu vecuma un dzimuma struktūra: Iedzīvotāji - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 02.maijs
26. Studentu skaits pa izglītības tematiskajām grupām augstskolās un koledžās, Izglītība - datubāze [Elektroniskais resurss]/ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes. - <http://data.csb.gov.lv/>, - 2013. - 18.apr.

27. 2012.gada darba tirgus apskats [Elektroniskais resurss]. - <http://visspardarbu.lv/>, - 2013. - 23.apr.
28. 500 jaunieši-bezdarbnieki varēs apgūt iemaņas darbnīcās: Jaunami [Elektroniskais resurss]/ Nodarbinātības valsts aģentūra. - <http://www.nva.gov.lv/>, - 2013. - 05.apr.
29. Akadēmiskā terminu datubāze [Elektroniskais resurss]/ LZA Terminoloģijas komisija. - <http://termini.lza.lv>, - 2013. - 15.marts
30. Atrast darbu - garš, reizēm rezultatīvs process: jauniešu stāsti [Elektroniskais resurss]. - <http://www.delfi.lv/>, - 2013. - 20.febr.
31. Brodiņš A. Pētījums atklāj jauniešu priekšrocības darba tirgū: Blogs-viss par darbu [Elektroniskais resurss]. - <http://visspardarbu.lv/>, - 2013. - 25.febr.
32. Bikse V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi: Mācību līdzeklis. - Rīga: SIA "Izglītības soļi", 2007. - 454 lpp.
33. Darba tirgus tendences 2012.gadam [Elektroniskais resurss]. - <http://www.ifinances.lv/>, - 2013. - 23.apr.
34. DeFreitas G. Young workers in the global economy: Job challenges in North America, Europe and Japan. - UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2008. - 360 p.
35. Demography and its economic consequences in the Baltics: The case of Latvia, Discussion paper [Elektroniskais resurss]/ Swedbank. - <http://www.swedbank.lv/>, - 2013. - 02.apr.
36. Diskriminācija - neredzama, bet jūtama: Valsts cilvēktiesību centrs [Elektroniskais resurss]/ Komersanta Vēstnesis. - <http://www.kvestnesis.lv/>, - 2013. - 06.marts
37. Economics A-Z terms beginning with S: Economics, Economics A-Z [Elektroniskais resurss]/ The Economist. - <http://www.economist.com>, 2013. - 18.maijs
38. Eglīte S. Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā: Promocijas darba kopsavilkums. - Rīga: LU, 2006. - 45 lpp.
39. Ehrenberg R., Smith R. Modern Labor Economics: Theory and public Policy, 11th edition. - Boston: Pearson Education, Inc., 2009. - 642 p.
40. Gaigals J. Aisberga redzamā un neredzamā daļa [Elektroniskais resurss]. - <http://www.ir.lv/>, - 2013. - 14.apr.
41. Jauniešu darba prakse: NVA ESF projekta "Kompleksi atbalsta pasākumi" [Elektroniskais resurss]/ Nodarbinātības valsts aģentūra. - <http://www.nva.gov.lv/>, - 2013. - 12.apr.
42. Jauniešu bezdarba apburtais loks - atbildīgi visi [Elektroniskais resurss]. - <http://www.e-klase.lv/>, 2013. - 15.febr.
43. Jauniešu bezdarba problēmu risināšanai piešķir 80 miljonus: Ziņas [Elektroniskais resurss]. - <http://financenet.tvnet.lv/>, - 2013. - 06.maijs

44. Jauniešu bezdarbs, Eiropa. Mīti un realitāte [Elektroniskais resurss]. - <http://ltvzinass.lv/>, - 2013. - 15.febr.
45. Jauniešu bezdarbs Eiropā [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. - <http://www.lbas.lv/>, 2013. - 11.febr.
46. Jaunieši neatbilst darba tirgus prasībām, Dienas Bizness [Elektroniskais resurss]. - <http://www.cvmarket.lv/>, - 2013. - 20.febr.
47. Jaunieši no Latvijas emigrē, jo neprot krievu valodu: Viedokļi [Elektroniskais resurss]. - <http://www.tvnet.lv/>, - 2013. - 13.maijs
48. Karjeras izglītība skolā [Elektroniskais resurss]/ Valsts izglītības attīstības aģentūra. - <http://www.viaa.gov.lv/>, - 2013. - 10.apr.
49. Krasnopjorovs O. Jauniešu bezdarbs [Elektroniskais resurss]/ Latvijas Banka. - <http://www.bank.lv/>, - 2013. - 27.febr.
50. Krūmiņa I. Darbaspēka paaudžu nomaiņa Latvijā// Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā: Zinātniski pētnieciskie raksti/ P.Zvidriņa red. - Rīga: Zinātne, 2007. - 104.lpp. - 117.lpp.
51. Latvijā augstākais jauniešu bezdarbs Baltijā: LTV ziņu dienests [Elektroniskais resurss]. - <http://zinass.ltv.lv/ltv/>, - 2013. - 15.apr.
52. Nodarbinātības politiku plānots izstrādāt līdz aprīlim: Rakstu sadaļas [Elektroniskais resurss]. - <http://building.lv/>, - 2013. - 15.apr.
53. Krasnopjorovs O. Jauniešu bezdarbs Latvijā un Eiropā: reāla problēma vai skaitļu dancis? [Elektroniskais resurss]. - <http://www.delfi.lv/>, 2013. - 03.marts
54. Platace L. Jaunieši un bezdarbs - problēma ne tikai Latvijā [Elektroniskais resurss]. - <http://www.lvportals.lv/>, 2013. - 12.febr.
55. Pieaudzis ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits: Ziņas [Elektroniskais resurss]. - <http://www.apollo.lv/>, 2013. - 24.maijs
56. Pirvica M. Latvijas nacionālā bagātība - valsts valoda (darba likuma grozījumu ietvaros) [Elektroniskais resurss]. - <http://www.diena.lv/>, - 2013. - 24.febr.
57. Slavin S. Macroeconomics: 9th edition. - New York: McGraw-Hill/Irwin, 2009. - 562 p.
58. Šenfelde M. Makroekonomika: 4.izdevums. - Rīga: RTU Izdevniecība, 2012. - 244 lpp.
59. Šenfelde M. un citi. Makroekonomika. Mācību līdzeklis. - Rīga: Kamene. 2003. - 220 lpp.
60. Tautas attīstība: Mācību līdzeklis / Galv.red. E.Lunes vadībā. - Rīga: Jumava, 2002. - 267 lpp.
61. Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca: Letonika.lv [Elektroniskais resurss]. - <http://www.letonika.lv/>, - 2013. - 10.apr.
62. Tiesībsargs: 43% jaunās māmiņas saskārušās ar diskriminējošu attieksmi darbā ģimenes stāvokļa dēļ, LETA [Elektroniskais resurss]. - <http://www.diena.lv/>, - 2013. - 15.maijs

63. Viļuma V. Pārdevējs – stabils līderis pieprasītāko profesiju topā: Darbs [Elektroniskais resurss]. - <http://www.db.lv/>, - 2013. – 24.maijs

PIELIKUMI

Anketas “Jauniešu nodarbinātība Latvijā” jautājumi

Izmantotā platforma – <http://visidati.lv/>

Anketas jautājumi:

Dzimums

- Vīrietis
- Sieviete

Dzīves vieta

- Rīga
- Pierīga
- Daugavpils
- Jelgava
- Jēkabpils
- Jūrmala
- Liepāja
- Rēzekne
- Valmiera
- Ventspils
- Cita pilsēta vai mazpilsēta
- Lauki

Izglītības līmenis

- Pamatskolas
- Vidējā
- Vidējā profesionālā
- Bakalaura / augstākā profesionālā
- Nepabeigta augstākā
- Maģistrs
- Doktors
- Cits

Tautība

- Latviešu
- Krievu
- Cita

1. Vecums

- 15-19
- 20-24
- 25-30

2. Nodarbošanās

- Mācos
- Strādāju
- Mācos un strādāju
- Nestrādāju un nemācos
- Cits

3. Pašreizējā ekonomiskā aktivitāte

- Strādāju
- Meklēju darbu
- Mācos, tāpēc darbu nemeklēju
- Cits

4. Vai Tev ir darba pieredze?

- Jā, strādāju jau ilgāku laiku
- Jā, esmu strādājis vasarās
- Nē, nekad neesmu strādājis
- Cits

5. Vai Tu esi bijis iesaistīts brīvprātīgā darbā (darbs bez atalgojuma)?

- Jā
- Nē
- Cits

6. Sakārto prioritāšu secībā (punkti no 5-1), Tavuprāt, motivāciju iesaistīties darba tirgū (5 - ļoti svarīgi, 1 - pilnīgi nesvarīgi)

- Lai iegūtu pieredzi
- Lai nopelnītu naudu
- Lai vecākiem nebūtu mani jāuztur
- Lai sāktu patstāvīgu dzīvi
- Lai būtu interesantāka dzīve

7. Lūdzu, atzīmē, Tavuprāt, atbilstošāko atbildi pretī katram apgalvojumam (pretī karam apgalvojumam iespējama tikai viena atbilde)!

Apgalvojums	Piekrītu vai drīzāk piekrītu	Nepiekrītu vai drīzāk nepiekrītu	Grūti pateikt
Ja man būtu daudz naudas un nebūtu nepieciešami papildus līdzekļi, es nestrādātu			
Darbs ir veids, kā es jūtos noderīgs sabiedrībai			
Darbs man sniedz iespēju izpausties, attīstīt un pielietot savas spējas			
Darbs nepieciešams tādēļ, lai nopelnītu naudu			
Jebkurš darbs ir nozīmīgs un vērtīgs			
Latvijā atrast darbu ir viegli			
Es būtu gatavs darīt jebkādu darbu, lai iegūtu pieredzi			
Darba samaksa Latvijā ir taisnīga un atbilstoša katra spējām un kvalifikācijai			
Jauniešiem Latvijā atrast darbu ir vieglāk nekā vecākiem cilvēkiem			
Ja man būtu iespēja, es dotos uz ārzemēm strādāt			
Darba devēji augstāk vērtē izglītību nekā darba pieredzi			

8. Vai Tu esi par mācību un darba apvienošanu?

- Jā, ja tas palīdz darba pieredzes gūšanai
- Nē, labāk iegūt kvalitatīvu izglītību un sākt strādāt pēc izglītības iegūšanas
- Nav viedokļa
- Cits

9. Uz turpmākiem jautājumiem, lūdzu, atbildi, ja esi strādājis vai strādā! Vai atrast pirmo darba vietu bija viegli?

- Jā

- Nē
- Cits

10. Vai Tu strādā atbilstoši savai izglītībai, iegūtai profesijai?

- Jā
- Nē
- Daļēji
- Neesmu ieguvis profesiju/kvalifikāciju
- Cits

11. Nozare, kurā esi nodarbināts

- Apkalpojošā sfēra
- Finances, banku darbība
- Ražošana
- Tehniskās nozares
- Vidējā vai augstākā līmeņa speciālists
- Cits

12. Kāpēc Tu strādā pašreizējā darba vietā/nozarē?

- Citur nav kur
- Ērts darba grafiks (iespēja savienot ar mācībām)
- Strādāju attiecīgi iegūtajai kvalifikācijai/profesijai
- Īsti nezinu
- Cits

13. Slodze darba vietā

- Pilna slodze
- Nepilna slodze
- Cits

14. Darba līguma forma darba vietā

- Rakstisks līgums uz nenoteiktu laiku
- Rakstisks līgums uz noteiktu laiku
- Nav līguma

- Cits

Ekspertu intervija ar karjeras konsultanti Intu Lemešonoku

Datums, laiks, vieta - 10.04.2013, 9.00 – 10.30, Jauniešu un vecāku karjeras informācijas un konsultēšanas centrs, Kr.Valdemāra 8, Rīga

Intervijas jautājumi:

1. Lūdzu, pastāstiet par Jūsu pieredzi saistībā ar jauniešu nodarbinātību, Jūsu darba pieredzi kopumā!
2. Kāda ir situācija karjeras izglītības, prasmju ziņā Latvijā?
3. Latvijā ir liels bezdarba līmenis jauniešu vidū, arī Eiropā tas ir problēmjautājums. Jūsprāt, kur jāmeklē iemesli?
4. Latvijā ir daudz jauniešu, kas pārtrauc mācības, daudziem ir zems izglītības līmenis – pamatizglītība vai pat nepabeigta pamatizglītība... Vai karjeras konsultācija var palīdzēt šādiem jauniešiem?
5. Vai jauniešiem kā atsevišķai sabiedrības grupai piemīt kādas kopīgas īpašības, kas tos kavē iesaistīties darba tirgū?
6. Kā Jūs raugāties uz situāciju, ka jaunieši apvieno mācības ar darbu?

Ekspertu intervija ar NVA Rīgas reģionālās filiāles Kompleksa atbalsta pasākumi projektu karjeras konsultanti Sanniju Tauriņu

Datums, laiks, vieta - 22.04.2013, 9.00 – 10.05, NVA Rīgas reģionālās filiāle, Jēzusbaznīcas 11, Rīga

Intervijas jautājumi:

1. Lūdzu, pastāstiet par Jūsu pieredzi saistībā ar jauniešu nodarbinātību, Jūsu darba pieredzi kopumā!
2. Vai jaunieši aktīvi izmanto NVA pakalpojumus? Dažkārt dzirdēts, ka jauniešiem trūkst informācijas!? Vai tā ir?
3. Kāda ir situācija jauniešu nodarbinātības jautājumos Latvijā?
4. Latvijā ir liels bezdarba līmenis jauniešu vidū, arī Eiropā tas ir problēmjautājums. Jūsprāt, kur jāmeklē iemesli?
5. Vai jauniešiem kā atsevišķai sabiedrības grupai piemīt kādas kopīgas īpašības, kas tos kavē iesaistīties darba tirgū?
6. Kā Jūs raugāties uz situāciju, ka jaunieši apvieno mācības ar darbu?

Bakalaura darbs “Jauniešu nodarbinātība Latvijā” izstrādāts LU Ekonomikas un vadības fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Ieva Jākobsone _____

(paraksts, datums)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: lekt., Mg.biz.vad. Daira Barānova _____

(paraksts, datums)

Darbs iesniegts Tautsaimniecības katedrā

Lietvede: Vineta Burkēvica _____

(paraksts, datums)

Recenzents: lekt., Mg.ekon. Irina Skribāne

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____, prot. Nr. ____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: lekt., Mg.biz.vad. Daira Barānova _____

(paraksts)